

**Да предизвикаме социалните норми за намаляване
на насилието над децата в училище**

Съфинансиран от Европейския съюз

УЧЕБНА ПРОГРАМА ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА НАСИЛИЕТО, СВЪРЗАНО СЪС СТЕРЕОТИПИТЕ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПОЛОВЕТЕ, ЧРЕЗ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ СОЦИАЛНИ НОРМИ И ПОВЕДЕНИЯ, ОБУСЛОВЕНИ ОТ ВЪЗПИТАНИЕТО В ТЕЗИ СТЕРЕОТИПИ.

Проектът CARING се съфинансира от Европейския съюз. Изразените възгледи и мнения са единствено на авторите и не отразяват непременно тези на Европейския съюз или на Европейската комисия. Нито Европейският съюз, нито финансиращият орган могат да бъдат държани отговорни за тях.

**Co-funded by
the European Union**

СЪДЪРЖАНИЕ

1. ВЪВЕДЕНИЕ.....	4
1.1. ОПИСАНИЕ НА ПРОЕКТА.....	6
1.2. КОНТЕКСТ В РАЗЛИЧНИТЕ ДЪРЖАВИ.....	7
1.3. ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО И ПРЕВЕНЦИЯ.....	15
2. ОПРЕДЕЛЕНИЯ.....	20
3. ПОДХОДИ ЗА ОБУЧЕНИЕ.....	23
4. СТРАТЕГИИ ЗА УЧЕНЕ.....	25
5. НАРЪЧНИК ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКИЯ ПЕРСОНАЛ.....	31
5.1. МОДУЛ 1: ПРОМЯНА НА НОРМИТЕ, СВЪРЗАНИ С НАСИЛИЕТО В УЧИЛИЩЕ.....	32
5.2. МОДУЛ 2: СЪЗДАВАНЕ НА ЗАКРИЛЯЩА И БЕЗОПАСНА УЧИЛИЩНА СРЕДА.....	52
5.3. МОДУЛ 3: ПОДКРЕПА ОТ КОЛЕГИ ЗА УЧИТЕЛИТЕ И УЧИЛИЩНОТО РЪКОВОДСТВО.....	65
6. НАРЪЧНИК ЗА УЧЕНИЦИ.....	81
6.1. МОДУЛ 1: РАЗВИТИЕ НА ЗАЩИТЕНА И БЕЗОПАСНА УЧИЛИЩНА СРЕДА.....	83
6.2. МОДУЛ 2 : СОЦИАЛНИ И НОРМИ И НОРМИТЕ, ОСНОВАНИ НА СТЕРЕОТИПИТЕ ЗА ПОЛОВЕТЕ.....	106
6.3. МОДУЛ 3 : СЪПКИ ЗА ОРГАНИЗИРАНЕ НА МЛАДЕЖКА ДЕЙНОСТ.....	127
7. ПРИЛОЖЕНИЯ.....	147
7.1. ПРОУЧВАНЕ ЗА ОБРАТНА ВРЪЗКА ОТ УЧЕНИЦИТЕ.....	147
7.2. КРАТКО РЪКОВОДСТВО ЗА НАСТАВНИЧЕСТВО НА РАБОТНОТО МЯСТО.....	154

Списък на съкращенията

ACTIV – Да действаме срещу насилието (ACT Against Violence)

CAB - Консултативен съвет за деца (Child Advisory Board)

CARING – Да предизвикаме социалните норми за намаляване на насилието срещу деца в училище

CFS – Училище-приятел на детето (Child-friendly schools)

GBV - Насилие, основано на стереотипи, свързани с това какви се предполага да бъдат жените и мъжете

PAR – Участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research)

REVIS - Проект "Реакция на насилието над деца в училищата и прилежащите им територии

SRGBV – Насилие в училище, основано на стереотипи, свързани с това какви се предполага да бъдат мъжете и жените

Tdh - Terre des hommes

ToT - Обучение на обучители

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Тази учебна програма е разработена от екипа на Сдружение "Зона Семейство", България: д-р Диана Русева и д-р Наталия Христова-Михайлова в рамките на проект , озаглавен "[CARING – Да предизвикаме социалните норми за намаляване на насилието над деца в училище](#)", съфинансиран от Европейския съюз. Проектът се изпълнява от Terre des hommes (Tdh) Румъния, Terre des hommes Унгария, Terre des hommes Гърция, Brave Phone Хърватия, Институт по социални дейности и практики и Асоциация Родители (България) между 1 май 2023 г. и 30 април 2025 г. в България, Хърватия, Гърция и Румъния. Проектът е координиран от TdH Румъния.

Учебните програми се преработват въз основа на пилотираните методики на Tdh: методиката YouCreate¹ , наръчника за промяна на нормите по отношение на насилието в училище по проект REVIS² и методиката за обучение на учители по въпросите на насилието, основано на стереотипите за мъжете и жените по проект ACTIV³ .

Настоящата учебна програма е разработена за възрастни, включително обучители, фасилитатори, учители или педагогически персонал, работещ с деца и младежи, за да могат те да се справят с аспектите на насилието над деца, свързани със стереотипите за мъжете и жените, като разбират по-добре проявленията им, като им дава им възможност да овластват момчетата и момичетата да трансформират неравностойните и нараняващи отношения на власт, свързани с тези стереотипи. Учебната програма е предназначена и за децата и младежите в училищата, които ще бъдат обучени да станат младежки лидери и да насърчават позитивно поведение. Програмата ще бъде използвана в различни дейности в рамките на проекта CARING, както следва:

- 3-дневно обучение на обучители за всяка страна за промяна на социалните норми, предвидено за избраните по двама от училище училищни фасилитатори

¹ <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/youcreate-toolkit-participatory-arts-based-action-research-well>

² <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/shifting-norms-around-violence-schools-guide-trainers-and-facilitators-working-children-and-young-people>

³ https://tdh.ro/en/activ-act-against-violence?fbclid=IwAR13QvPGT21LEI-tL6WSzIG98ItNysVfzE_1Rtw-KCe1rldEQd1VKgaituY

- 2-дневно обучение във всяко училище за мин. 10 души педагогически персонал и училищно ръководство, обучени от училищните фасилитатори
- 3-дневни обучения във всяко училище за мин. 8 младежи на възраст от 13 до 18 години (с баланс между момечката и момичетата), обучени от училищните фасилитатори

Учебната програма цели да повиши капацитета на децата и младежите на възраст 13-18 години, както и на възрастните за справяне с насилието в училище, вкл. насилието, основано на стереотипите за мъжете и жените, като се фокусира върху превенцията чрез създаване на безопасна и приятелска среда, както и върху осигуряване на детско участие, което да промени статута на децата от пасивни получатели в активни двигатели на промяната.

Основната характеристика на методологическия подход, използван при адаптирането на учебните програми, е свързана с участието на партньорите по проекта. Това участие се осъществява на всеки етап от процеса - от разработването на концепцията до разработването на крайните резултати и предаването им на обучителите в различните страни. В процеса на консултиране се търсят гледната точка и обратната връзка на заинтересованите страни. Участието на всички води до по-голяма съпричастност към процеса и по-висока ангажираност към препоръчаните решения.

Тази учебна програма е разделена на две нива: за педагогическия персонал и за младите хора. Всяко ръководство има три модула:

- Наръчник за училищни специалисти:
  - Модул 1: Промяна на нормите, свързани с насилието в училище;
  - Модул 2: Създаване на защитна и безопасна училищна среда и
  - Модул 3: Подкрепа от връстници за връстници.
- Ръководство за ученици:
  - Модул 1: Развитие на защитена и безопасна училищна среда
  - Модул 2: Социални норми и стереотипи, свързани с половете и
  - Модул 3: Стъпки за организиране на младежка дейност.

1.1. ОПИСАНИЕ НА ПРОЕКТА

Проектът има за цел да се справи с насилието в училище като предизвика социалните норми там. На ниво Европейски съюз, насилието в училище е една от най-видимите и широко разпространени форми на насилие срещу деца. То може да приеме много форми, от физическо до психологическо насилие. Често се изразява в прояви на тормоз, сплашване и репресии. Насилието в училище създава несигурност и страх у децата, които вредят на общия училищен климат и нарушават правото на учениците да учат в безопасна среда, в която не се чувстват заплашени. Училищата не могат да изпълняват ролята си на пространства за учене и социализация, ако децата не са в среда, свободна от насилие.

Целта на проекта е да се предизвикат социалните норми и да се подпомогне промяната на нагласите и поведението на педагогическия персонал и младите хора, за да станат "агенти на промяната" и да подобрят обичайните си практики в своите общности. Проектът възприема интегриран и цялостен подход за справяне с насилието в училище, вкл. това, което е основано на стереотипите, свързани с това какви се предполага да бъдат мъжете и жените, като работи едновременно с младите хора (надграждане на техните знания и информираност относно насилието, социалните норми и овластяването им да предприемат действия за предотвратяване на насилието в училище), с училищата за засилване на техните мерки за превенция, с педагогическия персонал, за да се изгради техния капацитет за промяна на поведението и утвърждаване на положителни нагласи, с родителите/настойниците, за да общуват по-добре с децата си и да ги подкрепят в повишаването на осведомеността по въпросите на насилието в общността, както и със съответните публични институции, за да се подобри сътрудничеството с училищата в областта на превенцията на насилието.

Общата амбиция на проекта е да намали насилието, основано на стереотипите за „мъж“ и „жена“, в 32-те включени училища, като предостави на около 1200 души педагогически персонал и ръководство, родители и младежи - по-добра информираност за вредните социални норми, вкл. основаните на споменатите стереотипи и поведения, знание за това как да им се противопоставят и да насърчават положителното поведение.

Проектът има следните специфични цели:

- Да се оценят специфичните социални норми и нормите, основани на нагласите към двата пола, които насърчават и поддържат насилието в 32-те избрани училища от 4-те държави;
- Повишаване на капацитета на педагогическия персонал и училищното ръководство (около 320 души) за толерантно, приобщаващо и ненасилствено общуване и поведение и за насърчаване на положителни практики, свързани с равенството между момчетата и момичетата в училищата;
- Подобряване на осведомеността и знанията на поне 250 младежи на възраст 13-18 години относно стереотипите, свързани с това какво е да бъдеш „мъж“ и „жена“, и равенството между половете, с акцент върху овластяването им да станат двигатели на промяната и да насърчават ненасилствено поведение и комуникация.
- Засилване на междуведомственото сътрудничество на местно/областно ниво в страните партньори по време на проекта и след това, за да се насърчи чувствителен към поровите разделения подход в усилията им за предотвратяване на насилието в училищата и общностите.

1.2. КОНТЕКСТ В РАЗЛИЧНИТЕ ДЪРЖАВИ

Бързата оценка на състоянието⁴, извършена в рамките на проекта, имаше за цел да измери насилието, основано на стереотипите за различните полове, в 32-те училища в четирите държави, изпълняващи проекта CARING (България, Гърция, Румъния и Хърватия), сред децата, младите хора и педагогическия персонал, включително ръководството на училището.

Основните цели на бързата оценка са:

- Разбиране, познание и възприятие: стереотипи, норми и предразсъдъци по отношение на половете в училище сред децата, младите хора и персонала.

⁴ Проучване, направено в 32-те училища, което включи качествена част (фокус-групи с ученици и учители) и количествена част (онлайн въпросници за ученици и учители).

- Разбиране на предимствата и пречките пред педагогическия персонал, децата и младежите за намаляване на насилието в училището, основано на разделението между половете.
- Да се посочат действия, подкрепа за намаляване на насилието сред децата, младежите и педагогическия персонал.
- Определянето на няколко цели ще ни помогне да определим дейностите по оценка на потребностите - включително от кого да събираме данни, какви инструменти да използваме и какви въпроси да задаваме.

Беше приложен смесен подход, включващ събиране на количествени (онлайн въпросници) и качествени данни (фокус-групи), с цел да се оценят и разберат общите знания, споделените възприятия, опит, стереотипи и норми на поведение на хората по отношение на конкретна тема и чувствителна тема – насилието в училище.

Резултатите от бързата оценка могат да бъдат групирани в пет основни категории: **възприемане на ролите на различнителове и обществените очаквания, основани на половото разделение, възприемане на климата в училище, дисциплинарни практики на училищния персонал, прояви на насилие в училищната среда и способност на учениците и персонала да се справят със случаи на насилие.**

Нагласи към ролите на момчетата и момичетата и социалните очаквания към тях

В **България** нагласите на учениците и учителите за възприемането на разликите между половете са свързани напр. с необходимостта момичетата да бъдат защитени. Стереотипите за момчетата и момичетата имат ясни корени в традиционните представи за двата пола, като момичетата се приемат за по-женствени и по-нуждаещи се от закрила. В днешно време това едно момиче да е имало повече гаджета не го прави непременно "лошо момиче". Определянето на момичетата като "слабия пол" може да бъде причина за упражняване на насилие върху тях. Възможна хипотеза е, че ако едно момиче се възприема като част от "слабия пол", то може, умишлено или не, да се постави в позицията на жертва. Налице е разчупване на традиционния стереотип за момчетата по отношение на показването на емоции - общо $\frac{3}{4}$ от учениците (75%, в т.ч. 45% "напълно несъгласни") смятат, че това, че едно момче плаче, не го прави слабо.

В **Хърватия** почти никой от учениците и педагогическия персонал не смятат, че е по-важно момчетата да се представят добре в училище, отколкото момичетата, и че е приемливо момче да удари приятелката си, но до известна степен съществува схващането, че момчетата, които плачат, са слаби, както и че момчетата винаги трябва да се защитават, дори ако това означава да се бият; че момичетата се нуждаят от повече защита, отколкото момчетата. Също така, макар и не в голяма степен, съществува мнението, че момичетата трябва да имат дълга коса и да се обличат дамски, както и че момичетата, които имат повече гаджета, са "лоши".

Някои стереотипи и вярвания в **Румъния** са силно поставени под въпрос, докато други продължават да съществуват в различна степен. Повечето ученици не са съгласни, че момчетата, които плачат, се смятат за слаби. Има голяма група респонденти, които остават неутрални по въпроса, че момичетата трябва да имат дълга коса и да се обличат дамски. Същата тенденция се наблюдава и по отношение на убеждението, че момчетата винаги трябва да се защитават, дори ако това означава да се бият. Повечето ученици не са съгласни с твърдението, че момчетата и мъжете никога не трябва да вършат домакинска работа като чистене и готвене.

Дисциплинарни практики на училищния персонал

Когато става въпрос за **дисциплинарни практики**, в случай на инцидент **българските** учители първо обсъждат причините с учениците и само в 1/4 от случаите включват родителите. В **Хърватия** персоналът има повече начини да наказва учениците, отколкото да ги награждава. Най-често използваните форми на санкции са обсъждания с ученика и с родителите му. Въпреки че е рядкост, се случва персоналът да крещи и да вика на учениците, когато правят нещо нередно, или да им дава допълнителни задачи в училище. Училищният персонал в **Гърция** нито е подготвен, нито се чувства подкрепен да се справя със случаи на насилие. Когато се сблъскват с видими, явни форми на насилие, основано на стереотипи, свързани с половете, учителите прилагат дисциплинарните мерки, които използват при всички други случаи, включващи насилие. В **румънските училища** се прилагат различни дисциплинарни подходи, като се поставя силен акцент върху откритата комуникация, участието на родителите и похвалите като награди. Въпреки че повечето дисциплинарни

мерки включват ненаказателни стратегии, се признава значението на поддържането на дисциплина в училищната среда .

Нагласи към атмосферата в училище

Що се отнася до възприемането на **атмосферата в училище**, педагогическият персонал във всички страни е по-позитивно настроен от учениците. **Българските** учители като че ли донякъде не са наясно с напрежението и конфликтите между учениците, когато става дума за онлайн отношенията на децата. Когато учениците се нуждаят от подкрепа, те търсят помощ най-вече от училищния психолог и родителите, а не от педагогическия персонал. В **Хърватия** персоналът оценява училищния климат по-положително от учениците. По-често, в сравнение с учениците, учителите смятат, че учениците се отнасят с уважение един към друг, по-рядко забелязват, че персоналът се отнася различно към момичетата и момчетата, и смятат, че персоналът е по-отворен да изслушва проблемите на учениците. Освен това по-малък процент от учениците споделят, че винаги или често се чувстват в безопасност в училище. Учениците заявяват, че заплахите и подвикванията между учениците се срещат по-често, отколкото учителите признават, и смятат, че учениците съобщават за случаи на насилие по-рядко, отколкото учителите. Мнозинството от учениците в **Румъния** се чувстват сигурни в училище, като значителен процент от тях се чувстват сигурни винаги или често и вярват, че учителите ги изслушват, когато имат проблеми, и че учителите предприемат действия, когато се съобщава за случаи на насилие.

Наличие на насилие в училищната среда

Най-разпространената форма на насилие в училище в четирите държави е вербалното насилие. Наричането с обидни имена и неприятни думи или фрази е наблюдавано от 71% от **българските** ученици, а 67% са били свидетели на това поне няколко пъти. В **Хърватия** 13% от учениците споделят, че да крещят нещо на други съученици на публично място, карайки ги да се чувстват неудобно, се е случвало много пъти, а повече от 40 % казват, че се е случвало няколко пъти. При повече от 60 % от учениците, които си казват зловни неща един на друг или се наричат с етикети, които другият не харесва, това се е случвало поне няколко пъти или повече. Насилието между връстници, включително насилието, основано на стереотипи за половете, е представено в средните училища в **Гърция** в две основни категории: преки, явни и категорични прояви на насилствени действия и инциденти (като целенасочени

насилствени атаки срещу отделни лица или групи), които могат да включват различни видове насилие (физическо, вербално, психологическо и т.н.), и структурно насилие, често изразявано в скрити, прикрити и трудно забележими форми. Всички отговорили ученици в **Румъния** посочват, че най-често срещаният вид насилие е вербалното, реализирано чрез обиди, ругатни и/или иронични изрази, отправени към определено човек, за да го накарат да се почувства по-низш пред връстниците си. Учениците заплашват други ученици и ги наричат с етикети - това е реалност, която се случва понякога по мнението на 29% от анкетираните ученици, докато 25% от тях казват, че това се случва често, а 21% оценяват като нещо рядко.

Способност на учениците и персонала да се справят със случаи на насилие, основано на полови стереотипи

Способността на учениците да се справят със случаи на такова насилие в България е предизвикателство, когато им се налага да реагират на видове насилие, като онлайн тормоз и сексуално насилие и тормоз. Те се опитват да решат нещата първо сами, а след това, евентуално, търсят родител, учител или педагогически съветник/психолог. Повечето от учителите търсят възможности за поверителни разговори, работят с психолози и със семейството. В ситуациите на сексуално насилие, като например убеждаване да се изпращат голи снимки, учениците в **Хърватия са** съгласни, че не биха го направили и че биха казали на другите да не го правят. Те се чувстват по-подготвени как да реагират в случай на свидетели на тормоз в клас, но не предпочитат да говорят с учителите. За разлика от тях, в случаи на физическо насилие те по-често биха се обърнали към възрастни, но най-вече към родителите си и едва след това към някого в училище. Учителите споделят, че интервенциите в училище не са достатъчни, за да защитят децата. Те също така заявяват, че много ученици и училищен персонал не са наясно какво трябва да направят в ситуация, когато преживяват или станат свидетели на насилие. **Румънските** училища са въвели процедури, механизми за докладване и превантивни мерки, но все още се нуждаят от подобряване на официалната документация, междуинституционалното сътрудничество и ролята на медиаторите, които подкрепят жертвите на насилие. Училищният персонал в средните училища в **Гърция** нито е подготвен, нито се чувства подкрепен да се справя със случаи на такова насилие.

Някои препоръки от бързата оценка в България:

- *Учителите може да не са наясно с част от напрежението и конфликтите между учениците, особено, когато става въпрос за отношенията на децата онлайн*
- *Учителите може да приемат, че момичетата са "по-послушни", и да ги фаворизират.*
- *Препоръчват се интервенции, насочени към изграждане на доверие между ученици, учители и родители по ключови теми, като например докладване на случаи на насилие, особено онлайн насилие и тормоз, и сексуално насилие.*
- *С оглед на силния ефект на групата като инструмент за промяна, знанията и наблюденията за групирането на децата в училище трябва да се развиват и допълват. Трябва да се обмислят интервенции, насочени към свидетели на насилие, а не толкова към жертви или извършители.*
- *Да се търсят възможности за разговори говорите с учители и родители по теми, свързани със секса. Това може да бъде под формата на малък проект, ръководен от възрастен, на когото учениците имат доверие, или от външен специалист, в рамките на който учениците "обучават" родителите и учителите на тема секс и им показват колко е важно да говорят за това с децата, включително какво е сексуално насилие и как могат да се предпазят от него.*

Някои препоръки от бързата оценка в Хърватия:

- *Необходимо е учениците и персоналът да бъдат обучени по въпросите на отношенията между половете, нормите и стереотипите, свързани с половете, както и да се повиши тяхната осведоменост за различните норми, които присъстват сред децата и които могат да бъдат свързани с различни форми на насилие, независимо дали подкрепят насилието или предотвратяват насилието да се отговори с насилие.*
- *Освен, че трябва да се идентифицират негативните социални норми и да се повиши осведомеността за тях, важно е да се фокусираме върху положителните норми и да ги насърчаваме. Такъв подход може да засили по-нататъшните интервенции, насочени към намаляване на насилието над деца.*
- *Да се организират семинари за ученици, служители и родители, както и събития, на които учениците да се запознаят с многообразието, което ги заобикаля.*

Някои препоръки от бързата оценка в Гърция:

- *Организиране и провеждане на дейности, целящи повишаване на чувствителността по отношение на идентифицирането на скритите форми на насилие, вкл. такива, основано на стереотипите, свързани с половете.*
- *По-нататъшно разбиране на ролята и използването на социалните медии от децата и родителите.*
- *Да се провеждат застъпнически кампании за открито обсъждане на социалните норми, свързани с половете в по-ранни етапи от средното образование.*
- *Да се предложи ясна и смислена подкрепа за ролите и отговорностите на учителите и за това какво могат/не могат да съобщават на учениците, включително когато става въпрос за социално трудни въпроси, въпреки потенциалния социален отзвук.*
- *Да се инвестира в качествени и поставени в контекст изследвания, за да се улови по същество как неравенствата са свързани с пресичащи се социални роли, и засягат хората в различни контексти.*
- *Отпускане на средства за достатъчна психологическа подкрепа в училищата.*

Някои препоръки от бързата оценка в Румъния:

- *Да се разглеждат и поставят под въпрос стереотипите и убежденията, свързани с половете в образователната среда, за да се насърчи равенството между половете и да се предотвратят вредни нагласи и поведение, основани на вредни стереотипи за мъжете и жените.*
- *Да се поддържа и подобрява безопасната и основана на уважение училищна среда.*
- *Да се разглеждат теми, свързани с вербалното насилие, и осигуряване на последователни механизми за докладване на инциденти, свързани с насилие.*
- *Образование, интервенция и насърчаване на положителните социални отношения за справяне с насилието над деца и създаване на по-безопасна и приобщаваща училищна среда.*

- *Преодоляването на многостранните фактори, допринасящи за насилственото поведение, изисква цялостен подход, който включва училищата, семействата, общностите и по-широкия обществен контекст, за да се създаде по-приобщаваща и подкрепяща среда за учениците.*
- *Обучението на учениците относно намесата на странични наблюдатели и значението на докладването на инциденти, свързани с насилието, е от съществено значение за създаването на по-безопасна училищна среда.*
- *Насърчаването на открити дискусии за насилието, съгласието и здравословните взаимоотношения може да помогне на учениците да разработят по-добри стратегии за справяне и реакции при такива сценарии.*

Анализът на констатациите и препоръките за отделните държави показва, че все още е необходимо да се осигури обучение на децата и учителите за **стереотипите, с които се възприемат половете**, както и да се повиши осведомеността за различните норми, които присъстват сред децата и които могат да бъдат свързани с различни форми на насилие или предотвратяване на отговора на насилието с насилие.

За някои от страните е по-важно работата по превенцията да се извършва на по-ранните етапи от средното образование и да бъде свързана със **създаването на по-безопасна и приобщаваща училищна среда**. Решаването на проблема с многостранните фактори, допринасящи за насилственото поведение, изисква цялостен подход, който включва училищата, семействата, общностите и по-широкия обществен контекст, за **да се създаде по-приобщаваща и подкрепяща среда за учениците**. Това означава, че е от съществено значение да се съсредоточи вниманието върху насърчаването на положителни норми и стимулирането на положителни социални отношения, както и върху насърчаването на равенството между половете и предотвратяването на вредни нагласи и поведение, основани на определени от възприятието за половете стереотипи.

Освен това в повечето от препоръките се подчертава необходимостта от провеждане на **дейности с деца**, като например семинари, в които учениците да се запознаят с многообразието, което ги заобикаля, и насърчаване на открити дискусии за насилието и

здравословните взаимоотношения, така че това да помогне на учениците да разработят по-добри стратегии за справяне и реакции.

Някои от констатациите посочват необходимостта от решаване на проблемите, свързани с насилието, и от осигуряване на последователни **механизми за докладване на инциденти с насилие, както и от обучение на учениците за намесата на странични наблюдатели** и важността на докладването на инциденти с насилие, което е от съществено значение за създаването на по-безопасна училищна среда.

1.3. ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО И ПРЕВЕНЦИЯ

Всички деца имат право да бъдат защитени от насилие, злоупотреба и negliжиране (UNCRC, 1989 г.). Това означава, че възрастните са отговорни за предпазването на децата и младите хора от вреди и нараняване. Децата също така са длъжни да признават правата на другите деца, а това включва да не им причиняват умишлено вреда и да не проявяват насилие спрямо тях.⁵

Закрилата на детето е свързана с набор от политики, процедури и практики, прилагани за осигуряване на безопасността на всички деца, с които се работи в в съответната организация. Закрилата на децата означава да направим света безопасен за тях. Тя се отнася до действия, предприети за защита на конкретни деца от риск или вреда.⁶ Целта на закрилата на детето е да се насърчават, защитават и изпълняват правата на децата на закрила от злоупотреба, negliжиране, експлоатация и насилие, както е казано в Конвенцията на ООН за правата на детето.⁷

Всички деца имат равно право на защита и насърчаване на тяхното благосъстояние. Те трябва да имат възможност да участват активно в своето общество - независимо от своя етнически

⁵

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/Shifting%20Norms%20around%20VAC%20in%20Schools%20Guide-%20REVIS-FINAL%20Participant%20Version_3Aug2021.pdf

⁶ <https://www.savethechildren.org/us/what-we-do/safeguarding-children#:~:text=Защитата на%20деца%20се отнася%20за%20всички%20деца%20, с%които%20работи%20.&text=Защитата%20на%20деца%20е%20има%>

⁷ <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/save-childrens-definition-child-protection/>

произход, социален произход, възраст, пол, цвят на кожата, евентуално увреждане, сексуална ориентация, религия, каста или убеждения.⁸

Всички организации и публични институции, които работят с деца, трябва да имат политики и процедури за закрила, за да гарантират, че всяко дете, независимо от своята възраст, увреждане, пол, раса, религия или убеждения и сексуална ориентация, има право на равна закрила от вреда и нараняване. Основните принципи, залегнали в основата на политиката за закрила на децата на организациите, следва да включват действията и отговорността на всички възрастни.

Всички действия, свързани със закрилата на децата, трябва да се предприемат в техния най-добър интерес. Това включва ангажимента правата на децата да бъдат зачитани във всички програми и дейности и да не причиняват вреда. Освен това в политиките за закрила се посочва, че всеки носи отговорност, и тези политики са задължителни за всички, които работят в организациите. Един от основните принципи на закрилата е участието на децата.

Политиката на Terre des hommes за закрила на децата се основава на няколко принципа и убеждения, включително⁹ :

- Всеки **носи отговорност** за закрилата на децата.
- **Прозрачен и открит начин на работа**, в който закрилата на децата е приоритет, като сме осъзнати за това, че злоупотребата и вредата могат да процъфтяват, когато персоналът, доброволците, партньорите, децата, семействата и членовете на общността не се чувстват способни да изразяват своите опасения.
- Всички сигнали за загриженост относно **безопасността и защитата на дете** ще бъдат разглеждани сериозно. Когато е необходимо, ще бъдат предприети подходящи стъпки за защита на детето и за предприемане на действия срещу предполагаемия извършител.

---

⁸Tdh, Политика за защита, https://www.tdh.de/fileadmin/user_upload/inhalte/02_wir_ueber_uns/Kindesschutz/tdh_Child-Safeguarding-Policy_web.pdf

⁹ <https://tdh.rokka.io/dynamic/noop/fb322718d77865703defcf68f5674b4acfc4ce68/955ede1a-c959-4e91-914e-5aa7fb944b28-r-pse-d-pol-en-original.pdf>

- Да се запазва **поверителността** и да не се разкриват личните данни на лицата, които са замесени в проблеми, свързани със закрилата на детето.
- **Повишаване на осведомеността** и оказване на влияние върху другите относно значението на защитата на децата, като използваме политиката и процедурите като начин да подчертаем нашия ангажимент и да обясним нашите ценности.
- Работа в **рамките на международните и националните закони** и политики по отношение на закрилата на децата.

Политиката за закрила на децата на Save the children¹⁰ се основава на редица принципи, като например:

- **Информираност и обучение:** Всички представители получават обучение и контекстуална подкрепа, за да предотвратяват, докладват и реагират на проблеми, свързани със защитата.
- **Превенция:** Чрез повишаване на осведомеността, прилагане на процедури и добри практики, представителите демонстрират разбиране на рисковете за децата в рамките на програмите и операциите и прилагат ефективни стратегии за намаляване на вредата, злоупотребата и експлоатацията.
- **Докладване:** Всички представители на "Save the Children" знаят как да докладват и с кого да се свържат, когато възникне някакъв проблем, без значение колко малък или тривиален е той на пръв поглед.
- **В отговор на проблем:** Да се предприемат действия, които подкрепят и защитават децата, с подход, насочен към тях, за да се отговори на проблемите и да се гарантира благосъстоянието им.

Тези принципи трябва да се вземат предвид при всички дейности с деца, включително при обучението, а учителите трябва да се справят с разкриването на случаи на малтретиране или пренебрегване на деца, като обръщат специално внимание на потенциалните жертви на вреда и злоупотреба и гарантират тяхната защита.

---

¹⁰ <https://www.savethechildren.org/content/dam/usa/reports/2023-scus-%20external-csg-policy.pdf>

Учебната програма за деца не включва дейности и дискусии, които сами по себе си са чувствителни. Всички дейности и дискусии са адаптирани и съобразени с възрастовите особености на децата и нямат за цел да провокират и подтикват към умишлено разкриване или да ги излагат на потенциална вреда. Въпреки това, ако има въпроси и упражнения, които потенциално могат да накарат детето да разкрие информация относно злоупотреба, насилие, negliжиране или подобно събитие, или ако детето реши да разкрие такава информация самó, учителите ще предприемат необходимите стъпки, съгласно националния/организационния кодекс за поведение (ако има такъв). Учителите трябва да са наясно с установения/предложения път за насочване, който съществува във всеки контекст, за да следват конкретните стъпки за справяне, ако има съмнение, свързано със закрилата на детето.

Общите стъпки са следните:

- Ако детето покаже по някакъв начин (жестове на лицето, начин на говорене, изчервяване и т.н.), че изпитва дискомфорт да говори по определена тема или да участва в дадена дейност, учителят може да прекрати упражнението или да избегне всякакви по-нататъшни въпроси по темата.
- В случай на разкриване на чувствителна информация, учителите трябва да прекратят дейността и да отстранят човека от групата. След това той/тя трябва, като има предвид съответната информация, да действа според училищните/организационните процедури.
- Ако дете разкрие информация за злоупотреба, насилие, negliжиране или подобно, са възможни ограничения на поверителността, което означава, че случаят може да бъде докладван в зависимост от това какво е било разкрито, съгласно националното законодателство.
- Ако е необходимо такъв случай да се докладва, името на детето и други лични данни могат да бъдат разкрити, но детето ще бъде информирано преди това.
- Учителят ще информира детето къде може да получи помощ от съответните органи и служби.

Освен това е важно учителите да бъдат подготвени за **работа с млади хора по чувствителни теми** (адаптирано от International Institute for Child Rights and Development & Films for All, 2020).¹¹

Този проект изследва социалните норми, свързани с насилието над млади хора, и ги включва в преодоляването на вредните норми и изграждането на положителни такива. В никакъв случай не искаме младите хора да имат чувството, че задаваме нежелани директни въпроси за живота им или ги молим да споделят нещо, за което се чувстват неудобно.

- Задавайте въпроси, в които се използват примерни ситуации, слушайте и изучавайте разбиранията на младежите за обичайните преживявания в училищата или общностите им. Например: „Какъв вид поведение онлайн кара младите хора, които познавате, да се чувстват комфортно и какво ги кара да се чувстват неудобно?“ Обърнете внимание, че не използваме "ти" или "твоите приятели", а по-скоро се стремим да бъде общо и следователно безопасно зададено.
- Наблюдавайте невербалните сигнали на младежите и прекратете дискусията, ако някой от участниците се разстройва.
- Седнете до разстроения човек и го изслушайте внимателно и със съчувствие.
- Работете с колегата си учител, за да внимавате за младеж, който показва признаци на безпокойство по време на дейност.
- Не забравяйте да свържете младежите с хора, които им оказват допълнителна подкрепа, като например консултанти или работници за психосоциална подкрепа. Може да решите да напишете имената на хората, които могат да подкрепят младежите, на флипчарт, или в чат полето на вашата онлайн платформа за срещи, в случай че младежите искат да се насочат сами. Може да се наложи вие самите да се свържете с такъв експерт, и да му помогнете да се свърже с някой младеж.

---

¹¹[h](https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/Shifting%20Norms%20around%20VAC%20in%20Schools%20Guide-%20REVIS-FINAL%20Participant%20Version_3Aug2021.pdf)

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/Shifting%20Norms%20around%20VAC%20in%20Schools%20Guide-%20REVIS-FINAL%20Participant%20Version_3Aug2021.pdf

- Говорете с вашия колега учител, за да се уверите, че сте прочели и разбрали *политиката на Terre des hommes за закрила на децата* и вашите отговорности за осигуряване на безопасността на младежите.

2. ОПРЕДЕЛЕНИЯ

Целта на учебните програми е да помогнат за разбирането на основните понятия, за да се допринесе за промяна на нормите, свързани с насилието в училище. В този смисъл е важно учителите и участниците да споделят общо разбиране за определенията, свързани с темите.

По отношение на целевата група на учебните програми е важно да се определят групите от:

- **Деца:** Всяко човешко същество на възраст под осемнадесет години, освен ако, съгласно приложимото към детето законодателство, то не е навършило пълнолетие по-рано.¹²
- **Младежи:** За статистически цели ООН определя "младеж" като лице на възраст между 15 и 24 години, без да се засягат други определения на държавите-членки. Генералният секретар за първи път споменава настоящото определение за младеж през 1981 г. в доклада си до Общото събрание относно Международната година на младежта (A/36/215, параграф 8 от приложението) и го одобрява в следващите доклади (A/40/256, параграф 19 от приложението). И в двата доклада обаче генералният секретар признава, че освен това статистическо определение, значението на понятието "младеж" е различно в различните общества по света. Когато през 1995 г. с Резолюция 50/81 Общото събрание прие Световната програма за действие за младежта до 2000 г. и след това, то отново подчерта, че ООН определя младежта като възрастовата група от 15 до 24 години.¹³ За целите на проекта и тази учебителна програма обаче, приемаме, на първо място:
  - че всички участници в проекта на възраст под 18 години се третираат като деца по смисъла на Конвенцията на ООН за правата на детето, съответното

¹² Конвенция на ООН за правата на детето. <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/child>

¹³ Определение на ООН за младеж, <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>

национално законодателство и приетите от училищата в и извън рамките на проекта политики за закрила на детето и

- че всички ученици, които участват в проекта, и вече са навършили 18 години се ползват от политиките за закрила на децата, приети от училищата в и извън рамките на проекта

- **Педагогически персонал:** Широк термин, обхващащ три категории: 1 - Педагогически персонал; 2 - Друг педагогически и административен персонал; 3 - Помощен персонал.¹⁴

- **Фасилитатори:** Няма универсално определение за ролята на фасилитатора. По отношение на проекта CARING фасилитаторът е човек, който подкрепя и улеснява работата на група хора за постигане на обща цел. В конкретика, фасилитаторите от една страна отговарят за успешното протичане на проектните дейности в техните училища и от друга – осъществяват връзката с и получават подкрепа от организацията-партньор по проекта.

Основните понятия и подходи, както и работните дефиниции са представени в таблицата по-долу.

Основни концепции и подходи	Работни дефиниции
Социални норми	Социалните норми са възприетите неформални, предимно неписани правила, които определят приемливите и подходящи действия в рамките на дадена група или общност, като по този начин направляват човешкото поведение. ¹⁵
Норми, свързани с стереотипите, свързани с това какво се очаква от мъжете и жените	Тези стереотипи са основани на представите за това какви в съответното общество се предполага, че трябва да бъдат момчетата и момичетата, и респективно жените и мъжете. Те водят до норми на мислене и действие, които предполагат, че представителите на съответния биологичен пол следва да отговарят на представите за този пол и да се държат съответно, за да се възприемат като <i>нормални</i> , т.е. хора, които следват приетата норма. Тези норми могат да доведат както до позитивно поведение, напр.

¹⁴ Определения на ЮНЕСКО, <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/educational-personnel>

¹⁵ УНИЦЕФ (2021) Определяне на социалните норми и свързаните с тях понятия, <https://www.unicef.org/media/111061/file/Social-norms-definitions-2021.pdf>

	едно момче да се държи с приятелката си нежно, внимателно и с уважение, защото е научено, че така следва мъжете да се държат с жените, така и до отрицателни, напр. един мъж да пренебрегва партньорката си, защото е „научен“, т.е. възприел е през израстването си, че „жените много говорят, ама нищо не казват“.
Насилие в училище, свързано с това какво се очаква от мъжете и жените	Такъв тип насилие може да се определи като реални действия или заплахи за сексуално, физическо или психологическо насилие, които се случват в училищата и около тях, извършени в резултат на възприетите за поведението на половете норми и стереотипи, и наложени от неравностойната динамика на властта. Във всяка страна и регион по света, където е проучван този тип насилие, са докладвани инциденти, но данните остават ограничени по отношение на това каква територия обхващат, така и колко хора обхващат. Заедно с липсата на разбиране на понятието и чувствителния характер на проблемите, това възпрепятства усилията за предприемане на подходящи ответни мерки. ¹⁶
Участническо изследване в хода на действието	То се фокусира върху социалната промяна, която насърчава прилагането на демокрацията и се противопоставя на неравенството; специфично е за контекста, често насочено към нуждите на конкретна група; представлява повтарящ се цикъл на изследване, действие и размисъл; и често се стреми да даде свобода на участниците, за да осъзнаят по-добре своето положение и да предприемат действия. Той включва изследователи и участници, които работят заедно, за да разберат проблемната ситуация и да я променят към по-добро. Съществуват много определения на подхода, които имат някои общи елементи. ¹⁷
Детско участие	Според Конвенцията на ООН за правата на детето (членове 2 и 12) всички деца, независимо от техния пол, раса, цвят на кожата, език, страна на произход, възраст, класа, религия или политически убеждения, имат право да участват в решенията, които засягат техния живот (ООН, 1989 г.). ¹⁸

¹⁶УНИЦЕФ (2016 г.) Глобални насоки за справяне с насилието, свързано с пола в училище <https://www.unicef.org/media/66506/file/Global-Guidance-SRGBV.pdf>

¹⁷<https://www.participatorymethods.org/glossary/participatory-action-research>

¹⁸ https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc/crc_c_gc_14_eng.pdf

3. ПОДХОДИ ЗА ОБУЧЕНИЕ

Подходите за обучение, използвани в тази програма, са свързани с основните цели на проекта и в същото време тяхното прилагане зависи от участниците, тяхната възраст, опит, начин на учене и т.н. Като цяло основните подходи са насочени към принципите на активното учене, тъй като целта на обучението е не само да се предоставят знания, а по-скоро да се повиши разбирането и да се развият умения за прилагане.

Подходи за обучение	за	Работни дефиниции
<i>Принципи обучението възрастни</i>	<i>на за</i>	Възрастните имат по-голямо чувство за самонасоченост и мотивация, и използват житейския си опит, за да улеснят ученето. Фокусирани са върху постигането на целите. Имат нужда да знаят как и защо една информация е релевантна. Практични са и търсят помощ, и наставничество. Отворени са към съвременните начини на учене; искат да избират как да учат. ¹⁹
<i>Активно учене</i>		Активно учене е всеки подход към обучението, при който всички трябва да се включат в учебния процес. Активното учене е в контраст с "традиционните" начини на преподаване, при които обучаемите или учениците са пасивни получатели на знания от експерт. ²⁰
<i>Интерактивен подход</i>		Интерактивният подход е техника на преподаване или учене, която включва активно участие и ангажираност между преподавателя и обучавания. Основава на идеята, че ученето е най-ефективно, когато учениците участват активно в учебния

¹⁹[h https://www.valamis.com/hub/adult-learning-principles](https://www.valamis.com/hub/adult-learning-principles)

²⁰[h https://cei.umn.edu/teaching-resources/active-learning](https://cei.umn.edu/teaching-resources/active-learning)

	процес и когато им се предоставят възможности да прилагат наученото в реални ситуации. ²¹
Подкрепа от връстници	Подкрепата от връстници може да се определи като подкрепа, оказвана от човек, който принадлежи към същата група или споделя същия опит (Mead, 2003). За разлика от наставничеството, при което помощта се предоставя от експерт, при този тип подкрепа всички връстници са еднакво квалифицирани да си помагат. Важно е да се отбележи, че подкрепата от връстници се основава на общото доверие и общата ситуация между хората (ученици, студенти, момчета, момичета и др. – хоризонтални отношения), което им позволява да изразяват проблеми, които са трудни за изразяване при класическото наставничество, което се действа вертикално. ²²

Характеристики на възрастните учащи

При подготовката и провеждането на обучение на професионалисти е необходимо да се имат предвид основните принципи на обучението на възрастни. Стратегиите за учене на възрастни помагат на учителя да се съсредоточи върху начина, по който възрастните учат, и дават възможност да ги научи на това, което трябва да знаят. Когато от възрастните се изисква да научат нещо ново за работа, е много важно да се създаде среда, в която те да се чувстват комфортно, положително и да са овластени. Когато учителите са част от училищния екип, целта им трябва да бъде да намерят начини да вършат по-добре работата си заедно. На практика това означава, че учителят трябва да дава обратна връзка, като се фокусира върху положителните промени, които трябва да се направят, вместо да сочи с пръст какво не е било наред с дадено действие или поведение.

²¹<https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/advanceversions/crc-c-gc-12.pdf>

²²<https://www.eurodoc.net/news/2020/peer-to-peer-support-as-an-effective-tool-to-combat-mental-health-issues-in-academia#:~:text='Peer-to-peer%20support,qualified%20to%20help%20each>

Характеристики на децата, които се обучават

Уникалните характеристики на обучаващите се деца ги отличават от обучаващите се възрастни. Тези характеристики се формират в зависимост от етапа им на развитие и са от основно значение за начина, по който те усвояват информация. Донякъде те са зависими от възрастните, като разчитат на своите родители, учители или настойници, за да направляват техния път на учене. Те се нуждаят от възрастен, който да структурира учебната им среда и да осигурява подходящи образователни ресурси.

4. СТРАТЕГИИ ЗА УЧЕНЕ

Стратегиите за активно учене, интегрирани в учебните програми, се определят от целите и дейностите на проекта. Те трябва да осигурят активно участие в обучението и подготовката за прилагане на знанията и уменията на учителите и учениците с цел успешно справяне с насилието, вкл. и това, основано на пола. Например, има някои специфики в потребностите на обучаващите се възрастни, които очертават някои стратегии или съвети за учителите, за да ги удовлетворят.

Потребности на възрастните учащи²³	Няколко съвета за учителите как да отговорят на нуждите на участниците
Трябва да знаят защо учат нещо	Разкажете на участниците как обучението ще им бъде полезно в работата, споделете ясно дефинираните цели, задачи и програма на обучението. Обяснете целите на проекта и очакваните резултати. Направете връзка с проблемите на насилието в училище и техния опит с него.
Възрастните трябва да учат по свой собствен начин	Използвайте различни стилове на учене за предоставяне на информация: визуален (<i>използване на информационни материали, графики, диаграми, илюстрации и писане на бялата дъска</i>), слухов (<i>използване на истории, примери, казуси, пневматични устройства, които да им помогнат да запомнят информацията, дискусии</i>) и кинестетичен (<i>ролеви игри, симулационни игри</i>).

²³<https://pce.sandiego.edu/15-top-strategies-for-teaching-adult-learners-faqs/>

<p>Необходимо е да се чувстват уважавани и насърчавани</p>	<p>Осигурете продуктивен климат за учене, като проявявате уважение към индивидуалността и опита на участниците и се съобразявате с езика, който използвате, за да не бъдат обучаемите обидени по невнимание.</p>
<p>Използване на учене чрез преживяване</p>	<p>Реферирайте към житейския опит и знанията, които хората имат, като помолите участниците да споделят истории, използвайте казуси и упражнения за решаване на проблеми.</p> <p>Насърчавайте активното участие в дейностите по време на сесията чрез дискусии в малки групи, експерименти, ролеви игри, писане или рисуване на нещо конкретно - всякакъв вид дейност.</p>
<p>Предпочитат социалното взаимодействие</p>	<p>Използвайте упражнения, за да се опознаете, да общувате и да се забавлявате.</p>
<p>Искат да използват своя житейски опит в групата</p>	<p>Попитайте за примери от техния професионален и личен опит и направете връзка с темата.</p>

Няколко съвета за учителите:

Предложения: Поддържайте сесиите релевантни на контекста; Разделете информацията, за да избегнете претоварване на хората с нея; Включете всички; Поддържайте участниците ангажирани; Фокусирайте се върху житейския им опит; Имайте предвид различните стилове им на учене; Направете материала си визуално стимулиращ; Оставете ги да изследват и разсъждават сами; Насърчавайте въпросите и дискусиите; Осигурете обратна връзка; Насърчавайте хората; Бъдете гъвкави; Покажете, че се вълнувате от темата.

Когато става въпрос за деца като участници в обученията, възрастните трябва да имат предвид, че обучението на децата зависи от различни фактори, като например:²⁴

- Социално-икономически условия: Социално-икономическите условия на детето могат да окажат значително влияние върху възможностите му за учене и образователните резултати.
- Участие на родителите: Активното участие на родителите в образованието на децата често води до по-добри резултати в обучението.

²⁴<https://thepeakperformancecenter.com/wp-content/uploads/2014/01/How-Children-and-Adults-Learn.jpg>

- Вродени способности или увреждания: Някои деца могат да се сблъскат с предизвикателства при ученето поради физически или когнитивни увреждания.
- Активното учене насърчава учениците да заемат централна роля в собственото си обучение.

Потребности на децата	Няколко съвета към учителите как да отговорят на нуждите на участниците
Децата, които учат, разчитат в голяма степен на своите родители и учители, за да направляват техния път на учене.	Осигуряване на структура и подходящи образователни ресурси. Давайте ясни инструкции.
Любопитство и изследване:	Прилагайте стратегии, които стимулират любопитството и насърчават активното изследване, напр. чрез дейности, свързани с изкуство. Насърчавайте участието на децата.
Липса на предишен опит, който те могат да свържат с новото обучение.	Повече контекстуална подкрепа за възприемане на нови понятия при обясняване на дефинициите. Визуални средства: Използването на таблици, диаграми, видеоклипове или физически модели може да им помогне да разберат сложните концепции. Дайте повече примери, когато обяснявате концепцията. Можете да свързвате темите с предстоящия им живот
Мотивиране от външната среда	Децата трябва да се вдъхновяват от идеите/темите. Те се ръководят предимно от емоции и стремеж да бъдат по-добри версии на себе си. За децата мотивацията често идва от външни фактори като конкуренция, натиск от връстници или последици от неуспех. Използвайте похвали, за да мотивирате децата.
Използвайте конкретни мисли	Внимавайте да не използвате твърде неясни обобщения, особено в присъствието на по-млади тийнейджъри, както и професионален жаргон. Визуални средства: Използването на таблици, диаграми, видеоклипове или физически модели може да им помогне да разберат сложните концепции. Подобни таблици обаче

	следва да се използват умерено, за да не предизвикат у децата скука и назинтересованост.
--	--

Друг много важен въпрос е **груповата динамика**. Обучителят трябва да е наясно с груповата динамика и как тя влияе върху учебната сесия. Това изисква той/тя да разполага с някои техники за управление на различните характери, очаквания и нужди на участниците.

Обучителят трябва да следи груповата динамика и напредъка в обучението на участниците по време на цялото обучение. Това може да се постигне чрез наблюдение на представянето на участниците и предлагане на промени в програмата в зависимост от нивото на групата. Обикновено в екип от двама обучители единият от тях има задачата да наблюдава групата и да предлага корекции, ако има конфликти или групата се отдалечава от целта на обучението. Обучителите също така трябва да търсят обратна връзка от участниците, като ги питат и се опитват да разберат тяхното удовлетворение, интереси и предизвикателства. Въз основа на наблюденията и обратната връзка от участниците, обучителите коригират съдържанието и методите, за да отговорят по подходящ начин на нуждите и очакванията на участниците.

Етапи на развитие на групата ²⁵	
Етап	Поведение на участниците
Етап на формиране	Ако членовете на групата все още не се познават, това обикновено е моментът, в който те са изключително учтиви, малко напрегнати и дори предпазливи един към друг. Повечето от тях обикновено си мислят: "Какво се очаква от нас?" или "Какъв е този човек?".
Етап на изясняване	В тази фаза се подлагат на изпитание личните ценности и принципи, поемат се и/или се отхвърлят роли и отговорности и се определят целите на групата и начините на съвместна работа. На този етап участниците са в процес на учене как да работят заедно. Когато започнат да си сътрудничат, може да възникнат конфликти, независимо дали това е от сблъсък на личности или мнения за това как трябва да се развива проектът.

²⁵ <https://asana.com/resources/stages-of-team-development>; <https://langevin.com/using-the-5-stages-of-group-development-to-manage-group-dynamics/>

<p>Етап на изграждане на норми на групата</p>	<p>Групата се е успокоила и е изградила ясна идентичност. Членовете са започнали да разбират ролите си един спрямо друг и са установили обща визия или цел. Хората се познават по-добре, приели са правилата и вероятно са развили малки подгрупи.</p>
<p>Етап на изпълнение</p>	<p>След като правилата бъдат установени, групата ще бъде готова да се съсредоточи върху резултатите и ще навлезе във фазата на изпълнение. Именно в тази фаза те ще работят най-ефективно като екип. Нивото на увереност на екипа ще е достигнало точката, в която те са готови да поемат значителни рискове и сами да изпробват нови идеи</p>

Друга тема, свързана с провеждането на обучението, е **работата с трудни участници**.²⁶ Всеки учител се сблъсква с трудно поведение в своята практика. Трудното поведение не е причина да отхвърлите някого в групата. Ролята на учителя е да се справи с него и да води цялата група през темите по конструктивен и уважителен начин. Най-често срещаните трудни участници и някои съвети за справяне с тяхното поведение:

Говорителят - човек, който винаги има отговор и мнение за споделяне, или участник, който говори твърде много.

- Опитайте се да обобщите казаното от говорещия, за да прекратите поведението му. *"Благодаря, това звучи като интересен въпрос, мога ли да обобщя това, което казвате, за да го знаем всички?"*
- Обърнете тялото си и прекъснете зрителния контакт или покажете на участника, че е време да спре да говори.
- Дайте му специална роля, която да го насърчава да изслушва останалите, например да пише бележки на флипчарт за груповата дискусия.

Тихият човек - човек, който е срамежлив или се чувства неудобно в груповата обстановка.

- Бъдете деликатни и окуражаващи - *"Знам, че имате известен опит в тази област, наистина бихме искали да чуем какво мислите."*
- Уверете се, че няма езикова бариера с този участник.

²⁶<https://www.targettraining.eu/train-the-trainer-dealing-with-difficult-participants-part-2/>

- Участието на всеки „тих“ човек в работа в малка група ще му помогне.
- Опитайте се да разберете в личен разговор с него дали има някаква конкретна причина за подобно поведение и се опитайте да му помогнете.

Оспорващият - Някой, който не е съгласен или оспорва всичко, което казвате.

- Признайте правото на участниците да изразяват мнение и им напомнете защо са тук, например: *"Не е необходимо да се съгласявате с всичко, което казвам. Моето желание е да споделя някаква информация, а вие ще решите какво може да ви бъде полезно"*.
- Предложете на групата да обмисли аргумента, като попитате какво мислят другите. Често натискът, идващ от групата, може да успокои оспорващия.
- Задавайте въпроси, за да насърчите оспорващия да се самоанализира, например: *"Това е интересна гледна точка, разкажете ми повече"* или *"Можете ли да ми кажете защо мислите така?"*

Всезнайкото - Някой, който се преструва, че знае много повече от учителя и дори създава впечатлението, че той или тя трябва да води обучението.

- Не оставяйте такива участници да водят разговора твърде дълго.
- Накарайте ги да "преподават" на групата и им задавайте или насърчавайте групата да задава трудни въпроси, които могат да покажат пропуски в знанията им.

Клоунът - човек, който обича да разказва вицове, да омаловажава сериозни проблеми и да разсейва останалите участници.

- Използвайте езика на тялото си и зрителния контакт, за да покажете, че поведението им трябва да спре.
- Поканете такива участници да дадат енергия на останалите, когато имат такава нужда, например след трудна задача.
- Включете ги в роля, която да ги занимава и да ги фокусира върху дейността.

Мрънкацията - Човек, който изглежда има отрицателно мнение за всички и всичко.

- Попитайте такъв участник: *"Кажете ми защо смятате, че това не може да се направи" или "Ако това няма да се получи, какво друго бихме могли да опитаме?"*
- Разговаряйте насаме с такива участници и им давайте обратна връзка за негативните прояви, за да осъзнаят по-добре поведението си.

Скептикът - някой, който смята, че *"това е хубаво, но никога не работи тук"*.

- Попитайте ги: *"И така, не смятате, че това ще работи тук. Какво можем да измислим, за да работи?"*
- Използвайте примери от практиката, които показват, че препятствието може да бъде преодоляно.

5. НАРЪЧНИК ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКИЯ ПЕРСОНАЛ

Наръчникът за педагогическия персонал включва 3 модула:

- Промяна на нормите, свързани с насилието в училище
- Създаване на закриляща и безопасна училищна среда
- Подкрепа от връстници

Всеки модул има резюме, което обяснява логиката на темите, целите и очакваните резултати. Описанието на модулите предоставя информация за протичането, темите на 2 или 3 сесии (общо 8 сесии, 12 часа), времетраенето и материалите. Сесиите включват набор от предложени дейности за учителите, съвети, листове с ресурси и допълнителна информация. В Модул 1 е предложена допълнителна сесия с темата за несъответстващото на пола изразяване.

Обучителите могат да използват тези дейности или да изберат други, които са по-подходящи за групата, както и да използват допълнителни упражнения за разчупване на леда, за да помогнат на хората да се опознаят, енергизиращи упражнения за повишаване на енергията и мотивацията на участниците и упражнения, които помагат на хората да обмислят въпроси и могат да помогнат за справяне с проблемите. Освен това те могат да разработят слайдове и да подготвят информационни материали, които да позволят прилагането на стратегиите за обучение.

5.1. МОДУЛ 1: ПРОМЯНА НА НОРМИТЕ, СВЪРЗАНИ С НАСИЛИЕТО В УЧИЛИЩЕ

Резюме на модула: Модулът поставя обучението в контекста на проекта и представя цялата програма и подход. Той предоставя обща информация за обучението, въвежда ключови идеи и дава възможност на участниците да ги обсъдят помежду си. Този модул се фокусира както върху обвързването на групата, така и върху осигуряването на разбиране на основните концепции. В този смисъл от съществено значение е да се даде възможност на участниците да разберат, че това е процес, който започва от познаването на социалните норми, вкл. тези, основани на половите стереотипи, а по-късно изследва условията и училищната среда, идентифицирането на насилието, неговите форми и причини. Разбирането на социалните норми е основна предпоставка в процеса на промяна.

Модулът е адаптиран от методологията за обучение на учители на ACTIV²⁷ и наръчника на проекта REVIS за промяна на нормите по отношение на насилието в училищата.²⁸

Цел : Предоставяне на информация за социалните норми в училищата и повишаване на осведомеността за промяна на вредните социални норми.

Очаквани резултати: В края на този модул участниците ще имат знания и умения за:

- Проучване на условията и училищната среда.
- Саморефлексия за идентифициране на насилието, неговите форми и причини.
- Разбиране на социалните норми и тези, основани на стереотипи за очакванията към поведението на хората от различните полове.
- Осъзнаване на необходимостта от промяна на вредните социални норми.

²⁷https://tdh.ro/en/activ-act-against-violence?fbclid=IwAR13QvPGT21LEI-tL6WSzIG98ltnYsVfzE_1Rtw-KCe1rldEQd1VKgaituY

²⁸<https://childhub.org/en/child-protection-online-library/shifting-norms-around-violence-schools-guide-trainers-and-facilitators-working-children-and-young-people>

Какво е включено в Модул 1: Промяна на нормите, свързани с насилието в училище	Време
СЕСИЯ 1: СОЦИАЛНИ НОРМИ	90 минути
Дейност 1: Въведение	10 минути
Дейност 2: Упражнение за запознанство и торба с очаквания	10 минути
Дейност 3: Размисъл за това какви са социалните норми и кои от тях са свързани с половете	20 минути
Дейност 4 Форми на насилие	20 минути
Дейност 5: Дървото на етикетите, свързани с половата идентичност	30 минути
Сесия 2: Проучване на контекста	90 мин.
Дейност 1: Неравенство между половете – power walk	30 минути
Дейност 2: Норми, насилие, училище - проучване на случай	60 минути
Сесия 3: Изразяване на полова идентичност извън приетите норми (по избор)	60 минути
Дейност 1: Изразяване на полова идентичност извън приетите норми	30 минути
Дейност 2: Подкрепа за децата и младежите	30 минути

Материали: Видеопроектор, слайдове, листчета (или значки), флипчарт, маркери

СЕСИЯ 1: СОЦИАЛНИ НОРМИ

Дейност 1: Въведение

Посрещане, административни подробности, общи аспекти на проекта,

Предложения: *Представете учителя и приветствайте участниците. Представете контекста на обучението и обяснете основните цели. Докато обяснявате контекста, можете да споменете насилието в училищата и последиците от него. Насилието в училищата създава несигурност и страх, които вредят на общия климат в училище и нарушават правото на учениците да учат в безопасна, незастрашаваща среда. Училищата не могат да изпълняват ролята си на места за учене и социализация, ако децата не са в среда, свободна от насилие.*

Дейност 2: Упражнение за запознанство и торба с очаквания

Представяне и свързване между участниците. Тук предлагаме няколко полезни метода като следните: Името и зодиакалния знак; Името и топката; Името и качество, започващо с първата буква на името; Повтарящи се имена; Рисунка на сърцето: Сърце, разделено на четири полета: моето име, това, което обичам да правя, това, в което съм най-добър, моят личен девиз; Моето име е ..... Аз съм ... и аз не съм.....; Името и снимката;" Проверка" - подреждане на участниците по азбучен ред на първата буква от имената им.

Предложения: *Използвайте едно от представените упражнения, което е по-подходящо за групата. Уверете се, че всеки участник има възможност да се представи и да сподели необходимата информация.*

Торба с очаквания: Споделете очакванията на участниците по интересен начин

Предложения: *На участниците се раздават листчета и те се помолват да формулират очакванията си за курса. Върху флипчарта (на целия лист) се рисува торбичка, в която ще се залепят листчетата с очакванията на учениците. Очакванията се прочитат и се дава отговор - дали има място или смисъл това очакване да бъде изпълнено в рамките на семинара.*

Дейност 3: Размисъл за това какви са социалните норми

Какво представляват социалните норми?

Ресурсен лист: Социални норми

Социалните норми са разбиранията за правилата за действие, които се спазват от хората в дадена група. Те определят какво е нормално или приемливо поведение за членовете на групата. Нормите формират нашите нагласи, влияят на поведението ни и определят кои сме ние - за добро или за лошо. Живеем в социални структури, които хората са формирали, а ние самите ги следваме, или се опитваме да им се противопоставим. Социалните норми, които влияят на поведението в тези социални структури, оказват голямо влияние върху индивидуалното поведение. Тези поведения и норми са адаптивни. **Можем да се отнасяме към социалните норми като към очакванията, които другите имат към нас, или към очакванията, които ние мислим, че те имат към нас.** Социалните норми се отнасят до негласните правила в нашите групи или общности, които хората смятат за приемливи или неприемливи. Социалните норми се отнасят до това какво се приема за "нормално".

Например, когато някой кихне, социалната норма ви кара да реагирате по определен начин: като кажете "Наздраве!". Начинът, по който реагирате, е повлиян от социалната норма в групата или общността, към която принадлежите.

Как социалните норми са свързани с моето отношение?

Хората вземат решения и се държат по определен начин поради смесица от лични нагласи и възгледи, убеждения за факти, норми и социални очаквания. Вашите нагласи са лични, те се основават на това как вярвате, че трябва да действате. Вашите нагласи често оказват влияние върху поведението ви. **Социалната норма е това, което смятате, че трябва да правите според очакванията, които смятате, че другите хора имат към вас.** Например личната ви нагласа може да е, че не обичате да пушите, но социалната норма сред приятелите ви може да е, че те ви очакват от вас да пушите.

За повече информация: https://tdh.ro/en/activ-act-against-violence?fbclid=IwAR13QvPGT21LEI-tL6WSzIG98ItNysVfzE_1Rtw-KCe1rldEQd1VKqaituY;

<https://childhub.org/en/child-protection-online-library/shifting-norms-around-violence-schools-guide-trainers-and-facilitators-working-children-and-young-people>

Размисъл и упражнения за социалните норми

Предложения: След представянето, в групи от 4-6 души, помислете малко за това какви според вас са общите социални норми във вашата страна или общност. Запишете идеите на лист от флипчарт. След като сте изброили няколко социални норми, опитайте се да ги разделите на положителни социални норми, които допринасят за по-доброто функциониране на обществото, неутрални социални норми (неща, които вашата общност или група прави, без да имат дългосрочно положително или отрицателно въздействие) и потенциално вредни социални норми. Продължете, докато групата даде примери от всяка категория.

Дейност 4: Форми на насилие

Ресурсен лист: Форми на насилие срещу деца

По-голямата част от насилието над деца включва поне един от шестте основни вида междуличностно насилие, които обикновено се проявяват на различни етапи от развитието на детето.

Малтретирането (включително насилственото наказание) включва физическо, сексуално и психологическо/емоционално насилие и пренебрегване на бебета, деца и юноши от страна на родители, настойници и други авторитетни за децата хора, най-често у дома, но също и в детски градини, училища и сиропиталища.

-Тормозът (включително кибертормозът) е нежелано агресивно поведение от страна на друго дете или група деца. Той включва повтарящи се физически, психологически или социални вреди и често се случва в училищата и други места, където се събират деца, както и онлайн.

-Младежкото насилие е съсредоточено сред деца и млади хора на възраст 10-29 години, случва се най-често в обществена среда между познати и непознати, включва тормоз и физическо насилие със или без оръжие (като пистолети и ножове) и може да включва насилие от страна на банди.

-Насилието от страна на интимния партньор (или домашното насилие) включва физическо, сексуално и емоционално насилие от страна на интимен партньор или бивши партньор. Въпреки че жертви могат да бъдат и мъже, насилието от страна на интимния партньор засяга предимно жените. Обикновено то е насочено срещу момичета в рамките на детски бракове и ранни/насилствени бракове. Сред романтично обвързаните, но неженени юноши, то понякога се нарича "насилие между гаджета".

-Сексуалното насилие включва завършен сексуален контакт без съгласие или опит за такъв, както и действия от сексуално естество, които не включват контакт (като воайорство или сексуален тормоз); действия на сексуален трафик, извършени срещу лице, което не е в състояние да даде съгласие или да откаже; и онлайн експлоатация.

-Емоционалното или психологическото насилие включва ограничаване на движенията на детето, очерняне, осмиване, заплахи и сплашване, дискриминация, отхвърляне и други нефизически форми на враждебно отношение.

Когато е насочено срещу момичета или момчета заради техния пол, всеки от тези видове насилие може да представлява насилие, основано на пола.

За повече информация: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>

Дейност 5: Дървото на етикетите, свързани с половата идентичност

Идентифициране на половите норми в училището, които водят до насилие. Представяне и обсъждане на половите норми.

Ресурсен лист: Какво представляват нормите на пола?

Нашите убеждения, нагласи и ценности често ни подсказват как трябва да се държим. Начинът, по който се държим, се влияе от убежденията, ценностите и нагласите ни, но също и от това как се държат нашите връстници и как смятаме, че те мислят, че трябва да се държим ние. Ние сме социални същества и склонността ни да се съобразяваме със социалните норми често е по-силна от някои наши лични убеждения и нагласи. Те също представляват придобито поведение. Това се отнася и за нашите норми, убеждения и нагласи, свързани с поведението на хората от различни полве.

Какво е пол?

Пол Биологични и физиологични характеристики, които определят хората като жени или мъже.

Стереотипи за мъжете и жените Социални характеристики и възможности, свързани с това да бъдеш жена или мъж, с отношенията между жените и мъжете, момичетата и момчетата, както и с отношенията между жените и тези между мъжете. Някои примери за подобни стереотипи: „Истинските мъже не плачат.“; „Жените винаги се опитват да променят мъжете.“; „Мъжете се интересуват само от секс.“; „Не си жена, ако не си майка“, „Жената трябва да слуша мъжа си“ и т.н.

За повече информация: <https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1046>

Дърво на насилието, свързано с различното самоопределяне

Предложения: В началото помолете участниците да обсъдят накратко разликата между биологичния пол и стереотипите, които се отнасят към мъжете или към жените.

След това разделете работната си група на три и раздайте различни по цвят стикери. Първата група ще трябва да напише на всяко листче по една причина, която води до насилие свързано със стереотипите за мъжете и жените. Втората група ще трябва да напише на всяко отделно листче действие/бездействие от наша страна (на групата, на общността и т.н.), което води до това това насилие да не се прекратява. Третата група ще трябва да напише на всяко листче поотделно формите на насилие, предизвикано от стереотипните очаквания за мъжете и жените.

След това нарисуйте дърво на голям лист хартия за флипчарт.

След като групите приключат с писането, залепете стикера на група 1 (причини) в корена на дървото, стикера на група 2 (насилие, основано на пола) - на ствола, а стикера на група 3 (форми) - на короната на дървото.

Това е визуален и интуитивен метод, чрез който участниците виждат връзката между трите. Това е метод за осъзнаване на факта, че плодовете на това дърво (насилието, основано на стереотипите за мъжете и жените) ще растат само до толкова, доколкото

дървото се подхранва, от една страна, от причините, а от друга - от отношението и ненамесата на хората.

Допълнителни ресурси:

1. УНИЦЕФ. (2018). *INSPIRE Indicator Guidance and Results Framework (Ръководство за индикатори и рамка за резултати) Ending Violence Against Children (Прекратяване на насилието срещу деца): Как да определим и измерим промяната. Съфинансирана от Програмата за права, равенство и гражданство на Европейския съюз (2014-2020 г.)* <https://www.unicef.org/media/66896/file/INSPIRE-IndicatorGuidance-ResultsFramework.pdf>
2. Интервенции, ориентирани към нормите в общността: (n.d.). https://www.alignplatform.org/sites/default/files/2019-11/lc_nsi_attributes_brief_final_08262019_eng.pdf
3. Ако искате да научите повече за видовете норми за равенство между половете, които се срещат в различните страни, това ръководство предоставя добър преглед: Miñoz Boudet, A. M., Petesch, P., & Turk, C. (2013). *On Norms and Agency*. Световната банка. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9862-3>. Документ на Световната банка
4. Включването на ЛГБТ хората в образователната среда е от първостепенно значение за "да не изоставяме никого", достъпно на <https://www.ohchr.org/en/statements/2019/10/inclusion-lgbt-people-education-settings-paramount-importance-leaving-no-one>

СЕСИЯ 2: ПРОУЧВАНЕ НА КОНТЕКСТА: НАСИЛИЕ В УЧИЛИЩАТА

Дейност 1: Неравенство между мъжете и жените

Разпознаване на неравенствата, произтичащи от социалните норми и нормите, свързани с очакванията към хората от различни полове, и собственото ни отношение към вредните социални норми

Предложения: Обяснете на групата, че ще направите упражнение, за да проучите докъде може да стигне човек в контекста на днешното общество. Дайте на всеки участник лист хартия с един от героите, представени по-долу. Помолете ги да не казват на никого какво е написано на листчето им. За да подчертаете възможно най-добре различията между половете, поставете двойките герои един до друг. Героите са:

- единствено дете, момче с родители от заможно семейство
- единствено дете, момиче, с родители от заможно семейство
- най-възрастното момче в бедно многодетно семейство
- най-възрастното момиче в бедно многодетно семейство
- момче от традиционна ромска общност
- момиче от традиционна ромска общност
- момче от изолирано село
- момиче от изолирано село и т.н.

Разположете героите в редица (както в началото) и им кажете, че ще прочетете поредица от условия. Ако героите им могат да изпълнят условието лесно, или отговарят напълно на него, нека направят две крачки напред. Ако техният герой може да направи това нещо, но по-трудно, или отговаря, но в по-малка степен, помолете го да направи крачка напред, а ако героят им не може да направи това нещо, помолете го да стои неподвижно.

След това започнете състезанието, като прочетете на глас следните твърдения:

1. Мога да се прибера вкъщи безопасно през нощта.
2. Имам достъп до качествено образование до университетско ниво.

3. *Имам достъп до медицински услуги, ако имам нужда от тях.*
4. *Не съм изложен на риск от сексуално насилие или експлоатация.*
5. *Аз решавам за какво се харчат парите в домакинството.*
6. *Лидерът на моята общност изслушва какво имам да кажа.*
7. *С мен се отнасят добре, ако ми се наложи да отида в полицията или в държавната администрация.*
8. *Мога да чета и пиша.*
9. *Ако искам, мога да пътувам без ограничения.*
10. *Мога да реша за кого да се оженя (или да не се оженя).*
11. *Ако съпругът ми (приятелят/приятелката ми) ме нарани, ще знам къде да потърся помощ.*
12. *Ако загубя работата си, има система за социална сигурност, която ще ми помогне.*
13. *Ако помоля човек на улицата за помощ, той ще ми помогне.*

След като бъдат прочетени всички твърдения или след като групата се раздели значително, помолете участниците да застанат неподвижно и да огледат своите събеседници.

Сега доброволците могат да разкрият своя характер. Започнете дискусия с цялата група, а не само с доброволците, за мястото на техния герой в "състезанието на живота".

- Разкрийте характера на групата - кои са те?*
- Обяснете къде е завършил техният герой в състезанието и как се чувства.*
- Какво им попречи да напреднат?*
- Как се е чувствал той като човек, който винаги изпреварва останалите.*
- Как са се чувствали, когато не са могли да напреднат.*
- Чувстват ли се включени в обществото/общността?*

Дебрифинг: Помолете групата да помисли защо сте ги помолили да направят това упражнение. Какви са резултатите от това "състезание" в обществото? Обяснете, че твърденията са нарочно подбрани така, че да изобразяват, по-специално, нещата, които можем/не можем да правим поради културните стереотипи, по-специално, а не поради физическите и физиологичните характеристики.

Дейност 2: Норми, насилие, училище

Обсъждане и осмисляне на последиците от насилието и промяната на нагласите

Предложения: *Поканете участниците да се разделят на две групи. Обяснете, че искаме да научим кои са положителните и вредните норми и как те са свързани с насилието в училищата. Раздайте на хартиен носител (или прочетете) двата случая.*

Моля, обърнете внимание, че случаите трябва да са свързани с националния и училищния контекст и с най-разпространените случаи на насилие сред децата (основано на стереотипите за половете, ЛГБТИ+, етническа принадлежност, увреждания и т.н.).

Оставете двете групи да работят по двойки. Предложете на групата да нарисова скица на случаите (като карти на телата на героите). Помолете всеки човек да нарисова върху картата на тялото неща, които символизират някои от положителните норми, които могат да защитят или подкрепят героите. Нека използват въображението си, за да опишат как възприемат живота на децата с оглед на живота на младите хора, които познават в своето училище/общност.

Помолете всяка група да нарисова на картата на тялото неща, които символизират вредни норми, които могат да засегнат сърцето, ума, тялото или душата на децата.

Поканете всяка група да напише положително послание в долната част на картата на тялото, като съобщи нещо, което би искала да каже на героите от случаите.

След като всяка група завърши своята рисунка, поканете ги да споделят мислите си с групата. Поканете участниците да споделят позитивното си послание с другите.

Започнете дискусия с групата, като използвате следните въпроси като ръководство:

- Какви биха били някои социални норми, които създават условия младите хора да се чувстват сигурни или защитени от насилие във вашето училище, ако преживеят ситуация, подобна на тази, която са преживели героите от случаите?

- Кои са някои от основните вредни социални норми, свързани с насилието срещу младите хора във вашето училище, ако те преживеят ситуация, подобна на тази, която са преживели героите от случаите? (Например възрастни, които удрят младите хора, когато не ги слушат.)

- Защо според вас съществуват тези правила? Какво ги предизвиква или поддържа?

- Как според вас бихме могли да си сътрудничим, за да започнем да укрепваме някои от положителните норми и да променяме някои от вредните?

Размисъл за промяната на насилието над млади хора, особено в училищата

Ресурсен лист: Как можем да променим насилието над млади хора, особено в училищата?

Промяната на поведението може да бъде предизвикателство, изисква време и търпение и може да предизвика ответна реакция. Работата за промяна на социалните норми, които насърчават насилието над млади хора, трябва да се извършва успоредно с подкрепата на жертвите, промяната на политиките и промяната на нагласите по отношение на насилието. Не забравяйте, че "социалните норми са неформални правила, които структурират поведението по начин, който позволява на хората да получат ползите от едно колективно действие или бездействие" (Ensminger & Knight, 1997). Помислете как да промените колективните действия, защото интервенциите са най-ефективни, когато правят това и когато отговарят на ценностите, вярванията, поведението и нормите в общността. Изследователи от различни дисциплини подчертават някои важни области, които трябва да се обхванат, когато се работи за промяна на социалните норми. Те включват:

- **Разбиране на местния контекст**, включително нормите, поведението, вярванията и нагласите по отношение на насилието, стереотипите, вкл. тези, свързани с очакванията към хората от различни полове, и младите хора. Колкото по-конкретно,

толкова по-добре, например да се картографират поведенията и нормите, които се срещат на определени места, и да се разбере кой е най-засегнат.

- **Разберете какво хората смятат за факти за насилието над младежите, и ги оспорете, ако са неверни.**
- **Определете конкретните норми, които искате да промените, например** че младите хора не съобщават за преживяно насилие, или че момчетата трябва да демонстрират власт над другите; или че насилието е нормално и неизбежно.
- **Споделяйте информация за последиците от насилието.** Понякога споделянето на истории за това как хората са наранени от поведението си може да ги подтикне към различно поведение.
- **Признайте, че има проблем.** Преди група хора да могат да променят нормите по даден въпрос, те трябва да знаят повече за това защо продължаването на поведението е вредно. Например, сега по-малко хора пушат в заведения, където това се разрешава въпреки официалната забрана, но част от пушачите излизат навън, защото постепенно се изгражда социална норма да не се пуши на закрито – отвъд забраната, постепенно осъзнаваме, че това е неприятно за непушачите, че умирихва дрехите ни, че вреди на децата и т.н.
- **Докато се опитвате да промените социалните норми, опитайте се да промените и убежденията за насилието над деца.** Това са два различни процеса и промените в тях няма да се случат с еднаква скорост, но опитите за промяна и на двете ще увеличат вероятността за промяна и при двете.
- **Разберете какви са настоящите нагласи по отношение на различни аспекти на насилието и посочете какво бихте искали да видите вместо това.** Например може да видите, че много хора имат нагласата, че съобщаването за насилие показва слабост, но вместо това изкажете мнението, че да съобщим за насилие показва, че ни е грижа.
- **Повишаване на чувствителността и отправяне на ясни и прости съобщения.**
- **Помолете хората да се опитат да направят упражнения за приемане на перспективата, в които се иска да си представят какво би било да преживееш опита на някой друг.**

За повече информация:

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/Shifting%20Norms%20around%20VAC%20in%20Schools%20Guide-%20REVIS-FINAL%20Participant%20Version_3Aug2021.pdf

Допълнителни ресурси:

1. ODI (2015 Г.). *Social norms, gender norms and adolescent girls: a brief guide (Research and Practice Note Is Part of the Knowledge to Action Resource Series 2015)*. <https://odi.org/en/publications/social-norms-gender-norms-and-adolescent-girls-a-brief-guide/>
2. Институт за репродуктивно здраве. (2020). *Инструмент за изследване на социалните норми*. <https://www.irh.org/social-norms-exploration/>
3. Petit, V., & Zalk, T. N. (2019). *Everybody Wants to Belong (Всеки иска да принадлежи): Практическо ръководство за справяне и използване на социалните норми при програмиране на промени в поведението*. УНИЦЕФ. <https://www.unicef.org/mena/media/4716/file/MENA-C4DReport-May2019.pdf.pdf>
4. УНИЦЕФ (2016 г.) *Глобални насоки за справяне с насилието, основано на пола, в училище* <https://www.unicef.org/documents/global-guidance-addressing-school-related-gender-based-violence> на адрес <https://www.unicef.org/media/66506/file/Global-Guidance-SRGBV.pdf>

СЕСИЯ 3 (ПО ИЗБОР): ИЗРАЗЯВАНЕ НА ПОЛОВА ИДЕНТИЧНОСТ, РАЗЛИЧНА ОТ ПРИЕТОТО В НОРМИТЕ

Дейност 1: Изразяване на полова идентичност извън приетите норми

Представяне и размисъл

Ресурсен лист: Определения

Транссексуалните и несъответстващите на обичайните представи за мъжете и жените младежи могат да използват различни думи, за да опишат своя живот и преживявания, свързани с това как те самите възприемат пола си. Терминологията и езикът могат да се различават в зависимост от региона, езика, расата или етническата

принадлежност, възрастта, културата и много други фактори. Някои примери за термини, използвани от някои младежи, включват транс, транс момиче, транс момче, небинарен, джендър, джендър флуид и Two Spirit. Тези термини често означават различни неща или се отнасят до различни лични преживявания, свързани с възприемането на пола. Педагогическият персонал и възпитателите трябва да използват термините, които учениците използват, за да опишат себе си, и да избягват термини, които карат тези ученици да се чувстват неудобно – в случай, разбира се, че такива ученици има, и че те са склонни да разкрият как се възприемат.

ИЗРАЗЯВАНЕ НА ЛИЧНОТО УСЕЩАНЕ/ВЪЗПРИЯТИЕ ЗА ПОЛОВА ПРИНАДЛЕЖНОСТ: Начинът, по който човек представя или изразява пола си пред другите, често чрез поведение, облекло, прически, дейности, глас или маниери.

ВЪЗПРИЯТИЕ ЗА ПОЛОВА ИДЕНТИЧНОСТ: Дълбоко съхраненото разбиране на човека за собствения му пол, който може да включва жена, мъж, друго описание на пола, което е различно от биологичното или липса на пол. Половата идентичност може да бъде еднаква или различна от пола, определен при раждането. Отговорността за определяне на половата идентичност на даден човек се носи от него самия. В този смисъл, отвъд биологичните физически характеристики, които човек има, половата идентичност и нейното изразяване е лично предпочитание, сходно например с политическите ни възгледи. Можем да не желаем да разкриваме за кого гласуваме, можем да искаме и да го заявим на всеослушание и да сме част от кампаниите на дадена партия, като от това ще понесем съответните социални позитиви и негативи, когато дадена група хора ни подкрепи и възхвалява, а друга ни охули за избора ни. Но също както политическите ни пристрастия не ни лишават от разум, изборът ни на полова идентичност не променя тялото ни. Това, че някой напр. не може да каже за себе си, че е мъж или жена, е дълбоко против възприетите норми, поради което предизвиква и силна негативна ответна реакция. Как е възможно? Човек не избира това, той е или едното, или другото! Светът ни се крепи на това! И, разбира се, човек не избира биологичния си пол, макар и днес вече да сме способни да го променяме. Но **човек се чувства по определен начин**, и този начин за него не съответства на очакванията, които ние, обществото, имаме към хората, които са от неговия биологичен пол. Андрей се чувства много по-удобно в поли, сандали,

с червило и лакирани нокти. Антония обича да носи мъжки костюми, вратовръзки, с къса коса е, пуши, играе футбол с приятели и пие бира с момчетата в петък вечер; взима тестостерон и трупа мускули във фитнеса. Те са избрали начин на живот, който е за нас, мнозинството „ненормален“. „Би трябвало да е обратното!“, казваме ние. Това, че техният избор противоречи на социалната норма обаче не означава, че това ще срути обществото ни. През 19 век социалната норма е предполагала, че жените не гласуват и нямат право на собственост. Ако опитаме днес да отнемем тези права на жените, ще усетим върху себе си цялата мощ на действащата социална норма - мъжете и жените са равни пред закона и имат равни права като хора и граждани. Тази норма обаче я е нямало преди едва около 220 години. Днес хората, които демонстрират полова идентичност, различна от нормата, се възприемат често като различни, и се стигматизират за това, но така е било и с цвета на кожата на афроамериканците.

Обикновено децата започват да установяват собствената си полова идентичност на четиригодишна възраст, въпреки че възрастта, на която хората разбират и изразяват половата си идентичност, може да варира в зависимост от социалното и семейното развитие на всеки човек.

ПОЛОВА ИДЕНТИЧНОСТ, РАЗЛИЧНА ОТ ПРИЕТАТА: Понякога се използва за описание на хора, чието изразяване на половата се различава от стереотипните очаквания, като например "женствени" момчета, "мъжки" момичета и хора, които се възприемат като андрогинни по някакъв начин. Повечето хора, които не се съобразяват с биологичния си пол, когато изразяват половата си идентичност, не са транссексуални. Например едно нетрансджендър момиче, което има къса коса и обича да спортува, може да се счита за несъответстващо на обичайната за мъжете и жените идентичност. Понякога терминът "несъответстващ на пола" се използва и за обозначаване на хора, чиято полова идентичност не е мъжка или женска.

ПОЛОВО НЕОПРЕДЕЛЕНИ (NON-BINARY): Това са термини, които често се използват за описание на хора, които не възприемат пола си като мъжки или женски, включително тези, които се идентифицират с пол, различен от мъжки или женски, с повече от един пол или без пол.

СЕКСУАЛНА ОРИЕНТАЦИЯ: Романтично и/или физическо привличане на човек към хора от същия и/или друг пол, като например хетеросексуални, гейове, бисексуални или асексуални. Транссексуалните и хората с различна от приетата полова идентичност могат да имат всякаква сексуална ориентация.

ТРАНСДЖЕНДЪР: Прилагателно, описващо лице, чиято полова идентичност е различна от тази, която традиционно се свързва с пола, за който се смята, че е бил роден. Трансджендър момиче е момиче, което при раждането си е било смятано за мъж. Трансджендър момче е момче, което при раждането си е било смятано за жена. Някои транссексуални хора имат пол, който не е нито мъжки, нито женски, и могат да използват термини като небинарен, за да опишат пола си. ПРЕХОД: Процесът, при който човек започва да живее в съответствие с половата си идентичност, а не с пола, определен при раждането му. Преходът е процес, който е различен за всеки, и може да включва или да не включва социални, правни или физически промени. Не съществува една-единствена стъпка или набор от стъпки, през които трябва да премине човек, за да бъде утвърдена и уважавана неговата полова идентичност.

LGBTQI - Това е събирателен термин за лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални и куиър хора. L, G и B се отнасят до сексуалната ориентация, към кого човек изпитва романтично и/или сексуално привличане. T се отнася до половата идентичност и изразяване. И се отнася до интерсексуалните, които са хора с полови или репродуктивни характеристики, които не са изразено мъжки или женски. Това може да касае репродуктивни органи, гениталии, хормони и др.

Накратко – от гледна точка на обществото, изразяваната полова идентичност, различна от биологичния пол, се възприема като заплаха, защото нарушава възприетата норма за разделение на мъже и жени. Виждаме в тези хора „изроди“, опасяваме се за децата си. Опитът обаче показва, че, и без нашата намеса, децата днес се интересуват много от тези теми, и даже може би по-лесно биха ни помогнали да възприемем различното. Не е нужно да харесваме различните от нас. Но е необходимо да признаем тяхното съществуване и равноправие като граждани и личности – за да можем да съжителстваме спокойно и успешно, а не да разрушаваме това с конфликти, омраза и страх.

За повече информация: Примерна политика на училищния район относно транссексуалните и полово несъответстващите ученици, преработена през септември 2018 г. Примерни формулировки, коментари и ресурси, https://transequality.org/sites/default/files/images/resources/trans_school_district_model_policy_FINAL.pdf

Дейност 2: Подкрепа за децата и младежите

Проучване на знанията и нагласите

Предложения: Мит/факт

Прочетете твърдението "Мит" и насърчете участниците да споделят мнението си. След това предоставете информация и обсъдете.

Мит: "Хората избират да бъдат гейове, бисексуални или транссексуални."

ФАКТ: Хората не избират своята сексуална ориентация или полова идентичност. Според проучванията сексуалната ориентация и половата идентичност се появяват в началото на живота и не зависят от фактори като домашния живот. Хората избират начина, по който да изразяват себе си, но основната им сексуална ориентация и полова идентичност не се избират сами и не са избор на "начин на живот".

МИТ: "Да си гей или бисексуален е дисфункция, която може да бъде излекувана."

ФАКТ: През 2009 г. Американската асоциация на психолозите прие резолюция, в която се казва, че "специалистите по психично здраве трябва да избягват да казват на клиентите си, че могат да променят сексуалната си ориентация чрез терапия или друго лечение". Идентифицирането като LGBTQI не е състояние на психичното здраве или психично заболяване. Идентифицирането като LGBTQI не може да бъде излекувано чрез психотерапия или други средства. Въпреки това предизвикателствата за психичното здраве могат да бъдат предизвикани от виктимизация, отхвърляне, изолация и вътрешни борби със себеприемането.

Мит: "Гейовете и бисексуалните, които запазват сексуалната си ориентация за себе си, се вписват по-добре в обществото."

ФАКТ: Младите хора, които са LGBTQI и чиято идентичност е била открито приета и потвърдена от приятели, членове на семейството и общността, е по-вероятно да бъдат здрави, щастливи и успешни.

Ако има налични проучвания и доклади, представящи ситуацията в страната, нагласите и практиките в училищната среда, свързани с LGBTQI, можете да споделите информацията/фактите и да ги обсъдите с участниците.

Съвети за обучители:

Ако нагласите на участниците не са дискриминационни, помислете и обсъдете как може да се промени училищната среда.

Ако нагласите са дискриминационни, трябва да предложите допълнително обучение.

Представяне и размисъл

Ресурсен лист: Съвети за подкрепа на деца и младежи

-Оценка и размисъл за вашата информираност, нагласи, убеждения и поведение спрямо младите хора, които са LGBTQI

- Насърчаване и популяризиране на защитните фактори за младите хора, които са LGBTQI, чрез изучаване и прилагане на стандарти за грижа за тях.

- Създаване на безопасна и гостоприемна среда, свободна от предразсъдъци и дискриминация.

- Обръщане директно към негативните нагласи и поведения и намеса, когато те се появят.

- Свързване на младите хора с връстници в тези подкрепящи среди.

-Търсене на възможности за професионално развитие, за да повишите знанията и разбирането си за преживяванията на младите хора, които са LGBTQI, включително техните нужди, силни страни и устойчивост.

- Заявяване на своята подкрепа и очаквания. Уведомете младите хора, които са LGBTQI, че ги подкрепяте и каква информация можете и ще запазите в тайна. Уверете ги в подкрепата си чрез думите и поведението си.

- Водете се от младите хора и уважавайте техния процес на разкриване. Подкрепяйте ги при вземането на решения за излизане и разкриване на самоличността им. Уважавайте процеса и сроковете, които са най-подходящи за тях. Уважавайте мястото, на което се намират в този процес, и нуждата им да се чувстват в безопасност. Оставете ги да изберат кога да се разкрият и пред кого. Помнете, че разкриването на самоличността на младите хора в опасни ситуации може да е опасно.

- Не разкривайте самоличността на млади хора, които са LGBTQI, без тяхното разрешение. Неправомерното разкриване може да доведе до отхвърляне или насилие над тях, както и до травматичен стрес.

- Използвайте подходящ и приобщаващ език. Уважавайте и признавайте идентичността на младите хора, които са LGBTQI, като използвате приемлив и приобщаващ език в документите и дискусиите. Например питайте "Срещаш ли се с някого?", а не "Имаш ли гадже/приятелка?". Попитайте "С какво име предпочиташ да те наричат?" и "Кое е предпочитаното от теб местоимение по отношение на пола?". Използвайте езика, който те използват, за да опишат своята сексуална и полова идентичност.

- Имайте предвид, че предразсъдъците, с които се сблъскват младите хора, които са LGBTQI, могат да допринесат за тревожност, депресия, други предизвикателства, свързани с психичното здраве, и/или употреба на вещества. Подкрепяйте младите хора в намирането на непредубедено и културно и езиково компетентно лечение и услуги за връстници. Помогнете им да разберат, че ще бъдат подкрепени в процеса на възстановяване. Работете с децата и младежите, за да наблегнете на самоприемането. Бъдете смели, като оспорвате поведението на тормоз и открито се отнасяте към пристрастния език (напр. "Това е толкова гей") и обидния хумор.

За повече информация: Ръководство за разбиране, подкрепа и утвърждаване на LGBTQI 2-S деца, младежи и семейства,

https://www.air.org/sites/default/files/A_Guide_for_Understanding_Supporting_and_Affirming_LGBTQI2-S_Children_Youth_and_Families.pdf

Ако има налични проучвания и доклади, представящи ситуацията в страната, нагласите и практиките в училищната среда, свързани с ЛГБТКИ, можете да споделите информацията/фактите и да ги обсъдите с участниците.

Нагласи към ЛГБТИ учениците в българските гимназии, https://singlestep.bg/wp-content/uploads/LGBTI_students_survey.pdf

Дълъг път предстои за равенство на ЛГБТИ, <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/eu-lgbti-survey-results#TabPubMethodologyQ&A>

5.2. МОДУЛ 2: СЪЗДАВАНЕ НА ЗАКРИЛЯЩА И БЕЗОПАСНА УЧИЛИЩНА СРЕДА

Резюме на модула: Модулът предоставя знания за правата на детето, концепцията за безопасно училище и детското участие. Той се фокусира върху развитието на безопасна и закриляща среда като условие за осигуряване на превенция на всички форми на насилие в училищата. Акцентът е поставен върху създаването на среда, предназначена да обхване всички деца в училище, като същевременно гарантира както качеството на възможностите за обучение, така и защитата на правата на децата. Освен това детското участие включва прехвърляне на властта от възрастните към децата, което превръща статута на децата от пасивни получатели в активни участници, способни да влияят върху решенията. В такава среда различията се приемат добре и се зачитат. Подходът за безопасно училище гарантира, че средата е защитена и благоприятна за всички деца. По този начин образователната система може успешно да се справи с насилието в училищата.

Модулът е адаптиран от методологията за обучение на учители по GBV на ACTIV²⁹ и методологията YouCreate.³⁰

Цел: Подобряване на чувствителността на педагогическия персонал относно значението на правата на децата и активната роля, която възрастните трябва да играят в тяхното спазване.

²⁹https://tdh.ro/en/activ-act-against-violence?fbclid=IwAR13QvPGT21LEI-tL6WSzIG98ltnYsVfzE_1Rtw-KCe1rldEQd1VKgaituY

³⁰<https://childhub.org/en/child-protection-online-library/youcreate-toolkit-participatory-arts-based-action-research-well>

Очаквани резултати: В края на този модул участниците ще имат знания и умения за:

- Разбиране и зачитане на правата на децата
- Осъзнаване необходимостта да вземат предвид правата на децата в работата си
- Прилагане на подход за приятелски настроени към децата и безопасни училища
- Осигуряване на детско участие и овластяване на децата

Какво е включено в Модул 2: Създаване на защитна и безопасна училищна среда	Време
Сесия 1: Права на детето	90 минути
<i>Дейност 1: Упражнение за осъзнаване: Раницата на правата</i>	60 минути
<i>Дейност 2: История на развитието на правата на детето</i>	30 минути
Сесия 2: Училище, благоприятно за децата и безопасно училище	90 минути
<i>Дейност 1: Определяне на приятелско училище</i>	60 минути
<i>Дейност 2: Училище, съобразено с нуждите на децата - концепция</i>	30 минути
Сесия 3: Детско ,участие	90 минути
<i>Дейност 1: Какво е детско участие</i>	30 минути
<i>Дейност 2: Ниво и форми на участие</i>	30 минути
<i>Дейност 3: Как да осигурим пространство за участие</i>	30 минути

Материали: Видеопроектор, слайдове Power point, листчета (или значки), флипчарт, маркери

СЕСИЯ 1: ПРАВА НА ДЕТЕТО

Дейност 1: Упражнение за осъзнаване: Раницата на правата

Повишаване на чувствителността за това доколко универсални са правата на децата

Предложения: Раницата на правата

Групата се разделя на малки групи. На участниците се разказва история: че тяхната група ще отиде на откривателска експедиция. За целта всеки ще получи раница с всичко необходимо за път.

Всяка група получава торбичка, в която са написани правата на детето, всяко на лист хартия. След като тези права се прочетат от групите, на участниците се казва, че за съжаление корабът, на който са се качили, не може да носи толкова голяма тежест и че са помолени да обсъдят и да изтеглят пет листчета от торбичката. Експедицията протича, пътуването с лодка приключва, а оттам нататък те трябва да изкачат една голяма заснежена планина. За съжаление, когато стигнат до върха на планината, те все пак ще трябва да се откажат от седем от билетите. От върха на планината те са изтеглени с хеликоптери, така че ще се откажат от още седем билета.

Поговорете с участниците за бележките, които са им останали - това са нещата, които смятат за най-важни. Обсъждането ще се проведе в кръг, като участниците ще държат останалите си листчета и ще излагат аргументи защо са избрали именно тях. След като се проведе дискусиата, учителят, разхождайки се сред тях, ще вземе на случаен принцип бележките от ръцете на някои участници, ще ги смачка и ще ги изхвърли.

Обсъжда се как са се чувствали, когато са имали възможност да избират от какви права да се откажат, и как са се чувствали, когато правата им са били отнети от трета страна без право на обжалване.

Дейност 2: История на развитието на правата на детето

Конвенцията на ООН за правата на детето и нейните основополагащи принципи;
Национален контекст. Представяне и размисъл

Ресурсен лист: Конвенция на ООН за правата на детето и нейните основополагащи принципи

Движението за насърчаване на правата на детето започва през 1924 г. с приемането от Лигата на обединените нации на Декларацията за правата на детето, изготвена от Еглантин Джеб, основател на движението "Save the Children" във Великобритания. По-късно Женевската декларация за правата на детето и Декларацията за правата на детето, приети от Общото събрание на ООН на 20 ноември 1959 г., са признати във Всеобщата декларация за правата на човека, в Международния пакт за граждански и политически права, в Международния пакт за икономически, социални и културни права и в приложимите устава и инструменти на специализираните институции и международните организации, които се занимават с благосъстоянието на детето.

На 20.11.1989 г. Общото събрание на Организацията на обединените нации приема Конвенцията за правата на детето - първата правно обвързваща международна конвенция за насърчаване на правата на човека за всички деца. Конвенция за правата на детето <https://www.unicef.org/bulgaria/en/child-rights>

България: Република България я ратифицира с решение на Великото народно събрание от 04.11.1991 г., а от юни 1991 г. Конвенцията е в сила в страната като част от вътрешното законодателство. Законът за закрила на детето е основният специализиран нормативен акт в българската законодателна система, който регламентира държавната политика по отношение на децата в риск. Той урежда правата, принципите и мерките за закрила на детето, отговорните органи и тяхното взаимодействие при осъществяване на дейностите по закрила на детето. <https://www.mlsp.government.bg/enq/child-protection>

Хърватия: Република Хърватия е страна по Конвенцията на ООН за правата на детето от 1991 г. С приемането на Конвенцията Хърватия се ангажира да гарантира правата, предвидени в Конвенцията, на всяко дете. <https://gov.hr/en/children-s-rights/710>

Гърция: Няма конкретно законодателство, което да се различава от Конвенцията за правата на детето, подписана от Гърция през 1990 г. и ратифицирана със закон N.2101/1992.

Румъния: През последните години в Румъния бяха въведени редица закони, политики и стратегии за насърчаване на правата на децата и за тяхната защита от различни форми на насилие: ЗАКОН № 18 от 27 септември 1990 г. за ратифициране на Конвенцията за правата на детето; ЗАКОН № 272 от 21 юни 2004 г. за защита и насърчаване на правата на децата. http://www.dreptonline.ro/legislatie/legea_protectiei_copilului.php

Допълнителни ресурси:

1. Конвенция за правата на детето, версия, съобразена с нуждите на детето, <https://www.unicef.org/romania/documents/convention-rights-child>
2. Права на детето в Гърция <https://www.unicef.org/greece/en/children-in-greece>
3. СТРАТЕГИЯ НА СЪВЕТА НА ЕВРОПА ЗА ПРАВАТА НА ДЕТЕТО (2022-2027 Г.) <https://rm.coe.int/council-of-europe-strategy-for-the-rights-of-the-child-2022-2027-child/1680a5ef27>
4. Наръчник за прилагане на Конвенцията за правата на детето, преработено издание, 2004 г., разработен за УНИЦЕФ от: Рейчъл Ходжкин и Питър Нюъл, <https://digitallibrary.un.org/record/620060?ln=en>

СЕСИЯ 2: УЧИЛИЩЕ, БЛАГОПРИЯТНО И БЕЗОПАСНО ЗА ДЕЦАТА

Дейност 1: Определяне на училище-приятел на детето

Условия за създаване на училище-приятел на детето

Предложения: Необходимо е да се подберат 3-4 изображения, които да отразяват елементите на училището, което е дружелюбно към учениците. Тези изображения трябва да представят училищната среда, децата и учителите, играта и ученето и т.н. Учителите разполагат с гъвкавост при избора на изображения. Тези изображения могат да бъдат прожектирани или предложени на хартиен носител. Помолете участниците да анализират в продължение на няколко минути (2-3 мин.)

предоставеното изображение и да идентифицират елементите на приветливото училище.

Съвети за обучители:

- Изображенията за анализ се предлагат едно по едно.
- Ако броят на участниците е по-голям, тогава се сформират екипи от 3-4 души и се дава за анализ едно и също изображение. В продължение на 5 минути изображението се анализира в малки групи, след което се инициират дискусии в големи групи.

Инициирайте дискусии, като насърчите участниците да изразят своите мнения, емоции, възприятия за приятелското училище, отразено в изображението.

Размисли:

- Какво забелязвате на тази снимка?
- Как се чувствате, когато видите изображението?
- Какви елементи на приятелското училище са илюстрирани?
- Какво гарантира приятелско училище?
- Какви елементи липсват на тази снимка?
- Кои елементи са излишни в изображението?

Съвети за обучители:

Ако има време и участниците имат достъп до различни изображения (интернет, списания и т.н.), можете да продължите дейността, като ги насърчите да предложат изображение, отнасящо се до приятелско за учениците училище.

Равносетка на дейността:

- Какво е да се определят елементите на едно училище- приятел на детето?
- Какво забелязахте по време на упражнението?
- Какво ви помогна?
- Какви пречки срещнахте?
- Каква е функцията/ролята на училището-приятел на детето?

- Какви положителни неща вече се случват в училището?

- Кои неща могат да се подобрят в училището?

Дейност 2: Училище-приятел на детето - за разбирането на концепцията

Представяне и размисли

Ресурсен лист: "Училището-приятел на децата (УПД), е средство за пренасяне на концепцията за правата на детето в практиката на класната стая и управлението на училището... то се състои от следните пет измерения:

-Проактивно приобщаване, търсене и даване на възможност за участие на всички деца и особено на тези, които се различават по етнически, културен, езиков, социално-икономически признак и по отношение на способностите.

-Академично ефективно и съответстващо на нуждите на децата от знания и умения за живот и препитание.

-Здравословни и безопасни за емоционалното, психологическото и физическото благополучие на децата, както и за тяхната защита.

-съобразяване с половете при създаването на среда и капацитет, които насърчават равенството.

-Активно участие на учениците, семействата и общността във всички аспекти на училищната политика, управлението и подкрепата за децата.

По принцип всички програми признават тези пет измерения като необходими и взаимно подсилващи се условия за успеха на УПД. Училището е благоприятно за децата, когато са обхванати всички елементи, а способността да бъде благоприятно за децата по всяко измерение се засилва от действията по останалите. (УНИЦЕФ. (2006). Оценка на училищата, които са благоприятни за децата:

Ръководство за ръководители на програми в Източна Азия и Тихоокеанския регион.

Банкок: УНИЦЕФ, Регионален офис Източна Азия/Тихия океан.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146823>

Целта на модела на УПД е училищата и образователните системи да се придвижват постепенно към стандартите за качество, като се обърне внимание на всички елементи, които влияят върху благосъстоянието и правата на детето като учащ се и основен бенефициент на обучението, като същевременно се подобряват другите функции на училището в този процес.

Стандартите за качество трябва да дават възможност на всички деца да имат достъп до училище, да преминават от клас в клас и да завършват навреме учебния цикъл; те трябва също така да осигуряват обогатен образователен опит, чрез който учениците могат да се развиват, да се развиват и да постигнат пълния си потенциал. За тази цел моделите на УПД се занимават с използването на пълното участие и подкрепа на всички страни, които са в състояние да улеснят правото на децата на качествено образование. Тези страни, или "носители на задължения към грижата за детето", включват родители, общности, учители, директори на училища, специалисти по планиране на образованието и групи на гражданското общество, както и местни и национални правителства и техните външни партньори. Тяхното участие дава възможност на училищата и образователните системи да осигурят условията и ресурсите, необходими за постигане на стандартите за качество, които предвиждат моделите на CFS.

Що се отнася до обхвата, моделите на УПД обхващат концепция за качество, която далеч надхвърля успешната педагогическа работа и резултатите от нея. Фокусът е върху нуждите на детето като цяло, а не само върху "училищните аспекти", за които педагозите традиционно се чувстват отговорни. Обхватът на модела УПД включва многоизмерен обхват на качеството и цялостна загриженост за нуждите на детето. (УНИЦЕФ. (2009).

За повече информация: Наръчник за училища, съобразени с интересите на децата, <https://www.unicef.org/documents/child-friendly-schools-manual>)

Допълнителни ресурси:

1. УНИЦЕФ И УНИЦЕФ. (2009). Програмиране на приятелски настроени към децата училища: Доклад за глобална оценка. New York: УНИЦЕФ

<https://www.humanitarianlibrary.org/resource/unicef-child-friendly-schools-programming-global-evaluation-final-report-executive-0>

2. Ръководни принципи за създаване на безопасно, приобщаващо, подкрепящо и справедливо училище Министерство на образованието на САЩ, <https://www2.ed.gov/policy/gen/guid/school-discipline/quiding-principles.pdf>

СЕСИЯ 3: ДЕТСКО УЧАСТИЕ

Дейност 1: Какво е детско участие

Мозъчна атака: Какво е детско участие?

Предложения: Мозъчна атака по темата за детското участие

Мозъчна атака, за да се разбере какво участниците вече знаят и да се определи смисълът и значението на участието.

Съвети за обучители: Обсъдете следните два въпроса с групата: "Какво е детско участие?" и "Какво не е детско участие? Вторият въпрос следва естествено от първия.

Запишете отговорите на флипчарта. Обсъдете и обобщете информацията.

Обсъдете следното определение: Участието на децата може да се определи като участие (индивидуално и/или колективно) във възможностите да формират и изразяват своите възгледи и да влияят върху въпроси, които ги засягат пряко и непряко. Смесеното участие включва прехвърляне на властта от възрастните към децата, което превръща статута на децата от пасивни получатели в активни участници, които са информирани и могат да влияят върху решенията, засягащи живота им.

За повече информация: Lansdown, G. (2009 г.). Осъществяване на правата на децата на участие: Критични размисли. In *A handbook of children and young people's participation* (Ръководство за участие на деца и млади хора) (pp. 33-45). Routledge, <https://nmd.bg/wp-content/uploads/2013/02/Routledge->

[A Handbook for Children and Young Peoples Participation.pdf](https://nmd.bg/wp-content/uploads/2013/02/Routledge-A_Handbook_for_Children_and_Young_Peoples_Participation.pdf)

Дейност 2: Равнища и форми на участие

Представяне и размисли за нивото на участие

Ресурсен лист: Право на участие

Няколко разпоредби в Конвенцията за правата на детето отразяват правото на децата на участие. Участието е един от водещите принципи на Конвенцията, както и едно от нейните основни предизвикателства. Член 12 от Конвенцията за правата на детето гласи, че децата имат право да участват в процесите на вземане на решения, които могат да бъдат от значение за техния живот, и да влияят върху решенията, взети по отношение на тях - в семейството, училището или общността. Принципът потвърждава, че децата са пълноправни личности, които имат право да изразяват своите възгледи по всички въпроси, които ги засягат, и изисква тези възгледи да бъдат изслушвани и да им се отдава необходимото значение в съответствие с възрастта и зрелостта на детето. Той признава потенциала на децата да обогатяват процесите на вземане на решения, да споделят гледни точки и да участват като граждани и участници в промяната. Практическото значение на правото на децата на участие трябва да се разглежда във всеки въпрос, който засяга децата.

Без натиск и манипулация

Участието на детето е право и следователно то може да изразява своите възгледи или, ако предпочита, да не го прави. Децата не трябва да бъдат притискани, ограничавани или да им се оказва влияние по начин, който може да им попречи да изразят свободно мнението си или да ги накара да се чувстват манипулирани. Този принцип ясно се прилага в някои съдебни производства, в които детето е принудено да участва като свидетел, дори ако правният резултат може да противоречи на най-добрите интереси на детето.

Способностите на децата в развитие

Конвенцията не определя минимална възраст, на която децата могат да започнат да изразяват свободно своите възгледи, нито ограничава контекста, в който могат да го правят. В Конвенцията се признава, че децата могат да си съставят възгледи и впечатления от най-ранна възраст и го правят, и става дума за "развиващата се способност" на децата да вземат решения. Това означава например, че от родителите

и, когато е уместно, от членовете на семейството и по-широката общност се очаква да дават подходящи насоки, напътствия или съвети на децата. Но насоките и съветите на родителите придобиват по-голяма стойност и значение, когато децата растат и се развиват, придобиват зрялост и опит, стават по-самостоятелни и по-отговорни.

За повече информация: <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/fact-sheet-right-participation>

Ресурсен лист: МОДЕЛ НА ЛАНСДАУН

МОДЕЛЪТ НА ЛАНСДАУН Този модел очертава три вида участие, като всички те показват различните нива на овластяване на децата. Става дума за степени между по-ниско и по-високо ниво на участие, включително естествено припокриване между категориите: (1) Съвещателно участие (2) Участие със сътрудничество (3) Участие, ръководено от децата. Първата степен е съвещателното участие, което се основава на това, че възрастните признават, че не разполагат с цялата нужна информация. В резултат на това те трябва да се консултират с децата и младите хора, за да получат техните мнения по конкретни въпроси. Тази практика се инициира, ръководи и управлява от възрастните. Втората степен е участието със сътрудничество, което включва участието на деца и млади хора в разработването, изпълнението, наблюдението и оценката на проекти или дейности. Този процес е инициран от възрастни, но включва децата и младите хора като партньори и им дава възможност да влияят върху решенията. Третата степен е участието, ръководено от децата, при което децата и младите хора се признават за овластени субекти, които могат да предприемат действия и да управляват процеса на вземане на решения. При тази последна степен на участие възрастните следва по-скоро да улесняват работата на децата, отколкото да ги насочват.

За повече информация: Cuevas-Parra, P. (2017). *Участието на децата и младите хора. Съществен подход за прекратяване на насилието срещу деца*. World Vision, <https://www.wvi.org/sites/default/files/WV-Children-and-Young-People-Participation-%20essential%20component%202017-09-11.pdf>

Дейност 3: Как да осигурим пространство за участие

Представяне на това какво е участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research) - да се разберат стъпките и принципите", да се разберат стъпките и принципите и да се обясни прилагането в проекта (Participatory Action Research)

Ресурсен лист: участническо изследване в хода на действието

Участническото изследване в хода на действието (Participatory Action Research) е процес, при който изследователите (младежките лидери) и участниците (младежите) работят заедно, за да разберат силните страни и предизвикателствата в своите общности, след което планират и ръководят проекти, които се основават на силните страни и се справят с предизвикателствата с цел насърчаване на положителна социална промяна. След като ръководят проектите, те могат да обмислят наученото, за да направят евентуалните бъдещи проекти още по-добри.

Проектът предвижда организиране на групови дейности с млади хора (1 група от мин. 10 души на училище), които да разработят и организират свои собствени интервенции/инициативи, насочени към техните родители или учители, връстници и местната общност. Младите хора ще бъдат подкрепяни в този процес от фасилитаторите и обучителите, както и от родителите, които ще бъдат поканени да се присъединят към тях на няколко срещи. Инициативите, ръководени от децата, ще приемат различни форми - от живи библиотеки, социална театрална игра до кратки филми, изрисувана стена и др. Младежките лидери ще фасилитират тези срещи и ще ги организират в посока на съвместна работа за разбиране на силните страни и предизвикателствата в ежедневието си, след което ще планират и изпълняват проекти за насърчаване на положителното поведение и равенството между половете. Училищната общност трябва да осигури пространство и да подкрепи тези дейности.

В YouCreate участническото изследване в хода на действието има 5 фази: (1) Изготвяне на карта, (2) Изследване, (3) Планиране, (4) Действия, основани и на изкуството, (5) Рефлексия и споделяне (вж. Фигура 1 по-долу).

1. Изготвяне на карта на възможностите: Това включва визуални и сценични изкуства, занаяти, танци, филми, музика, дигитални медии, кулинарни изкуства, традиционни

форми на изкуство и други форми на творчески действия, като например изкуство на живо и графити.

2. Обърнете внимание: В Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД на ООН) са изброени правата, от които децата се нуждаят, за да живеят, да бъдат в безопасност и да развиват пълния си потенциал. Децата на възраст от 0 до 18 години са човешки същества, всяко от които има свои собствени права.

3. План: Интервенции, насочени към общности, които включват хора от различен пол, раса, етническа принадлежност, религия, възраст и способности; където се насърчава животът в хармония и всеки може да бъде активен член на общността.

4. Действия, вкл. такива, основани на изкуството: Това включва визуални и сценични изкуства, занаяти, танци, филми, музика, дигитални медии, кулинарни изкуства, традиционни форми на изкуство и други форми на творчески действия, като например изкуство на живо и графити.

5. Рефлексия и споделяне: Това включва визуални и сценични изкуства, занаяти, танци, филми, музика, дигитални медии, кулинарни изкуства, традиционни форми на изкуство и други форми на творчески действия, като изкуство на живо и графити.

За повече информация:

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/200325_tdh_youcreate_light.pdf

Допълнителни ресурси:

1. Инструмент за оценка на детското участие, Съвет на Европа, март 2016 г., <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806482d9>
2. Слушай - Действай - Промени Наръчник на Съвета на Европа за детското участие За професионалисти, работещи за и с деца, Съвет на Европа, октомври 2020 г., <https://rm.coe.int/publication-handbook-on-children-s-participation-eng/1680a14539>

5.3. МОДУЛ 3: ПОДКРЕПА ОТ КОЛЕГИ ЗА УЧИТЕЛИТЕ И УЧИЛИЩНОТО РЪКОВОДСТВО

Резюме на модула: Модулът развива уменията на педагогическия персонал в училище за идентифициране и планиране на дейности за превенция и интервенция в случай на насилие.

Стъпките за промяна са много важни за практическото изпълнение. В тази заключителна част на обучението се обясняват конкретните начини за изпълнение на плана за действие и стратегиите за промяна на вредните социални норми, вкл. тези, основани на стереотипи за половете. Това ще помогне на участниците да разработят свой собствен път към промяна. Важно е този модул да включва рефлексия и споделяне, като дава възможност на участниците да оценят цялото обучение и да планират по-нататъшни дейности в училище.

Модулът е адаптиран от методологията за обучение на учители на проекта ACTIV³¹ и наръчника на проекта REVIS за промяна на нормите по отношение на насилието в училищата.³²

Цел: Да се развият умения за създаване на безопасни и приятелски настроени към децата училища и да се променят вредните социални норми, вкл. тези, основани на стереотипи за половете.

Очаквани резултати: В края на този модул участниците ще имат знания и умения за:

- Придобиване на умения за предотвратяване на насилието в училище
- Развиване на умения за създаване на безопасно училище и планиране на план за действие за безопасно училище
- Изпълнение на многосекторна интервенция

---

³¹https://tdh.ro/en/activ-act-against-violence?fbclid=IwAR13QvPGT21LEI-tL6WSzIG98ltnYsVfzE_1Rtw-KCe1rldEQd1VKgaituY

³²<https://childhub.org/en/child-protection-online-library/shifting-norms-around-violence-schools-guide-trainers-and-facilitators-working-children-and-young-people>

Какво е включено в Модул 3: Партньорска подкрепа за педагогическия персонал и училищното ръководство	Време
Сесия 1: Превенция на насилието в училище	90 минути
Дейност 1: Закрила на детето	60 минути
Дейност 2: Предотвратяване на насилието в училище	30 минути
Сесия 2: Стъпки за промяна на насилието, основано на стереотипите за половете в училище	90 минути
Дейност 1: Няколко стъпки за промяна	10 минути
Дейност 2: Създаване на безопасно пространство	40 мин.
Дейност 3: Разработване и прилагане на план за действие за безопасно училище заедно с децата	40 мин.
Сесия 3: Интервенции в ситуации на насилие в училищната среда	90 минути
Дейност 1: Интервенции в ситуации на насилие - идентифициране на най-честите случаи на насилие и планиране на мултисекторни интервенции	60 минути
Дейност 2: Размисъл и споделяне	30 минути

Материали: Видеопроектор, слайдове Power point, листчета (или значки), флипчарт, маркери

СЕСИЯ 1: ПРЕВЕНЦИЯ НА НАСИЛИЕТО В УЧИЛИЩЕ

Дейност 1: Закрила на детето

Разглеждане на значението на понятието "Закрила на детето"

Предложения: Ролева игра

Първоначално сформирайте 4 отбора и всеки от тях ще получи различни инструкции. Не е необходимо да знае какви инструкции са получили другите отбори.

Раздайте правилата на упражнението на отборите:

Отбор 1: Всеки трябва да надуе балон и да го завърже за крака си (под коляното), без да говори с никого.

Отбор 2: Когато кажете "Започваме!", участниците трябва да спукат балоните, без да използват остри предмети и без да говорят с никого.

Отбор 3: Когато кажете "Старт", участниците трябва да се опитат да предпазят балоните от спукване, без да говорят с никого.

Екип 4: Когато кажете "Старт", участниците трябва да наблюдават всичко, което се случва, без да говорят с никого.

Когато всички отбори са готови, се произнася думата "Старт" и всеки отбор изпълнява дадената инструкция.

Съвет и за обучители:

По време на упражнението трябва да наблюдавате: реакциите на участниците, какво се случва между тях.

Равносметка на дейността:

- Как се чувствате? Как се чувствахте по време на упражнението?
- Какво се случи?
- Какво забелязахте?
- Какви са вашите мисли?
- Какво трябва да се направи, за да се защитят балоните?
- Кой трябва да участва? Как? Кога? Къде? Защо е необходимо всички да участват?
- С какво е свързано това упражнение?
- Как децата/възрастните могат да бъдат овластени да предотвратяват прояви на насилие в училище?
- Ако отбор 4 също се опитваше да помогне балоните да не бъдат спукани, щяха ли да се спукат?

Съвети за обучители:

- Рефлексия за ролевите игри: насърчете всеки участник да разкаже какво е почувствал/наблюдавал/мислил от позицията на ролята, която е играл (обект на насилие, проявяващ насилие, защитник или свидетел). Това, което участниците ще споменат, е същото, което децата чувстват в ситуации на насилие.
- Ако има достатъчно време и участниците желаят, предложете им да приложат стратегията за "защита на балона" на практика - упражнението се повтаря със същите инструкции, но с прилагане на обсъжданата стратегия. В края отново се анализира техният опит: Как беше? Как се чувстваха, успяха ли да предпазят всички балони? Симулацията отне ли повече време? Как смятате, че са успели/не са успели? Какво бихте подобрили?

Представяне и размисъл

Ресурсен лист: Закрила на детето

Закрилата на детето е предотвратяването и реагирането на експлоатация, злоупотреба, negliжиране, вредни практики и насилие срещу деца. Тя е залегнала в Конвенцията за правата на детето и в Целите за устойчиво развитие на ООН. Закрилата на детето е универсална: тя е предназначена за всички деца навсякъде по, от страните с ниски до тези с високи доходи. (<https://www.unicef.org/documents/child-protection-strategy>)

Политика за закрила на детето

Политиката за закрила на детето описва:

- мерките за закрила, които са въведени за защита на децата.
- правилата за поведение, когато работите директно с тях.
- как да предпазваме децата от злоупотреба и вреда.
- на кого да докладвате при възникване на проблеми.
- как да реагирате на ситуацията по подходящ начин.

Такава политика дава на децата/младежите и родителите полезна информация за това как организацията ще се справя с тези въпроси, насочва всички нейни служители в ежеднезната им работа и прави организацията отговорна. Тя също така защитава служителите, включително доброволците и стажантите. Политиката трябва да бъде публично достъпна (на уебсайта на организацията), ясно написана и достъпна, както и одобрена от всички служители и ръководството.

Разработване и прилагане на политиката

- Политиката за закрила на детето трябва да бъде разработена съвместно с децата или поне да бъде консултирана с тях - те знаят какво работи и какво не работи за тях;
- Няма единна политика за защита на децата, която да е подходяща за всички случаи - всяка организация и проект са различни, така че вашата политика трябва да отразява тези различия. Почерпете вдъхновение от добре написани документи, недейте просто да ги копирате;
- Работете със съответните служители в организацията, за да гарантирате, че те поемат отговорност за политиката;
- Бъдете практични - помислете какво работи във вашата организация и се съсредоточете първо върху вече съществуващите добри практики;
- Установете на връзки с хора в системата за закрила на детето;
- Определяйте различни служители, на които имате доверие, да отговарят за различни нива на прилагане на политиката, а не само това да се прави от ръководството;
- Направете версия на документа, подходяща за деца, и я публикувайте и онлайн;
- Не е необходимо една добра политика за закрила на детето да е много дълга;
- Редовно преразглеждайте политиката си - опазването на децата не е еднократно събитие, а процес;
- Политиката за закрила на детето не е просто документ - нейните принципи трябва да бъдат неразделна част от културата на вашата организация и да се прилагат от всички служители.

За повече информация: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/666497>

Дейност 2: Предотвратяване на насилието в училище

Разбиране на ролята на всеки участник в превенцията на насилието в училище и определяне на дейностите за превенция

Предложения: Дискусия

Започнете дискусии с участниците относно концепцията за превенция/предотвратяване на насилието в училище.

Съвети за обучители: *Насочвайте дискусиите, като вземате предвид следните аспекти: какво означава за тях превенцията, особено превенцията на насилието в училище; как мислят, че трябва да се извършва превенцията; (от кога? къде? как? кой? каква е ролята на всеки? и т.н.); кога превенцията в училище е успешна/неуспешна; какви са условията за превенция на насилието в училище.*

Представяне на информация за концепцията за превенция; условия за предотвратяване на насилието в училище

Ресурсен лист: Превенция на насилието в училище

Превенцията на насилието включва съвместните усилия на всички заинтересовани страни: деца, родители, учители, настойнически органи - цялата общност, и включва набор от политики, мерки и техники, насочени към намаляване на насилието. Превенцията се счита за ефективна, когато овластява детето и същевременно му осигурява безопасна, защитна среда за развитие. Програмите за превенция могат да бъдат ефективни, когато:

- В институцията са установени ясни правила, които създават сигурност както за децата/родителите, така и за специалистите. Добре дефинираните правила са показател за стабилност, особено когато са необходими подкрепа и закрила. Правилата са ефективни, когато областите на отговорност са ясно определени; има пространство за дискусии; осигурена е прозрачност както в институцията, така и извън нея; допринася за формирането на социални умения; вътрешен/външен мониторинг.

- Те са насочени предимно към възрастните, както родители, така и специалисти, така че ще се създаде пространство за по-добро разбиране и изясняване на нещата, свързани

с отглеждането и възпитанието на децата. Само добре информирани и мотивирани възрастни ще могат да помогнат на децата, които са в стресови ситуации.

- Изработени са за дълъг период от време. Спорадичните и непоследователни превантивни дейности са неефективни. Децата се нуждаят от време, пространство и възможности да се разбират помежду си, да се научат как да се контролират, как да решават проблемите си и т.н.

- Провеждат се на няколко равнища, като децата, родителите и специалистите се обръщат директно към цялата институция/общност. Необходимо е да се вземат предвид всички съществуващи ресурси на всички нива: лично, институционално, общностно.

- Не започвайте директно с проблемите, като разчитате на критика и обвинително поведение, а напротив, необходимо е да подчертаете положителните аспекти на просоциалния живот и неговите предимства.

- Те са добре подготвени институции с ясна концепция за превенция, която отговаря на нуждите на децата.

- Провеждат се дейности както за деца, които инициират насилие, така и за деца, които са обект на насилие, и за широката общественост.

За повече информация: https://tdh.ro/en/activ-act-against-violence?fbclid=IwAR13QvPGT21LEI-tL6WSzIG98ltnYsVfzE_1Rtw-KCe1rldEQd1VKqaituY

Допълнителни ресурси:

1. Превенция на насилието в училище. Практически наръчник, Световна здравна организация 2019 <https://www.unicef.org/media/58081/file/UNICEF-WHO-UNESCO-handbook-school-based-violence.pdf>
2. Writing safeguarding policies and procedures, NSPCC learning at: <https://learning.nspcc.org.uk/safeguarding-child-protection/writing-a-safeguarding-policy-statement>

СЕСИЯ 2: СЪПКИ, КОИТО МОГАТ ДА СЕ ПРЕДПРИЕМАТ В УЧИЛИЩЕ ЗА ПРОМЯНА НА СИТУАЦИЯТА С НАСИЛИЕТО, ОСНОВАНО НА СТЕРЕОТИПИТЕ, СВЪРЗАНИ С ПОЛОВЕТЕ

Дейност 1: Няколко стъпки за промяна

Представяне и размисъл

Ресурсен лист: *Ако искаме да променим дадена социална норма, трябва да следваме няколко стъпки:*

1. Помислете за социалната норма, която искате да промените, и се опитайте да я промените директно.

- **Някои правила могат да бъдат трансформирани директно.** Например да кажем, че учениците са склонни да пренебрегват тормоза, те мислят, че много хора тормозят другите и че другите смятат, че това е нормално. Информирание на хората за това какво правят или не правят техните връстници (например повечето младежи в нашето училище никога не са тормозили друг младеж) или какво мислят или не мислят (например повечето младежи смятат, че тормозът е обиден и не е окей). Като предоставяме информация, която оспорва онова, което хората смятат за вярно по даден въпрос, можем да променим социално застъпените убеждения.

- **Използване на влиятелни личности или такива, които оказват влияние върху начина на мислене на хората.** Тези хора могат да предложат на групата нови идеи, които да бъдат възприети от нея, и когато достатъчно хора възприемат идеята, тогава може да настъпи промяна в социалните норми. Работете с влиятелни лица, за да популяризирате послания за това колко много насилие има и колко много хора са засегнати и колко често не се прибегва до насилие, и разпространявайте това послание.

- **Лобирание.** Създаване на кодекси за поведение и поставянето им на видно място в училището.

- Един от начините за това е да се съсредоточим върху **промяната на социалните очаквания**, да популяризираме промяната и да създадем нови норми на поведение.

- **Направете всичко възможно, за да достигнете до сърцата и да повлияете на мисленето на хората, като им предоставите надеждна информация и привлечете чувството им за справедливост.**

2. Работете върху промяна на нагласите и убежденията, за да промените социалната норма, която ви интересува

При тази стратегия, основана на здравни модели, се опитваме да променим нагласите и убежденията, като информираме хората за неблагоприятните последици от определено поведение и за ползите от избягването на това поведение. Например, ако хората бъдат научени, че ежедневната консумация на преработени храни не е здравословен навик, те могат да променят отношението и поведението си към тази консумация.

Ако достатъчен брой хора в дадена социална група променят отношението си към дадено поведение (яденето на преработени храни), тогава нормата също ще започне да се променя. Работи се отдолу нагоре, като се включват деца и младежи от цялото училище, както и учители и административен и управленски персонал, като дейностите се координират, когато е възможно.

3. Опитайте се да промените поведението на хората, за да промените социалната норма.

В този случай ние използваме "структурни интервенции", за да променим поведението на хората или да създадем рамка, в която те да бъдат повече или по-малко лесно постижими. Например, ако направите нездравословната храна по-скъпа, тя ще стане по-малко достъпна. Или ако промените училищната политика по отношение на кибертормоза, за младите хора ще стане по-трудно да се тормозят един друг, без да носят отговорност в училище.

Можем да разгледаме този въпрос по два начина: можем да въведем мерки, които да затрудняват или наказват негативните действия, и/или да предложим мерки, които подкрепят или възнаграждават позитивното поведение. Например, една политика може да има последствия за онлайн тормоза, а друга политика може да осигури ресурси и възможности за учениците да се възползват от обучение за борба с тормоза.

След като хората повярват, че промяната е в техен интерес, получат информация от надеждни източници и могат да мислят от гледна точка на промяната, те са по-склонни да смятат (както индивидуално, така и колективно), че промяната е в техен интерес. Сътрудничеството генерира енергия и мотивация, след което хората могат да идентифицират жизнеспособни алтернативи и да ги преследват заедно.

4. Създаване на просоциални или позитивни пространства.

Социалните норми оказват влияние върху поведението. Те могат да бъдат положителни или отрицателни. Спазваме правилата, защото искаме да спечелим благоволенieto на връстниците си, или се страхуваме какво ще си помислят, ако не го направим. Социалните норми възникват по много причини и по много начини, но са свързани с това кой има власт и влияние, с вярванията на дадена култура за по отношение на очакванията към половете, както и с фактическите убеждения. Пространството е важно и всяка промяна трябва да съответства на пространството.

Подкрепят се безопасни пространства, които насърчават положителното социално влияние и реакциите между поколенията, които се борят с насилието от страна на връстници. Следва да се създаде безопасно пространство, в което хората се чувстват добре дошли и не са изключени, маргинализирани или малтретирани; пространство, в което хората са добре дошли, признати и оценени.

5. Съсредоточете се върху това, което работи за промяна на поведението.

Някои автори смятат, че да накарате хората да се променят е най-добре, ако не ги насилвате, а по-скоро отделите време, за да разберете гледната им точка и какво ги възпрепятства да се променят. Установяването на бариерите е от съществено значение. След като хората колективно вярват, че промяната е в техен интерес, и имат достъп до информация от надеждни източници, както и възможност да обмислят последиците от нея, е по-вероятно колективно и индивидуално да почувстват, че промяната е в техен интерес, да идентифицират жизнеспособни алтернативи и активно да се борят за постигането им.

За повече информация: S. Lilleston, L. Goldman, R. K. Verma & J. McCleary-Sills (2017) *Understanding social norms and violence in childhood: theoretical underpinnings and strategies for intervention*, *Psychology, Health & Medicine*, <https://doi.org/10.1080/13548506.2016.1271954>
https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/Shifting%20Norms%20around%20VAC%20in%20Schools%20Guide-%20REVIS-FINAL%20Participant%20Version_3Aug2021.pdf

Дейност: 2 Създаване на безопасно пространство

Опишете потенциалните безопасни места в училище

Предложения: Да се опишат потенциалните безопасни пространства (физически, емоционално, психологически, социално и духовно) в нашето училище.

Материали: Хартия, маркери, произволни рециклирани предмети в равен брой за 5 групи (напр. ролка от тоалетна хартия, пластилин, чаши, хартиена чиния, контейнери, пръчици, стикери), канап (61 см за всяка група), лепило (x5), ножица (x5), тиксо (30 см за всяка група)

Попитайте участниците какви стъпки могат да се предприемат в класната стая и училището, за да се създаде по-безопасно пространство?

Разделете участниците на групи. Предоставете на всяка група по 7-10 рециклируеми материала, ножица, конец, лепило и тиксо.

Кажете на всяка група, че разполага с 20 минути, за да построи с помощта на своите материали форма, която да представлява безопасна класна стая. Помолете ги да дадат име на своя клас.

Внимавайте, когато го кръщават, името да е с положителна конотация. Предложете им да разсъждават: "Кои са основните елементи, необходими за една безопасна класна стая? Как младежите и възрастните в класната стая предотвратяват насилието и как реагират на него? Какви ресурси са на разположение (напр. кутия за съвети за защита на децата; списък с безопасни места за докладване и с кого да се свържете)?"

След 20 минути помолете всяка група да запише някои от най-важните части на своята класна стая на лист от флипчарт в продължение на 3-5 минути.

След 5 минути поканете групите да се съберат и всяка група да обиколи галерията, като посети и обсъди всяка от създадените класни стаи.

След като групите са посетили всички изработени класни стаи, поканете ги в кръг, като използвате следната дискусия като отправна точка:

- Кои са идеите, които сте видели и които бихте искали да приложите в класните си стаи?

- Какви са приликите между класните стаи? А разликите?

- Какво можем да направим, за да превърнем тези безопасни класни стаи в реалност?

С какви ресурси вече разполагаме, за да осъществим това?

- Кого в нашето училище и извън него можем да помолим за помощ?

- Нека участниците да знаят, че на следващата сесия ще изготвят план за действие за безопасно училище, така че ги насърчете да продължат да мислят за това какви мерки биха искали да бъдат приложени.

Дейност 3: Разработване на план за действие за безопасно училище

Разработване на план за действие за безопасно училище и училище-приятел на детето

Предложения: Разработете план за действие за безопасно училище, за да се справите с вредните социални норми и да помогнете за създаването на безопасно училище за младите хора. Участниците ще работят в същите групи, както в предишната сесия, а след това ще докладват резултата в следната таблица:

	Действия, които позволяват или насърчават насилието, основано на стереотипите, свързани с пола в нашето училище	Какво трябва да се направи, за да ги намалим?	Фактори, които могат да засегнат прилагането на политиката срещу насилието в училище
Ученици			
Учители			

Администрация			
Общност			

Допълнителни ресурси:

1. Промяна на социалните норми за справяне с насилието срещу жени и момичета (VAWG), https://www.oecd.org/dac/gender-development/VAWG%20HELPDESK_DFIG%20GUIDANCE%20NOTE_SOCIAL%20NORMS_JAN%202016.pdf
2. Прекратяване на свързаното с пола насилие в училище - серия от тематични брошури, Инициатива на ООН за образование на момичетата, UNGEI, 2019 г., <https://www.ungei.org/sites/default/files/2020-09/Ending-school-related-gender-based-violence-A-series-of-thematic-briefs-2019-eng.pdf>

СЕСИЯ 3: ИНТЕРВЕНЦИИ В СИТУАЦИИ НА НАСИЛИЕ В УЧИЛИЩНАТА СРЕДА

Дейност 1: Интервенции в ситуации на насилие

Идентифициране на най-честите случаи на насилие и планиране на мултисекторни интервенции

Предложения: Групова работа за идентифициране и планиране на интервенциите

Заедно с участниците определете най-честите случаи на насилие между деца и изберете случай, който да бъде анализиран.

Участниците сформират 2-3 екипа и се насърчават в продължение на 30 минути да създадат схема за интервенция с цел по-добра закрила на децата. Всеки етап ще бъде написан на лист А4 и те ще покажат връзките между етапите и между институциите от различните сектори.

Единият екип ще представи резултатите от екипната работа, а другите екипи ще допълнят с елементи, които не са били споменати. След това всеки етап ще бъде анализиран, а учителят ще предостави допълнителна информация, ако е необходимо.

Съвети за обучители:

- *Когато се представя допълнителна информация, тя трябва да бъде съпоставена с националните нормативни документи, както и кои от тях следва да бъдат попълнени.*
- *Ако има време, би било добре да се направят упражнения за методите и техниките за работа с деца.*

Ресурсен лист: Мултидисциплинарният координационен механизъм (наричан по-нататък "Координационен механизъм") в България

Този механизъм, който функционира на общинско ниво, изисква свикване на мултидисциплинарна среща в рамките на 24 часа в отговор на всеки сигнал за насилие над дете. След приемането на Закона за социалните услуги Законът за закрила на детето беше изменен, за да обхване Координационния механизъм в случай на насилие и да предвиди създаването на мултидисциплинарен екип, който да осигури закрила на дете в риск или жертва на насилие или експлоатация.

Екипът трябва да включва социалния работник от отдела за закрила на детето, който отговаря за разследването на първоначалния сигнал и който трябва да уведоми членовете на мултидисциплинарния екип в рамките на 24 часа, като определи дата и час за среща. Мултидисциплинарният екип включва представители на общинската власт и представители на областния отдел на МВР. В зависимост от случая екипът може да включва и представители на регионалната дирекция на Министерството на здравеопазването, личния лекар на детето или представител на съответното болнично отделение; представители на регионалния инспекторат по образованието на Министерството на образованието и науката (МОН), директора на училището на детето и учителя на детето; представител на Местната комисия за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните; районен съдия или районен прокурор; специалист от съответната социална услуга или управител на социална услуга от резидентен тип, ако е приложимо.

Кметът на общината подпомага координирането на дейностите на мултидисциплинарния екип, който разработва план за действие за закрила на детето или предотвратяване на насилието, в който се посочват здравните, социалните и образователните услуги, необходими за закрила и рехабилитация.

За повече информация: УНИЦЕФ (2020) Проучване на насилието над деца в България <https://www.unicef.org/bulgaria/media/10841/file/BGR-VAC-Research-volume-2.pdf>

Дейност 2: Размисъл и споделяне

Обмислете силните страни, предизвикателствата и зараждащите се идеи от семинара

Предложения: Роза, пъпка, трън (адаптирано от Currie, et al., 2019)

Преди началото на дейността: Вземете 3 различни цвята хартия и изрежете

"рози", "тръни" и "пъпки". Направете ги достатъчно големи, за да могат хората да пишат идеи върху тях.

По време на дейността: ще преминете през следните стъпки:

КАКВО: Обобщете успехите, предизвикателствата и основните си изводи в няколко ключови послания. **КОЙ:** Решете кой трябва да чуе тези ключови послания. **КАК / КЪДЕ / КОГА /:** Планирайте най-добрия творчески метод за споделяне на тези ключови послания, включително форум за обсъждане на следващите стъпки.

1. СПОДЕЛЕТЕ!

Част А) **КАКВО:** Обобщете успехите, предизвикателствата и наученото в няколко ключови послания.

1. Обяснете на групата, че ще изследват 3 категории чрез метафората на розата - успехи (рози), предизвикателства (тръни) и ключови изводи (пъпки). Дейността е описана по-долу като изрязване на хартия, но можете да я направите и чрез изиграване на сцена, песен, поезия или друга форма на изкуство по ваш избор.

2. Вземете хартия за флипчарт и изрежете розов храст - само няколко клонки, които се издигат от земята. Като група ще добавите рози (успехи), тръни (предизвикателства) и пъпки (поуки) с кратко писмено описание на всяка от тях.

3. Въпросите за всяка категория са следните: **РОЗИ - Успех:** Какво се получи добре? С какво най-много се гордеете, че вашата група е постигнала успех? **ТРЪНИ - Предизвикателства:** Какви предизвикателства срещнахте по пътя си? Кой ги е преживял най-много? Какво направихте, за да се опитате да се справите с тези предизвикателства? **ПЪПКИ - Поуки:** Какво научихте от това обучение? Какво бихте направили по различен начин следващия път? Как бихте могли да планирате и да се

справите с предизвикателствата следващия път? Какви възможности се появиха благодарение на обучението? Кои възможности се нуждаят от развитие и подхранване?

4. След като сте събрали всички рози, тръни и пъпки, обобщете ги в ключови послания, които можете да споделите с училището и общността си.

Част Б) КОЙ: Решете кой трябва да чуе тези ключови послания. Работете заедно в група, за да проучите с кого бихте искали да споделите наученото. Кой би могъл да се възползва от и/или да иска да научи повече? Как информацията може да подпомогне вземането на решения в бъдеще?

5. Кой би имал полза да научи за това?

6. На кого е необходима тази информация за работата му с млади хора?

Част В) КАК / КЪДЕ / КОГА: Планирайте най-добрия творчески метод за споделяне на тези ключови послания, включително форум за обсъждане на следващите стъпки.

1. Какъв е най-подходящият формат за споделяне на ключовите послания (писмено, лично, творчески)?

2. Какви творчески методи можем да използваме, за да споделяме тази информация?

3. Има ли съществуващи училищни срещи или форуми, на които бихте могли да представите нещо?

4. Има ли онлайн общности, които биха се интересували да научат за някои от действията, които сте предприели във вашите училища?

5. Разгледайте различните публикации, до които достигате, и се запитайте: "Ще трябва ли да разработим няколко различни метода за споделяне, за да достигнем до всяка публика по ефективен начин?"

Допълнителни ресурси:

1. Мултипликатор Сътрудничество Превенция Инструмент,
<https://www.who.int/docs/default-source/documents/child-maltreatment/collaboration-multiplier-tool.pdf>

2. *Протокол относно процедурата в случай на злоупотреба с деца и неглижиране на деца Хърватия*

[https://mup.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/red_button//PROTOCOL%20ON%20THE%20PROCEDURE%20IN%20CASE%20OF%20ABUSE%20AND%20NEGLECT%20OF%20CHILDREN%20\(2\).pdf](https://mup.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/red_button//PROTOCOL%20ON%20THE%20PROCEDURE%20IN%20CASE%20OF%20ABUSE%20AND%20NEGLECT%20OF%20CHILDREN%20(2).pdf)

3. *Procedurii de organizare instituțională și de intervenție a lucrătorilor instituțiilor de învățământ în cazurile de abuz, neglijare, exploatare, trafic al copilului.*

https://mecc.gov.md/sites/default/files/procedura_de_organizare_institutionala_si_de_interventie_a_lucratorilor_institutiilor_de_invatamant_in_cazurile_de_abuz_neglijare_exploatare_si_trafic_al_copilului.pdf

6. НАРЪЧНИК ЗА УЧЕНИЦИ

Наръчникът за ученици включва 3 модула:

- Създаване на защитена и безопасна училищна среда
- Социални норми и стереотипи, свързани с половете
- Стъпки за организиране на младежка дейност.

Всеки модул има резюме, което обяснява логиката на темите, целите и очакваните резултати. Описанието на модулите предоставя информация за насоките за работа, темите на 2 или 4 сесии (общо 10 или 16 часа), продължителността и материалите. Сесиите включват набор от предложени дейности за учителите, съвети, листове с ресурси и допълнителна информация. Има коментари за възрастовата целесъобразност на предложените дейности. Всеки модул има формуляр за обратна връзка (приложение 7.1), който измерва удовлетвореността на децата и промените в техните знания.

Обучителите могат да използват тези дейности или да изберат други, които са подходящи за групата, както и да използват допълнителни упражнения за разчупване на леда, за да помогнат на участниците да се опознаят, упражнения за повишаване на

енергичността и мотивацията на участниците и упражнения, които им помагат да обмислят въпроси и могат да помогнат за справяне с проблемите. Обучителите могат да адаптират времето за изпълнение на дейностите в зависимост от спецификата и възрастта на участниците. Освен това могат да разработят слайдове и да подготвят материали за раздаване, за да позволят прилагането на стратегиите за обучение.

6.1. МОДУЛ 1: РАЗВИТИЕ НА ЗАЩИТЕНА И БЕЗОПАСНА УЧИЛИЩНА СРЕДА

Резюме на модула: Модулът поставя обучението в контекста на проекта и представя цялата програма и подход. Предоставя и фонова информация за обучението, въвежда ключови идеи и дава възможност на участниците да ги разгледат чрез дискусия помежду си. Модулът се фокусира както върху това да изгради връзка между участниците в групата, така и върху осигуряването на разбиране на основните понятия. Основните сесии са свързани с работата в екип и с разбирането на понятията за правата и безопасното училище-приятел на детето. Идеята е да се определи нивото на дружелюбно отношение към децата в училище и да се започне да се мисли за промени в училищната среда.

Модулът е адаптиран от работата с детския консултативен съвет на проекта ACTIV³³.

Цел: Предоставяне на знания и умения на младежките лидери за: работа в екип; разбиране на правата на детето; промяна на училищната среда

Очаквани резултати: В края на този модул участниците ще имат знания и умения за:

- Работа в екип
- Признаване на правата на децата
- Разбиране на понятието за училище-приятел на детето
- Осъзнаване на необходимостта от промяна в училищната среда

³³ [MEtodologie CAB \(tdh.ro\)](http://MEtodologie.CAB(tdh.ro))

Какво е включено в Модул 1: Създаване на защитна и безопасна училищна среда	Време
Сесия 1: Укрепване на екипа	90 минути
Дейност 1 Въведение	10 минути
Дейност 2: Човешко бинго	40 мин.
Дейност 3: Договорът в ръцете ви	40 мин.
Сесия 2: Съвместна работа	90 минути
Дейност 1: Групово рисуване	90 минути
Сесия 3: Правата на детето	90 мин.
Дейност 1: Концепция за правата на детето	30 минути
Дейност 2: Подаване на ръка	60 минути
Сесия 4: Училище, подходящо за деца и безопасно училище	90 минути
Дейност 1: Училище-приятел на детето	60 минути
Дейност 2: Премахване на градус 13 от температурата в училищната атмосфера	30 минути

Материали: Видеопроектор, слайдове, листчета (или значки), флипчарт, маркери, А4 листове, пастели, лепило и ножица.

СЕСИЯ 1: УКРЕПВАНЕ НА ЕКИПА

Дейност 1: Въведение

Приветстване с добре дошли, представяне на административни подробности и общи аспекти на проекта

Предложения: *Представете се и приветствайте участниците. Разкажете контекста на обучението и обяснете основните цели. Докато обяснявате контекста, можете да се позовете на участието на младите хора в осигуряването на приятелска училищна среда. Проектът предвижда организиране на групови дейности с млади хора (1 група от мин. 10 души/училище), които да разработят и организират свои собствени интервенции/инициативи, насочени към техните родители или учители, връстници и местната общност. Младите хора ще бъдат подкрепяни в този процес от фасилитаторите и обучителите, както и от родителите, които ще бъдат поканени да се присъединят към тях на няколко срещи. Инициативите, ръководени от децата, ще приемат различни форми - от живи библиотеки*, социална театрална игра до кратки филми, изрисувана стена. Младежките лидери ще фасилитират тези срещи и ще ги организират в посока на съвместна работа за разбиране на силните страни и предизвикателствата в ежедневието на младежите, а след това ще планират и изпълняват проекти за насърчаване на положителното поведение и равенството между половете.*

*жива библиотека - Живата библиотека (The Human Library) много прилича на обикновена библиотека, но е много различна. Разликата е, че всички книги са хора, избрали да говорят за своя опит открито пред публика.

Дейност 2: Човешко бинго

Представяне и свързване помежду си

Дайте на всеки участник по една карта с опции.

Намерете някой, който...				
Намерете по един човек в групата, който отговаря на някоя от описаните по-долу характеристики. Можете ли да направите бинго, или изгаряте?				
...си е чупил/а кост	...е пътувал/а в чужбина	...е бил/а в някой национален парк това лято	...има по-малка сестра	...има домашен любимец, който не е котка или куче
...може да свири на някакъв инструмент	...носи същия размер обувки	...говори два езика	...любимата му храна е пица	...е левичар
...е роден/а през същия месец, когато и ти	...е бил/а на къмпинг това лято	...носи различни чорапи	...може да свири с уста	...прочел всички книги за Хари Потър
...играе някакъв спорт	...има по-голям брат	...си е пробил/а ушите	...любимият му цвят е червено	...обича да яде суши
...си е боядисвал/а косата	...се е возил/а на влакче на ужасите	...е бил/а на парад	... може да си свива езика	...може да прави циганско колело

Обяснете на участниците, че когато бъде даден сигналат СТАРТ, те ще започнат да питат другите за информация. Във всяко квадратче следва да напишат името на човека, който отговаря на написаното там твърдение. Това изисква всеки да общува и да пита останалите дали отговарят на характеристиките.

Обяснете, че името на всеки може да се запише само веднъж.

Първият, който попълни цялата таблица, трябва да извика "Бинго" и играта приключва.

- Препоръчва се твърденията да се адаптират към групата с подходящи опции за съответните ученици.

- Ако в таблицата има повече твърдения, отколкото участници, можете да промените задачата. Например, поставете условията да се изпълнят даианалите.

Равносметка на дейността

1. Как се чувствате?
2. Кои са интересните неща, които открихте?

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца.

Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, твърденията в количката за бинго могат да бъдат адаптирани.

Дейност 3: "Договорът е в ръката ти"

Създаване и съгласуване на групови правила

Предложения: Правила на групата

Етап А

1. Предложете на участниците правилата/насоките, които ще улеснят дейността във екипа. Обяснете на участниците, че те вече имат правилата в ръцете си.
2. Покажете на участниците собствената си ръка и обяснете значението на всеки пръст: Ресурсен лист *Договорът е в ръката ти*
3. Попитайте участниците дали биха искали да променят някои от правилата, обяснени по-горе, които биха помогнали на екипа да работи още по-добре, и по взаимно съгласие можете да направите тази промяна.

Етап В

1. Накарайте участниците да седнат около покритата с хартия маса;
2. Боите с различни цветове трябва да са поставени на масата така, че да са достъпни за всички;
3. В началото всеки участник ще нарисова двата си инициала, (допиращи се до ръба на листа), с цветен молив и с възможно най-големи букви. Нарисуваните инициали ще се припокриват един друг, като по този начин ще се създаде абстрактна рисунка;

4. *Участниците ще оцветят дланите си с гваш/темперна боя и ще ги поставят върху инициалите си. Уверете се, че за всички има мокри кърпички, за да си избършат после ръцете;*
5. *В началото работата се извършва индивидуално и в тишина (всеки трябва да се концентрира върху дейността);*
6. *След известно време, на следващия етап, участниците ще добавят детайли и елементи, които според тях биха характеризирали техния екип;*
7. *Когато композицията е завършена, всеки участник може да напише на лист хартия заглавие или дума, която му идва наум във връзка с видяното. Накрая всички писмени предложения ще бъдат събрани и ще бъде съставен текст, като се използват тези думи или фрази.*

Съвети за учителите:

Дейността по колективната работа ще бъде предшествана от колективна дискусия. Написването на инициалите и поставянето на дланите върху хартията ще позволи на участниците да оставят своите следи и да утвърдят индивидуалността си в рамките на колектива.

Тази дихотомия на индивида, който отстоява себе си, но в същото време създава взаимоотношения с другите, ще се усеща по време на цялата дейност. Целият процес набляга на два специфични момента от процеса на социализация - самоутвърждаването, в рамките на групата, и създаването на взаимоотношения, които полагат основите на сътрудничеството. Друг важен аспект е установяването на решения, за да се разшири спектърът от възможности. Някои се чувстват много добре по време на това упражнение, други – не толкова. Важно е да се правят наблюдения върху поведението и да се обсъждат тези моменти по време на обратната връзка.

Забележка: *Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите могат да обмислят използването само на етап А.*

Ресурсен лист: Договорът е в ръката ти

Искаме да направим преглед на някои прости очаквания, които - ако бъдат спазвани - ще позволят на всеки от нас да получи възможно най-доброто преживяване в нашия екип. Съществуват някои насоки/правила за ефективната работа на нашия отбор и за осигуряване на приятелска и открита атмосфера. **Това е договор между нас, който е буквално в ръцете ни.**

Не се притеснявайте, това не е трик - те са просто насоки, които всеки може да следва, насоки, които ще ни помогнат да се превърнем в добър екип. Знаете ли най-хубавото за тези правила? Всичко вече е в нашите ръце.

МАЛКИЯТ ПРЪСТ: БЕЗОПАСНОСТ

Малкият пръст е най-уязвим. Той не е толкова силен или пъргав, колкото другите пръсти, но без него е много по-трудно да използваме ръката си. Може да не го осъзнавате, но другите пръсти са винаги там, за да го предпазят. Имайки предвид това, малкият пръст ни напомня, че винаги трябва да мислим за безопасността и че винаги работим, за да запазим нещата в безопасност. Тя не е само физическа, макар че и тя е много важна. Емоционалната безопасност е също толкова важна за всички нас, колкото и физическата - искаме да се стремим да създадем среда, в която всеки член на групата да се чувства комфортно и безопасно. Какво означава безопасността за вас?

БЕЗИМЕННИЯТ ПРЪСТ: ОТДАДЕНОСТ

На този пръст в много култури традиционно се носят брачните халки. Пръстенът се носи като символ на обвързаност с партньора, а обвързаността е това, което искаме да подчертаем тук. Присъединявайки се към тази група, вие поемате ангажимент към останалите членове на групата, да сте ѝ полезни, дори в трудни моменти. Поемате също така ангажимент към себе си да участвате в нещо, което има потенциала да ви помогне да израснете. Какво означава отдадеността за вас?

СРЕДЕН ПРЪСТ - УВАЖЕНИЕ

В много култури показването на среден пръст на някого е сериозен знак за неуважение! Този трети пръст ни напомня колко важно е уважението в групата. За да извлечете

максимална полза от това преживяване, трябва да уважавате другите членове на групата, дори ако техните идеи, характери, тела, семейства и/или култура са различни от вашите. Трябва да уважавате себе си, като поддържате тялото си здраво, а ума си съсредоточен върху дейностите и забавлението. И да уважавате собствената си интелигентност и идеи - ако имате идея която смятате, че може да помогне на групата, моля, споделете я! Уважението към ръководителите на групата също е важно, защото те отделят от времето си, за да ви помогнат да израснете и да станете по-добри в знанията, уменията и отношението си към другите. Какво означава уважението за вас?

ПОКАЗАЛЕЦ: ОТГОВОРНОСТ

Показалецът е пръстът, който много хора по света използват, за да посочат нещо или някого. Насочете показалеца си към себе си. Човекът, към когото сочите с пръст в момента - вие - е най-отговорният за вас самите! Когато сте в група, трябва да сте отговорни за себе си. Това означава, че сте отговорни пред групата за това, което казвате и правите. Сега насочете показалеца си към някой друг. Погледнете ръката си... колко пръста са насочени обратно към вас в момента? Вероятно останалите три, от дланта на ръката ви, са насочени към вас. Това показва, че ако всеки от нас е отговорен за това, което казва и прави, от това ще се възползва цялата група. Какво означава за вас отговорността?

ПАЛЕЦЪТ: ЗАБАВЛЕНИЕ!

За нас палецът е вдигнат нагоре... а това означава, че е нормално да се забавляваме! Толкова вярваме в забавлението, че то е едно от нашите правила, редом до такива като безопасност и уважение. Искаме всеки път, когато дойдете в групата, да носите положителна нагласа. Ако ви е трудно да бъдете позитивни, опитайте се да позволите на някой от членовете на групата да ви развесели. Помнете, че в групата има достатъчно забавление, за да се подобрят всички негативни чувства. Дори и да ви е трудно в групата, често именно положителната нагласа помага на хората да преодолеят предизвикателствата и да се радват на успех от другата страна. Какво означава за вас положителната нагласа?

Адаптирано от Ръководство за фасилитатори с насоки за засилване на детското участие и работа с младежи в детски консултативни съвети; написано в рамките на проекта **Away**, 2018 г., <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/facilitators-manual>

СЕСИЯ 2: СЪВМЕСТНА РАБОТА

Дейност 1: Групово рисуване

Предложения: Групово рисуване

Разделете групата на отбори по трима. Всеки човек в екипа изпълнява една от следните роли:

- **Проектантът** се опитва да пресъздаде предварително начертан дизайн, който не вижда. Той получава указания от Говорителя. Проектантът стои с гръб към Говорителя и Зрителя, и не може да говори.
- **Говорителят** описва дизайна на Проектанта, без обаче да вижда самия дизайн. Той може да задава въпроси на Зрителя, но не може да използва жестове.
- **Зрителят** вижда проекта. Не му е позволено обаче да говори и трябва да комуникира невербално с Говорителя. Освен това те не трябва да рисуват дизайна във въздуха или да го обясняват с жестове.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца.

Предложения: Групово рисуване

Разделете групата на отбори по трима. Всеки човек в екипа изпълнява една от следните роли:

- Проектантът се опитва да пресъздаде предварително начертан дизайн, който не вижда. Той получава указания от Говорителя. Проектантът стои с гръб към Говорителя и Зрителя, и не може да говори.
- Говорителят описва дизайна на Проектанта, без обаче да вижда самия дизайн. Той може да задава въпроси на Зрителя, но не може да използва жестове.

- *Зрителят вижда проекта. Не му е позволено обаче да говори и трябва да комуникира невербално с Говорителя. Освен това те не трябва да рисуват дизайна във въздуха или да го обясняват с жестове.*

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца.

Допълнителни ресурси:

1. *100 начина за енергизиране на групи: Игрите, които можете да използвате на семинари, срещи и в общността*

<https://www.ndi.org/sites/default/files/Energisers.pdf>

СЕСИЯ 3: ПРАВАТА НА ДЕТЕТО

Дейност 1: Разбиране за правата на детето

Пътуване в света на правата на детето

Предложения: Пътуване

Децата се разделят на групи по 3-4, като използват различни методи: изваждат един бонбон от торбичка и след това се разделят на групи според цвета на опаковката на бонбона; с решаване на 3-4 прости пъзела (напр. от 4 части). Всяко дете рисува парче от пъзел, след което търси съученици, чиито парчета съвпадат с неговото парче; или чрез теглене на пластмасова тапа с различни цветове от торбичка, след което се разпределят в групи според цветовете; или чрез класическият метод: ябълки-круши-орехи-лешници.

Забележка: Изборът на метода зависи от възрастта на децата.

Обучителят казва на децата, че ще се отправят на пътешествие в реалния свят, където ще открият правата на детето. Първоначално се уверете, че те знаят какво означава дете в смисъла на ООН: "всяко лице под 18 години". Можете да им кажете, че въпреки че навършването на пълнолетие в различните култури е законодателно уредено на различна възраст (можете да им дадете примери), ООН определя детето като "всяко лице под 18-годишна възраст", за да гарантира, че възрастните подкрепят децата по света в съответствие с техните особености, тяхното развитие, а не според културата на държавата си. По време на това пътуване децата ще вземат със себе си раница, съдържаща всичко необходимо.

Всяка група получава чанта/раница, пълна с бележки. На всяка бележка е написано едно от правата на детето, както те са посочени в Конвенцията за правата на детето.

Групите трябва да прочетат внимателно бележките и да обсъдят помежду си за какво се отнася всяка от тях (като евентуално дадат примери, за да разберат по-добре връстниците си). Дайте на децата 10-15 минути за тази дейност.

Тогава учителят им казва, че пътят, по който са потеглили, е станал труден. Те трябва да изкачат хълм и не могат да носят цялата раница, затова ги моли да се откажат от 5 бележки. Дайте им 5 минути, за да обсъдят от кои бележки да се откажат.

Направете обиколка на стаята, при която групите се редуват да казват от кои бележки са отказали и защо са ги избрали.

След това им казвате, че слънцето е горещо, че са се катерили няколко часа и са още по-уморени. Помолете ги да се откажат от още 5 бележки. Дайте им 5 минути за обсъждане, след което отново обиколете стаята.

След това им кажете, че нощта е настъпила, студено е и няма с какво да запалят огъня. Да се откажат от още 5 бележки. Обиколете залата, както преди.

Когато се върнат от пътуването си, те трябва да платят "мито". Вие, случайно или нарочно, вземате още няколко бележки. Оставете едно право на една група, 2-3 на друга група, а на друга група изобщо не вземете "мито".

В този момент децата разполагат само с едно останало право (или максимум 3). Помолете ги да кажат какво мислят за правото, което им е останало, след което инициирайте дискусия за това как са преживели (емоционално) упражнението.

- Как са се чувствали, когато е трябвало да се откажат от правата си?
- Кога е било по-трудно? За първи път? Втория път? Третият път или когато просто правата им са били, отнети от човек, на когото е трябвало да се доверяват (възрастния до тях).
- Как са се почувствали, когато са останали само с едно право?
- Кои права от тези в бележките смятат за спазени и кои не?

- *Кой трябва да се бори за правата си?*
- *Какво могат да направят, за да защитят правата си?*
- *Какво мога да направя, когато видя нарушение на правата на дете около мен?*
- *Смятат ли, че могат да приемат възрастните за съюзници?*

Обучителят продължава с информация: колко важни са ВСИЧКИ права, и как трябва да се борим за глобално зачитане на правата на децата. Подчертайте, че всяко дете има тези права просто защото е дете, а не заради нещата, които прави, или заради мястото или семейството, в което се е родило. Обърнете внимание на децата върху факта, че общество, в което правата на някои деца се зачитат, а на други – не, не е справедливо общество, а общество, в което по всяко време, по една или друга причина, произволно, можеш да бъдеш третиран като принадлежащ към една или друга категория в друга. Ето защо е важно всички ние да се борим за спазването на правата на ВСИЧКИ деца.

Завършете упражнението с общ плакат, изработен от децата. Кръстете плаката „РЪКА ЗА ПОМОЩ“. На лист А4 всеки трябва да нарисова контура на ръката си, след което на всеки пръст да напише човек, към когото би могъл да се обърне, когато установи, че е нарушено негово лично или право на друго дете. Добре е всяко дете да напише името на този, на когото разчита, възможно най-конкретно. Целта на това заключително упражнение е да завърши с оптимистична нотка, така че децата да напуснат заниманието с идеята, че могат и трябва да направят нещо, когато някое право е нарушено, а не с идеята, че светът е лошо място, където правата ти са нарушени и не можеш да направиш нищо, защото всичко зависи от това от това, което правят другите, а не от теб.

Ресурсен лист: Права на децата

Правото на живот.

Правото на самоличност (име, гражданство, да познавам родителите си). Правото да израсна със семейството си.

Правото да намеря информация за членовете на семейството, с които съм бил разделен по някаква причина.

Право на събиране на семейството.

Свобода на изразяване (да се търся, получавам и разпространявам информация и идеи от всякакъв вид).

Свобода на мисълта, съвестта и религията.

Свобода на мирно сдружаване и публични събрания.

Право на личен живот (ненамеса в личния живот) и достъп до подходяща информация чрез медиите.

Правото на социална закрила (необходимост от приемна грижа, осиновяване).

Право на специална защита (в случай на увреждане).

Правото да получавам помощ от държавата, ако родителите ми не могат да се грижат за моето благосъстояние.

Право на здравни грижи.

Правото на детето-бежанец да бъде равнопоставено на гражданите на приемащата държава.

Право на достойнство.

Правото на автономия.

Право на активно участие в решенията, които ме засягат.

Право на образование.

Право на задължително и безплатно начално образование.

Правото да използвам майчиния си език, да бъда възпитаван/а в културните ценности на малцинството, към което принадлежа.

Право на отдих и почивка.

Правото да не бъдеш експлоатиран икономически/трудоово.

Правото на защита срещу трафик на хора (отвлечане, продажба).

Правото да не бъдеш сексуално експлоатиран/насилван.

Правото да бъдеш защитен от употребата на вредни вещества (наркотици и др.).

Правото да не се подлагат на изтезания, наказания или жестоко отношение.

Правото да не бъдат осъждани на смъртно наказание или без възможност за освобождаване.

Правото да не бъдеш незаконно или произволно арестуван, задържан или лишен от свобода. В случай на задържане - правото на хуманно отношение и на достъп до незабавна правна помощ.

В случай на въоръжен конфликт - правото да не участвам пряко във военни действия.

Правото да ми бъде предоставена физическа и психологическа помощ, ако съм станал жертва на небрежност, малтретиране, жестоко наказание или изтезание

Право на презумпция за невинност

За повече информация: Конвенция за правата на детето,

<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

Дейност 2: Да подадем ръка!

Насърчаване на младите хора, че могат и трябва да направят нещо, когато дадено право е нарушено

Предложения: Ръка за помощ

Напишете следните твърдения на стикери (или етикети):

1. Децата имат право да общуват с други хора.
2. Всяко дете има право на хубава тоалетна хартия.
3. Децата, които влизат в конфликт със закона, ще се възползват от специална правна помощ.
4. Децата имат право да изповядват собствената си религия.
5. Всяко дете има право на подходяща и здравословна храна.
6. Никое дете не трябва да почиства собствената си стая.
7. Никое дете не трябва да бъде жертва на сексуално насилие.
8. Децата имат право да консумират храна с ниска хранителна стойност.
9. Децата с увреждания имат право на специални грижи.
10. Никое дете не може да работи.
11. Всяко дете има право на медицински грижи.
12. Децата имат право на информация.
13. Децата, които нямат братя или сестри, имат право на специална закрила.
14. Децата имат право да изразяват собственото си мнение.
15. Сираците имат право на специална защита.
16. Всяко дете има право да има забавен съсед.
17. Сладките деца имат право на специално отношение.
18. Никое дете не трябва да бъде подлагано на насилие.
19. Децата имат право да си дават прякори.

20. *Всяко дете има право на закуска в леглото.*
21. *Всяко дете има право да играе.*
22. *Никое дете не трябва да бъде подлагано на ужасите на войната.*
23. *Всяко дете има право на образование.*
24. *Никое дете не трябва да мие чинии.*

Децата се редуват, взимат листче от купата, прочитат го на глас и го залепват на съответния плакат ("вярно" или "невярно"). Помолете децата да обосноват своя избор.

Ако нямате време да подготвите бележките, играта може да се играе и като определите два ъгъла на стаята: в единия поставете на пода или на стената лист А4 с надпис ИСТИНА, а в другия ъгъл поставете на пода или на стената лист А4, на който пише ЛЪЖА. Прочетете твърденията на глас едно по едно и оставете децата да отидат в съответния ъгъл. Ако някои от тях смятат твърдението за вярно, а други за невярно, поговорете с тях, помолете ги да обосноват избора си. Тъй като се отнася за официален документ, на практика няма твърдения, които да са верни от гледна точка на едни и неверни от гледна точка на други. Продължете дискусията и обосноваването, докато всички деца седнат в един и същи ъгъл. Едва тогава можете да преминете към следващото твърдение.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст над 14 години, учителите биха могли да използват друго упражнение като "Имаме съобщение за вас"

Предложения: Имаме съобщение за вас

1. *Участниците се разделят на групи по 3-4 души в група.*
2. *Обучителят дава на всяка група лист хартия: от едната страна са изброени основните права на човека, а от другата - таблица с няколко категории, които да помогнат за разработването на проекта: заглавие; лого; място; цели; цел; изпълнение; въздействие.*
3. *Групата има време да създаде проекта.*
4. *Групата представя проекта пред целия клас.*

Съвети за обучители:

Обучителят подготвя групата за темата за основните права на човека, като обяснява основните етапи в тяхното развитие.

Участници:

Участниците могат да предлагат теми, които са близки до тяхната действителност.

Оценка: В края на дейността се използват следните въпроси за оценка на дейността:

- *Хареса ли ви работата в група?*
- *Какви бяха трудностите?*
- *Научихте ли нови неща?*
- *Какво ви хареса най-много?*
- *Какво ви хареса най-малко?*
- *Какво ще бъде въздействието, което бихте искали да видите?*

Допълнителни ресурси:

1. *Организация на обединените нации. 1989. Конвенция за правата на детето. Серия договори 1577 (ноември)*
2. *Конвенция за правата на детето, версия, съобразена с нуждите на детето, <https://www.unicef.org/romania/documents/convention-rights-child>*

3. Осъществяване на правата на децата. Наръчник за обучение на професионалисти, работещи с деца в алтернативна грижа <https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/94064fdf-41dd-4ca5-94fc-fac167857c2c/Realising-Childrens-Rights-Training-Manual-ENG-web.pdf>

СЕСИЯ 4: УЧИЛИЩЕ, БЛАГОПРИЯТНО ЗА ДЕЦАТА И БЕЗОПАСНО УЧИЛИЩЕ

Дейност 1: Училище-приятел на детето

Идентифициране на условията и принципите за училището-приятел на детето

Предложения: Училището-приятел на детето

1. Помолете участниците да помислят в продължение на няколко минути (2-3 мин.) за елементите, които правят училището дружелюбно към децата.
2. Дайте на всеки участник лист А4 и се уверете, че всички участници имат химикалки и моливи.
3. Всеки участник ще нарисова училище-приятел, като използва възможно най-много елементи. Време за работа: 10 мин.
4. В края предложете на участниците трябва да сформират групи от по двама души. Дайте на всяка група по един лист А4, ножица и лепило.
5. В рамките на групата всеки участник ще представи своя продукт. След това те трябва да изрежат от листовете си онези елементи, които смятат, че са подходящи за тяхното училище-приятел. После трябва да ги залепят, като всички елементи трябва да се поберат в листа А4.
6. На следващия етап слейте две групи и повторете задачата. Дайте на всяка новосформирана група по един нов лист А4.
7. В зависимост от броя на участниците, можете да продължите с обединяване на групите, а ако броят на участниците е малък, можете да обедините всички групи. Предоставете лист А4 и ги помолете да запазят елементите от индивидуалните колажи.

8. След изтичане на времето участниците представят своя продукт и разказват за процеса на създаване.

Съвети за учителя:

Съобразете времето с нуждите на групата. Ако групата все още се нуждае от време за изпълнение на дейностите за работа в екип, препоръчително е да увеличите времето за групова работа.

Равносметка на дейността:

- *Какво е да нарисуваш училище-приятел?*
- *Какви са елементите на едно училище-приятел?*
- *Какво е да работиш в екип?*
- *Кога процесът върви по-бързо и кога по-бавно?*
- *Какво забелязахте по време на упражнението?*
- *Какви пречки срещнахте?*
- *Има ли елементи от всеки участник в продукта на голямата група? Каква според вас е причината?*
- *Каква е функцията/ролята на училището, насочено към учениците?*
- *Какви положителни неща вече се случват в училището?„*
- *Кои неща могат да се подобрят в училището?*

В края на дейността представете информацията за училището-приятел на детето.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца.

Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите могат да използват упражнението до стъпка 5 и да адаптират въпросите за дебрифинг.„

Ресурсен лист: Какво е училище-приятел?

"Училищата-приятел на децата, са средство за пренасяне на концепцията за правата на детето в практиката на класната стая и управлението на училището. То се състои от следните пет измерения:

- Проактивно приобщаване, търсене и осигуряване на възможност за участие на всички деца и особено на тези, които са различни по етнически, културен, езиков, социално-икономически признак и по отношение на способностите;
- академично ефективни и съответстващи на нуждите на децата от знания за живота и как се изкарва прехраната и развиването на умения;
- Здравословни и безопасни за емоционалното, психологическото и физическото благосъстояние на децата, както и за тяхното опазване;
- Отчитане на равенството между половете при създаването на среда и капацитет, които насърчават равенството; и
- Активно участие на учениците, семействата и общността във всички аспекти на училищната политика, управлението и подкрепата за децата.

По принцип всички програми признават тези пет измерения като необходими и взаимно подсилващи се условия за успеха на училището-приятел. Училището е благоприятно за децата, когато са обхванати всички елементи, а способността да бъде благоприятно за децата по всяко измерение се засилва от действията по останалите.

Целта на модела на училището-приятел е училищата и образователните системи да се придвижват постепенно към стандартите за качество, като се обърне внимание на всички елементи, които влияят върху благосъстоянието и правата на детето като учащ се и основен бенефициент на обучението, като същевременно се подобряват другите функции на училището в този процес.

Стандартите за качество трябва да дават възможност на всички деца да имат достъп до училище, да преминават от клас в клас и да завършват навреме учебния цикъл; те трябва също така да осигуряват обогатен образователен опит, чрез който учениците

могат да се развиват, да и да постигнат пълния си потенциал. За тази цел моделите на училището-приятел се занимават с използването на пълното участие и подкрепа на всички страни, които са в състояние да улеснят правото на децата на качествено образование. Тези страни, или "носителите на задължения към грижата за детето", включват родители, общности, учители, директори на училища, специалисти по планиране на образованието и групи на гражданското общество, както и местни и национални правителства и техните външни партньори. Тяхното участие дава възможност на училищата и образователните системи да осигурят условията и ресурсите, необходими за постигане на стандартите за качество, които предвиждат моделите на училището-приятел.

Що се отнася до обхвата, моделите на училището-приятел обхващат концепция за качество, която далеч надхвърля педагогическото изпълнение на работата и резултатите от нея. Фокусът е върху нуждите на детето като цяло, а не само върху "ученето", за което педагозите традиционно се чувстват отговорни. Обхватът на модела училището-приятел включва многоизмерен обхват на качеството и цялостна загриженост за нуждите на детето.

За повече информация: УНИЦЕФ. (2006). Оценка на училищата, които са благоприятни за децата: Ръководство за ръководители на програми в Източна Азия и Тихоокеанския регион, Банкок: Регионален офис на УНИЦЕФ за Източна Азия и Тихия океан.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146823>

Дейност 2: Измерваме температурата на училищната атмосфера

Определяне на степента на приятелското отношение на училището към децата.

Предложения: Въпросник за измерване на състоянието на училищната атмосфера

Прочетете всяко изречение и преценете доколко то описва вашето училище (не забравяйте да вземете предвид всички членове на училището: ученици, учители, администрация и други).

Използвайте следната скала за отговори:

1 – изобщо не съм съгласен/сна; (1 точка) 2 – по-скоро не съм съгласен/сна; (2 точки) 3 – по-скоро съм съгласен /сна; (3 точки) 4 – напълно съм съгласен/сна (4 точки)

Накрая изчислете общата сума, за да определите крайния резултат на училището.

Използвайте следните твърдения:

- 1. Моето училище е място, където всички ученици се чувстват в безопасност.*
- 2. Всички хора в моето училище (ученици, учители, администрация, персонал) не са дискриминирани, независимо от начина на живот, начина на обличане, връзките с определени хора, извънкласни дейности и т.н.*
- 3. Моето училище осигурява равен достъп на всички ученици до всичко, което се случва в училището.*
- 4. Всеки в моето училище ще се противопостави на дискриминационни или унижителни действия, информация или забележки.*
- 5. Когато възникнат конфликти, ние, учениците, се опитваме да ги разрешим по ненасилствен начин и в сътрудничество.*
- 6. По дисциплинарни въпроси всички получават справедливо, недискриминационно и безпристрастно отношение при определяне на вината им и разпределяне на санкциите/последствията.*
- 7. В моето училище всички учители реагират еднакво ефективно в случаи на насилие между ученици.*
- 8. Личното ми пространство се зачита и вещите ми се пазят от другите.*

9. *В моето училище се приемат всички ученици, учители и служители от различни среди и култури.*

10. *Всеки в моето училище има възможност да участва във вземането на решения по всички въпроси, свързани с училищния живот.*

11. *В моето училище има обичаи и традиции, които се споделят от всички и ни карат да се чувстваме добре в училищните помещения.*

"Температурата" в градуси за моето училище

Съвети за обучители:

1. *Помолете участниците да оценят ситуацията в своето училище по отношение на приятелското училище, т.е. да "измерят температурата на училищната атмосфера", като попълнят горния въпросник (11 изречения *4 точки всяко= 44 градуса - максимална възможна температура)*

2. *За да им е по-лесно да работят, те могат да се разделят на групи от по 3-4 души.*

3. *Подгответе се за дискусия с участниците, като начертаете скала от 1 до 4 на дъската или на голям лист хартия.*

Равносметка на дейността:

Обсъдете данните от въпросниците. Можете да се ръководите от въпросите по-долу, за да преминете към анализ:

- В кои области училището ни има по-добри показатели?

- В кои области те изглеждат по-проблемни? За кои от тези области сте особено загрижени?

- Вие или някой от вашите връстници допринесли ли сте по някакъв начин за изграждането или продължаването на съществуващата атмосфера? - Например, като сте действали или не сте действали по определен начин - пренебрегвали сте злоупотреби или не сте докладвали за определени инциденти.

Какво трябва да се направи, за да се подобри климатът в нашето училище? Какви действия можете да предприемете вие и вашата група, за да създадете по-безопасна и

приятелска среда, в която се насърчават човешките ценности и се практикува поведение в духа на зачитане на човешките права?

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите могат да адаптират изреченията.

Допълнителни ресурси:

1. УНИЦЕФ (2009), *Дете . училище за живот*,
<https://www.youtube.com/watch?v=6ksFaqtQEK4>
2. Ръководни принципи за създаване на безопасно, приобщаващо, подкрепящо и справедливо училище Министерството на образованието на САЩ е достъпно на адрес <https://www2.ed.gov/policy/gen/guid/school-discipline/quiding-principles.pdf>
3. Спасете децата (2008 г.), *Развиване на училища, приятелски настроени към децата, чрез процеси, ръководени от децата*,
<https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/3137.pdf/>

6.2. МОДУЛ 2 : СОЦИАЛНИ И НОРМИ И НОРМИТЕ, ОСНОВАНИ НА СТЕРЕОТИПИТЕ ЗА ПОЛОВЕТЕ

Резюме на модула: Този модул се фокусира върху разбирането на основните понятия за социални норми (вкл. такива основани на стереотипите за половете) и връзката им с насилието в училище. В този смисъл е от съществено значение да се даде възможност на младите лидери да разберат, че това е процес, който започва от познаването на социалните норми и нормите, основани на стереотипите за половете, а по-късно изследва условията и училищната среда, идентифицирането на насилието, неговите форми и причини. Важно е младите хора да осъзнаят, че техните убеждения, нагласи и ценности често влияят върху поведението, но понякога по сложен начин. Поведението се влияе и от това как се държат връстниците им и как те смятат, че трябва да се държат, поради социалния характер. Разбирането на социалните норми и нормите, основани на стереотипите за половете, е основна предпоставка в процеса на промяна.

Модулът е адаптиран от Ръководството за промяна на нормите, свързани с насилието в училищата, на проект REVIS³⁴.

Цел: Да се предоставят знания и умения на младежките лидери за: Проучване на контекста и разбиране на социалните норми и нормите, основани на стереотипите за половете

Очаквани резултати: В края на този модул участниците ще имат знания и умения за:

- Разбиране на социалните и нормите, основани на стереотипите за половете
- Прави разлика между вредни и положителни норми
- Осъзнайте, че създавате промяна.

Какво е включено в Модул 2: Социални норми и норми, основани на стереотипите за половете	Време
Сесия 1: Изучаване на социалните норми нормите, основани на стереотипите за половете в училище	90 минути
Дейност 1: <i>Съвместно определяне на споразумение за норма</i>	45 минути
Дейност 2: <i>Какво представляват социалните и нормите, основани на стереотипите за половете</i>	45 минути
Сесия 2: Норми, насилие, училище	90 мин.
Дейност 1: <i>Кой ни влияе и как</i>	30 минути
Дейност 2: <i>Идентифициране и разрушаване на вредни социални норми и норми, основани на стереотипите за половете</i>	30 минути
Дейност 3: <i>Кълбо прежда: мрежа на обществото</i>	30 минути
Сесия 3: Промяна на социалните норми и нормите, основани на стереотипите за половете	90 минути
Дейност 1: <i>Как можем да създадем промяна в социалните норми</i>	15 минути

³⁴ <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/shifting-norms-around-violence-schools-guide-trainers-and-facilitators-working- деца и младежи>

Дейност 2: Подкрепящи норми: колажи с визия	60 минути
Дейност 3: Помогнете на страничните наблюдатели да знаят какво да правят	15 минути

Материали: Видеопроектор, слайдове, стикери (или значки), флипчарт, маркери, листове А4, моливи, лепило и ножица, 2 кълба цветна прежда (2 различни цвята), материали за колаж: напр. списания, вестници, цветна хартия, малки листа, цветя или други естествени материали, маркери, достатъчно за всяко дете

СЕСИЯ 1: ИЗУЧАВАНЕ НА СОЦИАЛНИТЕ НОРМИ И НОРМИТЕ, ОСНОВАНИ НА СТЕРЕОТИПИТЕ ЗА ПОЛОВЕТЕ В УЧИЛИЩЕ

Дейност 1: Съвместно определяне на споразумение за норма

Разбиране на социалните и нормите, основани на стереотипите за половете

Предложения: Общо разбиране за това що е норма

1. *Поканете участниците да се съберат в кръг на подходящо разстояние.*
2. *Обяснете на младежите, че целта им е да проучи социалните норми, свързани с насилието над млади хора в училище, и да работят заедно за създаването на стратегия или проект, който да направи училището им по-безопасно.*
3. *Обяснете колко често ще се срещате, определете редовно и удобно време за срещите си.*
4. *Споделете с младежите, че някои от дискусиите, които ще проведете, може да са трудни, и че вие и други хора сте на разположение да ги подкрепите, ако имат нужда да говорят повече за чувствата си. Споделете телефонни номера и други данни за контакт с хората, които оказват подкрепа.*
5. *Улеснете груповата дискусия. Помолете младите хора да споделят някои общи социални и нормите, основани на стереотипите за половете, които виждат в своето училище. Например момичетата използват тоалетната на момичетата, а момчетата - на момчетата, или учениците вдигат ръце, ако искат да зададат въпрос или да споделят мисъл в класа. Обяснете, че това е очакване или норма, и попитайте*

младите хора какво според тях прави това социална норма? Какво според тях би се случило, ако тръгнат срещу тази норма? Защо според тях нормите са важни? И кога нормите могат да бъдат проблематични?

6. Поканете учениците да споделят важни социални и нормите, основани на стереотипите за половете, за да може групата им да се чувства в безопасност, подкрепена и способна да участва и да споделя идеите си заедно. Моля, обърнете внимание: Тази дейност ще помогне на участниците да започнат да назовават социалните норми, а също така ще помогне на фасилитаторите да работят с участниците върху това кои са социалните норми и кои не са.

7. Ако младежите се затрудняват да намерят идеи, споделете няколко примера (напр. всички имаме ценни идеи за споделяне, слушайте активно, пускайте мобилните телефони на тих режим по време на срещите, уважавайте времето и идеите на другите, не споделяйте информация извън групата, която не е ваша, забавлявайте се!).

8. Помолете един от представителите да запише идеите на групата на флипчарт хартия с цветни маркери.

9. Ако всички участници са съгласни, поканете ги да се редуват и да подпишат споразумението.

10. Можете да окачите Споразумението на мястото за срещи на вашата група или да го носите на срещите, за да бъде изложено на показ.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите биха могли да използват упражнението "Установяване на групови норми".

Предложения: Установяване на групови норми

1. Разделете участниците на малки групи от четири до шест души. Помолете всяка група да направи следното:

- Помислете върху това как имаме традиции, които ни помагат да се държим и общуваме при специални случаи, като сватби, погребения, религиозни и културни фестивали. Изберете един от тези поводи и съставете списък с поведения, които са приемливи/неприемливи в такива моменти.
- Представете си, че някой посещава училището ви от съвсем друго място, не говори езика ви и не знае нищо за вашата култура и образование. Не искате този човек да се смути, като се държи неподходящо.
- Помислете как ще покажете на човека кое поведение е приемливо и кое не.

2. Помолете членовете на групата да изиграт избрания от тях случай, без да говорят. Помолете по един член от всяка група да посети съседна група.

3. След няколко минути съберете цялата група в кръг за разговори и им задайте тези въпроси:

- Колко лесно е да се определят и демонстрират тези "правила"?
- Защо съществуват тези "правила" за специални случаи?
- Какви са ползите от наличието на тези "правила"?
- Какво се случва, ако някой наруши тези "правила"?
- Какво би се случило, ако нямашме правила, които да спазваме в тези специални моменти?

Ресурсен лист: Социални норми

Какво представляват социалните норми?

Социалните норми са правила за поведение, които се споделят от хората в дадена група, и определят какво е нормалното или приемливото поведение за членовете на групата.

Живеем в социални структури, които ние формираме и които се формират от нас. Социалните и нормите, основани на стереотипите за половете, които влияят на поведението в тези социални структури, диктуват много от индивидуалното поведение. Тези поведения и норми са гъвкави.

Можем да мислим за социалните норми като за очакванията, които другите имат към нас, или за очакванията, които ние мислим, че те имат към нас. Социалните норми се отнасят до негласните правила в нашите групи или общности, които хората смятат за приемливи или неприемливи, означават това какво е "нормално". Например, когато някой кихне, социалните норми влияят върху това да реагирате по определен начин, например като кажете "Наздраве!". Във вашето училище хората може да решат да не докладват, когато видят дете да се подиграва с друго дете, защото казват, че "всички го правят". Начинът, по който реагирате, се влияе от социалната норма във вашата група или общност.

Как социалните норми са свързани с моето отношение?

Хората вземат решения и се държат по определен начин поради смесица от лични нагласи и възгледи, убеждения за факти, норми и социални очаквания. Вашите нагласи са лични, те се основават на това как вярвате, че трябва да действате. Вашите нагласи често оказват влияние върху поведението ви. Социалната норма е това, което смятате, че трябва да правите, защото мислите, че другите го очакват от вас. Например личната ви нагласа може да е, че не обичате да пушите, но социалната норма може да е, че приятелите ви очакват от вас да пушите.

Представяне и рефлексия

Какво представляват нормите, диктувани от стереотипите за възприемане на половете?

Нашите убеждения, нагласи и ценности често ни подсказват как трябва да се държим, но понякога по сложен начин. Начинът, по който се държим, се влияе от нашите убеждения, ценности и нагласи, но също така се влияе и от това как се държат нашите връстници и как смятаме, че те смятат, че трябва да се държим. Ние сме социални същества и влечението ни да следваме социалните норми често е по-силно от нашите убеждения и нагласи. Те са в определена степен заучено поведение. Това важи и за нормите, убежденията и нагласите, свързани с отношението към половете.

Насилието над млади хора е свързано със социалните, културните и нормите, свързани със стереотипите, основани на пола. "Поведението, обусловено от отношението към половете, може да се промени преди съзнателно да се промени отношението към него и обратно". Често срещан начин, по който наблюдаваме норми, свързани с отношението към половете, е, когато хората насърчават агресивните прояви на мъжете спрямо жените и подходите, при които силата се равнява на това да си прав. Нормите, които са свързани с отношение между половете, често се развиват с течение на времето по фини, устойчиви и почти незабележими начини.

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/Shifting%20Norms%20around%20VAC%20in%20Schools%20Guide-%20REVIS-FINAL%20Participant%20Version_3Aug2021.pdf

Примери за стереотипи, основани на отношението към половете:

-Момчетата са по-добри в четенето, а момчетата - в математиката

-Момчетата трябва да се държат добре; от момчетата се очаква да се държат добре, но се знае, че те често не го правят

-Момчетата не се интересуват толкова от математическите предмети, колкото момчетата

Момчетата трябва да се занимават със спорт и да се въздържат от по-творчески занимания

-От момчетата и мъжете се очаква да използват насилие и агресия, за да докажат своята мъжественост.

-Момче, което не използва насилие или агресия, е приемлива мишена за тормоз

-Момчетата трябва да са слаби и красиви, за да са привлекателни за мъжете.

За повече информация: Нисък център за равенство между половете, <https://www.genderequalitylaw.org/examples-of-gender-stereotypes>

Допълнителни ресурси:

1. УНИЦЕФ (2021 г.), Общности - грижа, <https://www.unicef.org/media/104221/file/Communities-Care-Part-1-Social-Norms-Training-Toolkit-2021.pdf>

2. Смяна на социални норми към да се справим с насилие срещу жените и момичета (VAWG), https://www.oecd.org/dac/gender-development/VAWG%20HELPDESK_DFID%20GUIDANCE%20NOTE_SOCIAL%20NORMS_JAN%202016.pdf

---

СЕСИЯ 2: НОРМИ, НАСИЛИЕ, УЧИЛИЩЕ

Дейност 1: Кой ни влияе и как

Да помислим кой и как ни влияе.

Предложения: Картографиране на мрежата

1. Обяснете на групата, че днес ще говорим за това кой ни влияе. Тези хора се наричат вашата "референтна група". Това са хората във вашето училище или общност, които могат да повлияят на начина, по който мислите или се държите.
2. Референтните групи са важни, когато мислим за социалните норми, защото ако искаме да променим дадена норма, трябва да помислим кои са основните влияещи лица, колко силно е тяхното влияние и след това да помислим как да се справим с това.
3. Да вземем пример: Люба е на 12 години, живее с майка си и двете си по-малки сестри. Люба е ромка. Тя не обича да ходи на училище, защото връстниците ѝ винаги

я карат да се чувства зле. Понякога я наричат с обидни думи, понякога я бутат в коридора. За да стане още по-лошо, учителите никога не я вдигат, когато е вдигнала ръка. Люба не казва нищо на връстниците си или на учителите си за това как се чувства или какво ѝ се случва. Тя има една приятелка, друго момиче, което също е от ромски произход и има подобни преживявания, и заедно говорят за това как се чувстват.

4. Попитайте младежите: Каква според вас е социалната норма, за която се говори в тази история? Някои примери могат да включват: Нормално е да се отнасяш лошо с някого, ако е от друга етническа група/раса/култура; Нормално е учениците и учителите да не се отнасят еднакво с всички; Тормозът е приемлив за някои ученици, въз основа на етноса/расата/културата.
5. Напишете социалната норма на флипчарт, за да я видят всички.
6. Помолете младежите да сформират малки групи. Раздайте на всяка група по една голяма хартия за флипчарт, както и цветни маркери.
7. Помолете всяка група да нарисова кръг в средата на страницата, да нарисова Люба в него и да напише социалната норма на страницата.
8. Обяснете на младежите, че ще изследваме референтните групи, групите от хора около детето, така че това може да включва хората вкъщи, в училище, в общността, в страната и дори по-далеч.
9. Обяснете, че референтната група са хората, чиито оценки ви интересуват най-много и които следват, хората, които имат най-голямо влияние над вас.
10. Попитайте младите хора: Кои са групите от хора около Люба? Кои групи подсилват посланието, че е нормално да се отнасяш зле с някого заради неговата етническа група/раса/култура? Кои групи дават различно послание?
11. Нарисувайте тези групи в кръгове около Люба и социалната норма, като покажете как те се свързват с Люба, например учители, лидери на общността, влиятелни личности в социалните мрежи, телевизионни предавания. Колкото по-конкретни са те, толкова по-добре.
12. Накарайте младежите да мислят по-задълбочено: Кой според вас влияе на

поведението на учениците? Кой според вас влияе върху поведението на учителя? Кой според вас влияе на поведението на Люба?

13. Помолете ги да поставят звездичка до двете референтни групи (например връстници, семейство, училищна администрация и т.н.), чието влияние е най-важно.

14. Сега помолете групата да помисли отново за Люба и за подкрепата, която тя получава от приятелката си, а вероятно и от общността си. Вероятно в нейната общност съществуват и други социални норми, които се различават от тези в по-широката общност.

15. Помолете младите хора да обсъдят какви според тях могат да бъдат тези норми.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето от децата са на възраст под 14 години, учителите могат да направят упражнението, като разкажат история за дете в тяхното училище, което има проблеми с общуването, няма приятел, има ниски оценки и т.н. След това учителят би могъл да обобщи въпросите, т.е. да се придържа към основните теми, като например какви социални норми влияят върху нагласите и какви са групите хора около детето, така че това може да включва хората вкъщи, в училище, в общността. Накрая помолете групата да помисли отново за него/нея и за подкрепата, която получава от приятелката си и вероятно от общността.

Дейност 2: Идентифициране и разрушаване на вредни социални норми и норми, основани на стереотипи по отношение на половете

Изследване на положителни и вредни норми

Предложения: Съгласен или не

Говорихме много за социалните норми и нормите, основани на стереотипи по отношение на половете, и по-специално за това как нормите влияят на нагласите и поведението в нашето училище. Сега бихме искали да поговорим по-подробно за това как нормите са свързани с насилието над млади хора в училище.

Цел: Да проучим собствените си нагласи и възприятия за насилието в нашите училища и общности. Да се замислим критично за това как те са повлияни от социалните норми и нормите, според които възприемаме половете.

- 1. Залепете знаците "Съгласен" и "Несъгласен" на противоположните страни на стена на разстояние няколко метра един от друг.*
- 2. Поканете всеки участник да вземе три до пет парчета тиксо с дължина около 8-10 см, които сте поставили на масата, за да могат да ги вземат лесно.*
- 3. Кажете три до пет твърдения, свързани със социалните норми и нормите, основани на стереотипи по отношение на половете и насилието над деца в училище (вж. по-долу).*
- 4. Поканете всяко дете да залепи своето парче лента между знаците СЪГЛАСИЕ и НЕСЪГЛАСИЕ (ако е по-скоро съгласно, нека залепи лентата по-близо до знака СЪГЛАСИЕ, ако е неутрално, нека я постави в средата, а ако не е съгласно - по-близо до знака НЕСЪГЛАСИЕ).*
- 5. Проведете дискусия след всеки въпрос, като поканите младежите, които се чувстват комфортно да го направят, да споделят защо са поставили лентата си на съответното място. Помислете заедно с младежите какво според тях е "социалната норма" и ги помолете да помислят как се чувстват в действителност. Насърчавайте ги да бъдат честни, за да разчупите погрешните схващания за социалните норми, тъй като това е важна част от промяната на социалните норми. Не забравяйте, че дискусията често е най-важната част! Можете да модифицирате тази дейност, за да поставите*

знаците на пода, като вместо лента използвате камъни или артефакти.

Примерни твърдения (моля, не се колебайте да ги адаптирате към вашия контекст):

1. Момчето трябва да попита момичето, преди да публикува негова снимка в социалните мрежи.
2. В това училище учениците смятат, че е нормално някои да тормозят други ученици.
3. Момчетата не трябва да носят къси поли, тъй като те привличат вниманието на момчетата по лош начин.
4. Младите хора никога не трябва да съобщават за насилие в училище, това не е готино.
5. Разбираемо е, ако учителите крещят на младежите от малцинствените групи, защото са те са различни, държат се различно и понякога трябва да им се крещи.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст над 14 години, учителите биха могли да използват упражнението "Картографиране на тялото".

Предложения: Картографиране на тялото

Да се проучат положителните и вредните социални норми и, свързани с насилието над млади хора в училищата.

1. Поканете младежите да се разделят на групи от по 2 души.
2. Обяснете, че искаме да научим какви според тях са положителните и отрицателните норми, свързани с насилието в училище.
3. Раздайте на групата разпечатано копие (или прочетете) следните две истории.

Поканете половината от групите да направят откъс 1, а другата половина - откъс 2.

Откъс 1: Валентина е на 11 години. Тя има добри приятели и много обича семейството си. Вкъщи тя се грижи за по-малките си братя и сестри, за да помага на майка си, защото баща ѝ е болен и не може да работи, така че майка ѝ е много заета. Тя е добра ученичка, но допълнителната работа, която върши вкъщи, означава, че понякога е уморена в училище и заспива на чина си. Когато това се случи, учителката ѝ често ѝ крещи, за да я

събуди, а понякога я и удря.

Откъс 2: Мартин е на 16 години. Той е срамежлив и трудно разговаря с връстниците си, особено с момичетата. Един ден в училище едно по-възрастно момиче иска номера му и вечерта двамата си разменят много съобщения. Пишат си няколко дни и Мартин започва да я харесва. След това, през уикенда, тя го моли да ѝ изпрати снимка, на която е гол. Мартин се опитва да я игнорира, но тя му казва, че всички по-големи деца го правят. Накрая Мартин се съгласява и ѝ изпраща гола снимка. Когато се събужда на следващата сутрин, той вижда снимката в социалните мрежи.

4. *Работейки по двойки от един и същи пол, поканете групата да нарисова контур на тялото на Валентина или Мартин.*

5. *Помолете всеки да нарисова на картата на тялото си неща, които символизират някои от положителните норми, които могат да защитят или подкрепят Валентина или Мартин. Обяснете, че младите хора трябва да се чувстват свободни да използват въображението си, за да проучат какъв може да бъде животът на Валентина/Мартин въз основа на живота на младите хора, които познават в своето училище/общност. Ако участниците предпочитат да пишат, предоставете им възможност.*

6. *Сега помолете всяка група да нарисова на своята карта на тялото неща, които символизират вредни норми, които могат наранят сърцето, ума, тялото или душата на Валентина/Мартин.*

7. *Поканете всяка група да напише положително послание в долната част на своята карта на тялото, което да съдържа нещо, което би искала да каже на Мартин или Валентина.*

8. *След като всяка група завърши своята рисунка, поканете ги да споделят (ако се чувстват комфортно) с групата. Поканете участниците да споделят и своето положително послание с групата, ако желаят.*

9. *Проведете дискусия с групата, като използвате следните въпроси като ръководство:*

- Кои според вас са някои социални норми, които помагат на младите хора да се чувстват сигурни или защитени от насилие във вашето училище, ако преживеят ситуация като

тази с Мартин или Валентина? (Например да питате приятелите си дали са добре, ако изглеждат уплашени или тъжни.)

-Какви според вас са някои от основните вредни социални норми, свързани с насилието срещу младите хора във вашето училище, ако те изпаднат в подобна ситуация като Мартин или Валентина? (Например възрастните удрят младите хора, когато не ги слушат.)

-Защо според вас съществуват тези норми? Какво ги създава или поддържа?

-Как мислите, че можем да работим заедно, за да започнем да укрепваме някои от положителните норми и да променяме някои от вредните?

Дейност 3: Кълбо прежда: мрежа на обществото

Картографиране на социалните норми

Предложения: Кълбо прежда

Да се избере вредна норма, свързана с насилието в училище, която искат да адресират, както и положителна социална норма, която могат да развият, и да проучат контекста, в който тези норми съществуват.

1. Обяснете на младите хора, че днес ще изберете социална норма или норма, основана на стереотипите по отношение на половете, свързана с насилието над деца, която те искат да обсъдят. Напомнете им за всички разговори, които сте провели заедно за нормите в тяхното училище, и им припомнете някои норми, които са ги вълнували особено много.
2. Помолете един представител на групата да запише нормата, която иска да промени, на флипчарт в предната част на стаята.
3. Сега помолете младите хора да застанат в кръг на подходящо разстояние един от друг.
4. До групата трябва да има някой, който да записва на флипчарта всичко, което се казва по време на кръговата дейност.
5. Застанете с тях в кръг, като държите кълбо прежда. Обяснете, че ще държите края на преждата и ще я подавате на всеки млад човек, който иска да говори. Когато всеки хване кълбото прежда, той трябва да го задържи и така постепенно да се изгради мрежа, докато кълбото се предава около кръга.
6. Помолете младежите да кажат кои са основните причини или причините за съществуването на избраната от тях норма. Обиколете кръга няколко пъти, докато всички имат възможност да споделят защо според тях тази норма съществува. Можете да насърчавате с въпроси като:
  - a. На кого помага/кого защитава тази норма?
  - b. На кого вреди тя?
  - c. Защо това продължава и днес? Какво спомага за нейното стабилно присъствие в нашата общност?
  - d. Какво се случва в училище?
7. Сега помолете младежите да направят пауза. Ако се чувстват комфортно, могат да затворят очи. Помолете ги да помислят какви норми, вярвания, нагласи или поведения, които оспорват вредната норма, която са избрали, вече съществуват. Помолете младежите да отворят очи и да започнат да споделят идеите си за положителни социални норми, на които могат да се опанят, или за други вярвания, нагласи или поведения, които можете да развиете заедно, за да се справите или да промените вредната норма, която сте избрали като група. Хората могат да хвърлят кълбо прежда с друг цвят, докато споделят с групата положителните социални норми.

8. Погледнете за момент заплетената мрежа от защитни/подкрепящи и вредни социални норми, убеждения, нагласи и поведения, която сте създали, представена от двата различни цвята прежда. Обяснете, че това е визуално представяне на всички нишки от идеи в обществото и колко сложно може да бъде то.
9. Помолете младежите да разсъждават върху мрежата, която е пред тях.
10. Връщайки се към мястото за сядане, попитайте групата, въз основа на току-що изградената мрежа, дали някой има някакви мисли или идеи за действия по отношение на това кои вредни социални норми би искал да бъдат разгледани първо?
11. Попитайте ги: Как можем да се възползваме от положителните норми, които изследвахте заедно, за да се справим с вредната норма?
12. Не забравяйте да запишете всички идеи, за да можете да се върнете към тях заедно при следващата дейност.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Все пак, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите могат да адаптират въпросите.

Допълнителни ресурси:

1. Alexander-Scott, M. Bell, E. J. H. (2016). *Промяна на социалните норми за справяне с насилието срещу жени и момичета (Vawg)*. Ръководна бележка на DFID. https://www.oecd.org/dac/gender-development/VAWG_HELPDESK_DFID_GUIDANCE_NOTE_SOCIAL_NORMS_JAN_2016.pdf
2. Petit, V. & Salk, T. M. (2019). *Everyone Wants to Belong (Всеки иска да принадлежи): Практическо ръководство за справяне и използване на социалния нормив поведениепромяна програмиране*. <https://www.unicef.org/mena/media/4716/file/MENA-C4DReport-May2019.pdf>

СЕСИЯ 3: ПРОМЯНА НА СОЦИАЛНИТЕ НОРМИ И НОРМИТЕ, ОСНОВАНИ НА СТЕРЕОТИПИТЕ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПОЛОВЕТЕ В УЧИЛИЩЕ

Дейност 1: Как можем да създадем промяна в социалните норми

Представяне и размисъл

Ресурсен лист: Как можем да променим социалните норми?

Важно е да се знае, че промяната на социалните норми може да отнеме много време, така че е важно да бъдем реалисти за това, което можем да постигнем с младежите. Помага да се съсредоточим върху конкретна група, например училище, където младите хора, работещи с учители, могат да имат малко по-голямо влияние.

Вече знаем много повече за социалните норми, но кои са най-добрите начини да ги променим?

Ако искаме да предотвратим насилието над младежите в училище, трябва да укрепим положителните социални норми и да работим заедно за промяна на социалните норми, които приемат или подкрепят това насилие. Това означава, че трябва да променим начина, по който мислим и говорим за това защо се случва насилието, и да се съсредоточим върху предотвратяването му.

Например: "Нормално е да ударя дете, когато то много ме ядосва, или мога да бутна това момче, защото той не прилича на мен. Семейството му дори не би трябвало да е тук."

"Социалните норми оказват влияние върху начина, по който мислим, говорим и действваме" по отношение на насилието над млади хора, и това е важно да се разбере, ако искаме да се опитаме да променим социалните норми.

Знаем, че промяната на социалните норми може да бъде предизвикателство, тъй като включва промяна на начина ни на мислене (както като индивиди, така и като групи). Важно е също така да се съсредоточим върху силните страни и положителните качества, а не само върху негативното поведение.

Ето някои професионални съвети за промяна на социалните норми (адаптирани от P. S. Lilleston, L. Goldmann, R. K. Verma & J. McCleary-Sills (2017), Understanding social norms and

violence in childhood: theoretical underpinnings and strategies for intervention, Psychology, Health & Medicine, 22:sup1, 122-134, DOI:10.1080/13548506.2016.12719541.

- Помислете за социалната норма, която искате да промените, и се опитайте да я промените директно.
- По някои норми може да се работи директно. Например, да кажем, че учениците са склонни да игнорират тормоза, те мислят, че много хора тормозят другите и че тези други приемат това за нормално. Можете да съобщите на другите какво правят или не правят техните връстници (например: Повечето младежи в нашето училище никога не са тормозили друг младеж) или какво мислят или не мислят (например: Повечето младежи смятат, че тормозът е подъл и не е окей). Като предоставяме информация, която се противопоставя на това, което хората смятат за вярно по даден въпрос, можем да променим социално споделените убеждения.
- Използване на "влиятелни личности" или такива, които оказват влияние върху начина на мислене на хората. Тези хора могат да представят на групата нови идеи, които могат да бъдат възприети от групата, и когато достатъчно хора възприемат идеята, тогава може да се случи промяна на социалната норма. Работете с влиятелни хора, за да споделяте послания за това колко много насилие съществува и колко често не се използва насилие и разпространявайте информацията.
- Вдигнете шум по темата. Създайте кодекси за поведение и ги разлепете из училището; изрисувайте стенописи с послания за поведението, което искате да насърчите; създайте безопасни пространства в училището, където учениците могат да видят как се хората се отнасят помежду си без агресия и с уважение; правете упражнения, които променят перспективата и показват на участващите какво е да се поставиш на мястото на някого.

Един от начините да направите това е да се съсредоточите върху промяната на социалните очаквания, да популяризирате промяната и да създадете нови норми на поведение

- Обърнете се към умовете и сърцата на хората, давайки им добра информация и

привличайки тяхното чувство за добро. „

За повече информация:

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/Shifting%20Norms%20around%20VAC%20in%20Schools%20Guide-%20REVIS-FINAL%20Participant%20Version_3Aug2021.pdf

Дейност 2: Подкрепящи норми: колажи с визия

Обсъждане на вижданията за положителни и подкрепящи социални норми и норми, основани на стереотипите по отношение на половете.

Предложения: Да се проучат визиите за положителни и подкрепящи социални норми и норми, основани на стереотипите по отношение на половете., които да сложат край на насилието.

- 1. Поканете участниците да застанат заедно в кръг, като спазват физическото разстояние.*
- 2. Кажете на младежите: "Нека да проучим вашето виждане за безопасно училище за младите хора. Нека си представим едно безопасно пространство, където положителните социални норми и нормите, основани на стереотипите по отношение на половете. слагат край на насилието."*
- 3. Поканете участниците да затворят очи (ако се чувстват комфортно) и им кажете: "Представете си училище, което наистина уважава децата и младите хора, където те не се страхуват от насилие. Когато пристигнете, сте толкова развълнувани от всичко, което виждате и за което чувате. Огледайте се наоколо. Какво си говорят хората? Какво правят? Какво правите вие? Отделете време да се разходите из училището. Какво говорят и правят младите хора? Какво говорят и правят възрастните? Какво е усещането?"*
- 4. Поканете участниците да отворят очите си.*
- 5. Помолете ги да седнат на подходящо разстояние в групи от 2 до 4 души и да разкажат кои са най-важните части на училището, което са си представили.*
- 6. Помолете младежите в техните малки групи да разговарят за това как могат да осъществят част от своите хрумвания. Какво са си представили? Какво е усещането?"*

Улеснете дискусията, в която младежите споделят своите идеи. Това може да бъде емоционално, така че не бързайте, а ако младежите имат нужда от това, направете глупава игра или упражнение за повишаване на енергията на групата.

7. Обяснете им, че ще имат 15 минути, за да създадат колаж на своите представи. Ако желаят, младежите могат да добавят текст около колажа, за да обяснят какво се случва.

8. Предложете на малките групи да намерят тихо място и раздайте материали: списания, цветни маркери, хартия, ножици, лепило и др. материали.

9. Напишете следното на флипчарт или задайте въпросите на глас:

A. Какви положителни социални норми съществуват във вашите представи за училището, които помагат за защитата на децата и младежите?

B. Кои негативни или вредни социални норми вече не съществуват?

10. Помолете младите хора да се опитат да назоват нормите, върху които работят, в своя колаж.

11. Поканете групите да поставят колажите си на земята в кръг. Поканете групите да се разходят и да видят колажите на своите връстници.

12. След няколко минути поканете всяка група да обясни положителните и вредните норми, които присъстват в техните колажи. Запишете ги на флипчарт хартия в предната част на стаята, така че всички да могат да видят нормите, които се обсъждат.

13. Поканете всички да добавят допълнителни идеи и/или да зададат въпроси.

14. Проведете дискусия, като използвате въпросите по-долу като ръководство.

A. Кои са общите норми, които обсъждахме, дошли от училището, което си представихме?

B. Имаше ли някакви разлики? Имаше ли нещо, което да ви се набива на очи?

C. Нека да помислим за някои от положителните или подкрепящите норми, които обсъдихме. Случва ли се вече нещо подобно в училището ви? Ако е така, можем ли да го

развием?

D. Ако нищо подобно не се случва, какво трябва да направим, за да го организираме?

15. Помолете младежите да продължат да мислят за нещата, върху които искат да работят в своето училище, и им напомнете, че ще работим за това заедно.

16. Приключете дейността със забавен заключителен кръг, за да обмислите вижданията и следващите стъпки напред.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите могат да адаптират въпросите.

Дейност 3: Помогнете на страничните наблюдатели на насилеето и тормоза да знаят какво да правят

Да помогнем да спрем тормоза с доброта и уважение

Предложения: Създаване на положителен климат в класната стая и спиране на тормоза

Адаптирано от: <https://www.cfchildren.org/resources/bullying-prevention-resources/>

1. Преди да започнете дейността, съберете по един лист хартия със стандартен размер за всяка партньорска група и цветни моливи, химикалки или пастели.

2. Кажете: Тормозът е проблем на всички. Отговорност на всички нас е да не допускаме тормоз и да се опитаме да го спрем, когато се случи. Днес ще създадем плакати, които да ни напомнят да се отнасяме с доброта и уважение един към друг и да помогнем да спрем тормоза.

3. Накарайте всяка група ученици да изготви списък с добри и уважителни неща, които могат да правят за другите хора всеки ден, за да предотвратят тормоза.

4. Нека всяка група вземе лист хартия със стандартен размер. Кажете: Сега с вашата група ще направите малък плакат на тема "Дръжте се любезно и с уважение". Включете в плаката си поне три начина, по които можете да направите нещо с любезност и уважение към някого.

5. Помолете учениците да украсят своите плакати с цветни моливи, химикалки, пастели или други налични материали.

6. Изложете плакатите на място, където всички ученици могат да ги видят. Дайте време на учениците да разгледат плакатите на другите. Или може учениците да създадат електронни плакати, като използват текстообработка, графичен или лесен софтуер за дизайн. Прожектирайте електронните плакати пред групата.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца.

Допълнителни ресурси:

1. За повече информация относно създаването и поддържането на клуб или група от деца, които работят за защита и предпазване на децата от насилие в училищата, моля, обърнете се към това полезно ръководство, предназначено за деца: <https://www.end-violence.org/sites/default/files/paragraphs/download/Safeguarding-%20A%20Guide%20for%20Children%27s%20Clubs%20%28Final%20Mar%208%29.pdf>
2. Alexander-Scott, M. Bell, E. J. H. (2016). Промяна на социалните норми за справяне с насилието над жени и момичета (Vawg). DFID Guidance Note. https://www.oecd.org/dac/gender-development/VAWG_HELPDESK_DFID_GUIDANCE_NOTE_SOCIAL_NORMS_JAN_2016.pdf

Резюме на модула: Този модул предоставя информация за същността на детското участие, различните му нива и форми. Освен това ще бъдат развити уменията за израстване и учене, за да се превърнат младежите в добри лидери. В тези сесии младежите ще преминат през процеса на създаване на положителна промяна в своите общности. Те ще придобият умения да ръководят дейности с група младежи и възрастни, да разработят проект, насочен към промяна на социалните норми и нормите, основани на стереотипите по отношение на половете, свързани с насилието, и промяна на училищната среда.

Модулът е адаптиран към методологията САВ³⁵ и YouCreate на проекта АСТИВ³⁶.³⁶

Цел: Да се предоставят знания и умения на младежите, свързани с разбирането на нивата на детско участие и стъпките за проучване и планиране на промени в контекста, което да им помогне да се развият като лидери

Очаквани резултати: В края на този модул участниците ще имат знания и умения за:

- Разбиране на детското участие
- Как се прави участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research)
- Организиране на младежка дейност

Какво е включено в Модул 3: Стъпки за организиране на младежка дейност	Време
Сесия 1: Детско участие и овластяване	90 минути
Дейност 1: <i>Ползите от участието на децата</i>	10 минути
Дейност 2: <i>Нива на участие</i>	20 минути
Дейност 3: <i>Как да участвам</i>	30 минути
Дейност 4: <i>Форми на детско участие</i>	30 минути

³⁵ https://www.tdh.ro/sites/default/files/2022-09/Metodologie%20Child%20Advisory%20Board%20-%20ACTIV_.pdf

³⁶ <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/youcreate-toolkit-participatory-arts-based-action-research-well>

Сесия 2: Участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research) - картографиране и проучване	90 мин.
Дейност 1: <i>Какво представлява участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research)</i>	30 минути
Дейност 2: <i>Фаза "Карта и изследване"</i>	60 минути
Сесия 3: Участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research) - планиране и размисъл	90 минути
Дейност 1: <i>Фаза на планиране - създаване на визия, свързана с благосъстоянието и положителната социална промяна</i>	45 минути
Дейност 2: <i>Размисъл и споделяне</i>	45 минути

Материали: Видеопроектор, слайдове Power point, листчета (или значки), флипчарт, маркери, А4, листове, пастели, лепило и ножица, бои, цветни маркери, тиксо, въже

СЕСИЯ 1: УЧАСТИЕ И ОВЛАСТЯВАНЕ НА ДЕЦАТА

Дейност 1: Ползите от участието на децата

Мозъчна атака за това какво е детско участие

Предложения: Мозъчна атака по темата за детското участие

Мозъчна атака, за да се разбере какво участниците вече знаят и да се определи смисълът и значението на участието. За да дадете възможност за дискусия, можете да използвате снимки на деца в училище, в семейството, на детски площадки и т.н.

Съвети за обучители: Обсъдете с групата следните два въпроса: "Какво е детско участие?" и "Какво не е детско участие?". Вторият въпрос следва естествено от първия.

Запишете отговорите на флипчарта. Обсъдете и обобщете информацията.

Обсъдете следното определение: Участието на децата може да се определи като индивидуално и/или колективно в това да формират и изразяват своите възгледи, и да влияят върху въпроси, които ги засягат пряко и непряко. Смесеното участие

включва прехвърляне на властта от възрастните към децата, което трансформира статута на децата от пасивни получатели в активни участници, които са информирани и могат да влияят върху решенията, засягащи живота им.

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите могат да адаптират въпросите.

Дейност 2: Нива на участие

Представяне и размисли за нивото на участие

Ресурсен лист: Право на участие

Няколко разпоредби в Конвенцията за правата на детето отразяват правото на децата на участие. Участието е един от водещите принципи на Конвенцията, както и едно от нейните основни предизвикателства. Член 12 от Конвенцията за правата на детето гласи, че децата имат право да участват в процесите на вземане на решения, които могат да бъдат от значение за техния живот, и да влияят върху решенията, взети по отношение на тях - в семейството, училището или общността. Принципът потвърждава, че децата са пълноправни личности, които имат право да изразяват своите възгледи по всички въпроси, които ги засягат, и изисква тези възгледи да бъдат изслушвани и да им се отдава необходимото значение в съответствие с възрастта и зрелостта на детето. Той признава потенциала на децата да обогатяват процесите на вземане на решения, да споделят гледни точки и да участват като граждани и участници в промяната. Практическото значение на правото на децата на участие трябва да се разглежда във всеки въпрос, който засяга децата.

Без натиск и манипулация

Участието на детето е негово право и следователно то може да изразява своите възгледи или, ако предпочита, да не го прави. Децата не трябва да бъдат притискани, ограничавани или да им се оказва влияние по начин, който може да им попречи да изразят свободно мнението си или да ги накара да се чувстват манипулирани. Този принцип ясно се прилага в някои съдебни производства, в които детето е принудено да

участва като свидетел, дори ако правният резултат може да противоречи на най-добрите интереси на детето.

Развиващ се капацитет на децата

Конвенцията не определя минимална възраст, на която децата могат да започнат да изразяват свободно своите възгледи, нито ограничава контекста, в който децата могат да изразяват своите възгледи. В Конвенцията се признава, че децата могат да изразяват и изразяват своите възгледи от най-ранна възраст, и се говори за "развиващата се способност" на децата да вземат решения. Това означава например, че от родителите и, когато е уместно, от членовете на семейството и по-широката общност се очаква да дават подходящи насоки, напътствия или съвети на децата. Но насоките и съветите на родителите придобиват по-голяма стойност и значение, когато децата растат и се развиват, придобиват зрялост и опит, стават по-самостоятелни и по-отговорни.

За повече информация: <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/fact-sheet-right-participation>

Ресурсен лист: МОДЕЛ НА ЛАНСДАУН

Този модел очертава три вида участие, като всички те показват различните нива на овлястяване на децата. Властта им се основава на степени между по-ниско и по-високо ниво на участие, включително естествено припокриване между категориите: (1) Консултативно участие (2) Съвместно участие (3) Участие, ръководено от децата. Първата степен е консултативното участие, което се основава на това, че възрастните признават, че не разполагат с цялата им нужна информация и гледни точки. В резултат на това те трябва да се консултират с децата и младите хора, за да получат техните мнения по конкретни въпроси. Тази практика се инициира, ръководи и управлява от възрастните. Втората степен е съвместното участие, което включва участието на децата и младите хора в разработването, изпълнението, мониторинга и оценката на проекти или дейности. Този процес е инициран от възрастни, но включва децата и младите хора като партньори и им дава

възможност да влияят върху решенията. Третата степен е участието, ръководено от децата, при което децата и младите хора се признават за овластени субекти, които могат да предприемат действия и да управляват процеса на вземане на решения. При тази последна степен на участие възрастните имат по-скоро улесняваща, отколкото насочваща роля. (Cuevas-Parra, P. (2017). Участие на децата и младите хора. Ключов подход за прекратяване на насилието срещу деца. World Vision, <https://www.wvi.org/sites/default/files/WV-Children-and-Young-People-Participation-%20essential%20component%202017-09-11.pdf>)

Дейност 3: Как да участвам?

Създаване на условия за активно участие на учениците

Предложения: Училищен директор

Адаптирано от: EDUC'ACTION A catalogue on non-formal education methods, <https://drop-in.eu/media/drop-in-io2-en.pdf>

1. Всички младежи се разделят на групи, за предпочитане по определена дейност.
2. През първите 3-5 минути участниците записват поне 6 фактора, които им харесват най-много в училище.
3. Всяка група се съгласява с 3-те най-важни фактора и отговаря на въпроса "Защо?", като пише поне 3 отговора за всеки от тях.
4. Същият процес трябва да се направи и с факторите, които не се харесват в училище.
5. Всяка група взема нови листове хартия и рисува училището, като обсъжда - какво би запазила, ако беше директор на училището, и какво би променила, като взема предвид нещата, които бяха споменати в предишните действия.
6. Всяка група написва правилата на училището на мечтите си - какво би подсилило успешния училищния живот и би решило негативните фактори, които са споменали преди това.
7. Представяния.
8. По време на представянията, фасилитаторът групира всички положителни и

отрицателни аспекти и идеи/решения на флипчарт.

Съвети за обучители:

Обучителят трябва да бъде гъвкав и възприемчив към реакциите и да може да помогне за формулирането на идеи и мисли. Вероятно най-доброто решение е да поканите напълно непознат човек да бъде водещ, защото това помага за разкриването на истински идеи и откровения. Обучителят мотивира учениците да не търсят най-лесното решение. Работата в групи е най-ефективна, когато в една група има 3-4 участници.

След представянията се прави оценка и рефлексия, като се обсъждат въпроси като: Кои са нещата, които можем да започнем да правим незабавно и без външна помощ? С какво да започнем? От каква помощ и подкрепа имаме нужда? Какво аз лично съм готов да направя и да помогна? Реални ли са идеите и решенията? Наистина ли са необходими?

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца.

Дейност 4: Форми на участие

Представяне и размисъл

Ресурсен лист: Ученическият съвет

Съществуват различни форми на участие в зависимост от националните и училищните разпоредби и практики.

Един от тях е Ученическият съвет.

Ученическият съвет е представителна структура на учениците на институционално ниво, която участва в идентифицирането и решаването на проблеми, които ги засягат, в партньорство с ръководния екип, преподавателите и родителите, в полза на учениците и общността (училищна и/или териториална).

Във всяко училище трябва да има ученически съвет, защото това е начин за организиране на децата, който им позволява да упражняват правото си на участие - процес, който е от полза както за децата, така и за възрастните.

Ученическият съвет служи за:

- Училището да се консултира с младите хора и тяхното мнение да се вземе предвид при вземането на решения, свързани с училището и учениците;*
- основа за диалог между ученици и учители;*
- оповестяване нуждите и интересите на учениците;*
- форма, чрез която децата се учат да участват активно в обществото, да мислят и да осъществяват действия, проекти, които смятат за необходими, за да променят към по-добро средата, в която живеят и учат;*

-начин, по който децата могат да отстояват себе си, и да бъдат оценявани за своите идеи и действия.

За да може да извършва действия възможно най-ефективно, ученическият съвет трябва да изхожда от нуждите и интересите на учениците, от тяхното виждане за това как трябва да изглежда училището, в което учат, от ефективните отношения с учителите, родителите и т.н. Така че на първо място учениците трябва да решат какво е най-важно за тях в този момент и какво искат да променят чрез своите действия.

Целта на съвета е да действа като представителен орган на учениците по важни за училищния живот въпроси в тясна връзка с ръководството, учителите и родителите.

Цели на ученическия съвет:

-да предложи на учениците организиран, представителен и институционализиран начин за комуникация между учениците, ръководния екип и управителния орган

-да допринася за организирането на училищни и извънкласни дейности, основани на нуждите и интересите на децата и младите хора.

-да се подобри разбирането и сътрудничеството между учениците, преподавателите, ръководния екип и управителния орган;

-да представи проучване на състоянието на училищната среда за ръководния екип и управителния орган;

-да улесни промените в училищната среда и в отношенията с общността.

Функции на Ученическия съвет

Функциите и дейностите на Ученическия съвет подпомагат неговата цел и задачи и допринасят за развитието на училището и благосъстоянието на неговите ученици. При планирането и осъществяването на дейностите Съветът:

- редовно се консултира с учениците в училището (територията);
- работи в тясно сътрудничество с ръководния екип, учителите и родителите;
- включва възможно най-много ученици в дейностите.

Забележка: Обучителят трябва да включи повече информация за националния контекст.

Допълнителни ресурси:

1. Tdh, Ръководство на деца участие, <https://www.tdh.de/was-wir-tun/arbeitsfelder/kinderrechte/meldungen/manual-on-childrens-participation/>
2. Инструмент за оценка на детското участие, Съвет на Европа, март 2016 г., достъпен на адрес <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806482d9>
3. Слушай - Действай - Промени Наръчник на Съвета на Европа за детското участие За професионалисти, работещи за и с деца, Съвет на Европа, октомври 2020 г., достъпен на <https://rm.coe.int/publication-handbook-on-children-s-participation-eng/1680a14539>

СЕСИЯ 2: УЧАСТНИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ В ХОДА НА ДЕЙСТВИЕТО (PARTICIPATORY ACTION RESEARCH) - КАРТОГРАФИРАНЕ И ПРОУЧВАНЕ

Дейност 1: Какво представлява участническото изследване в хода на действието (Participatory Action Research)

Представяне и размисли

Ресурсен лист: Какво е участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research)

Участническото изследване в хода на действието (Participatory Action Research) е процес, при който изследователите (младежките лидери) и участниците (младежите) работят заедно, за да разберат силните страни и предизвикателствата в ежедневието на младежите, а след това планират и изпълняват проекти, които насърчават положителната социална промяна. Чрез PAR вие и вашите връстници ще имате време да помислите за ежедневието си и след това да създадете положителната промяна, която искате да видите. "Младежките лидери" са и "изследователите".

Какви са стъпките по пътя на PAR?

PAR се състои от 5 фази: (1) Картографиране, (2) Проучване, (3) Планиране, (4) Действие, (5) Отразяване и споделяне.

1. Картографиране

Това включва визуални и сценични изкуства, занаяти, танци, филми, музика, дигитални медии, кулинарни изкуства, традиционни форми на изкуство и други форми на творчески действия, като например изкуство на живо и графити.

2. Проучване

В Конвенцията на ООН за правата на детето (КПД на ООН) са изброени правата, от които децата се нуждаят, за да живеят, да бъдат в безопасност и да развият пълния си потенциал. Децата на възраст от 0 до 18 години са човешки същества, всяко от които има свои собствени права.

3. План

Общности, които включват хора от различен пол, раса, етническа принадлежност, религия, възраст и способности; където се насърчава животът в хармония и всеки може да бъде активен член на общността.

4. Действие

Това включва визуални и сценични изкуства, занаяти, танци, филми, музика, дигитални медии, кулинарни изкуства, традиционни форми на изкуство и други форми на творчески действия, като например изкуство на живо и графити.

5. Размисъл и споделяне

Това включва визуални и сценични изкуства, занаяти, танци, филми, музика, дигитални медии, кулинарни изкуства, традиционни форми на изкуство и други форми на творчески действия, като например изкуство на живо и графити.

Допълнителни информация може да намерите адрес:
https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/200325_tdh_youcreate_light.pdf

Дейност 2: Фаза на картографиране и изследване

Предложения: Визия на стенописи

1. *Поканете участниците да застанат заедно в кръг. (Може да използвате въжето "Кръг на доверието" за тази част от дейността.)*
2. *Кажете: "Нека да проучим как би изглеждала идеалната положителна среда за младежите, която да подпомага тяхното благосъстояние чрез творчество, изкуство и култура.*
3. *Помолете участниците да затворят очи (ако се чувстват комфортно) и им предложете да си представят, че току-що са се върнали от пътуване с вълшебно килимче. Когато пристигате, сте толкова развълнувани от всичко, което виждате и за което чувате. Хубавите неща, които и преди ги имало, все още са тук, но виждате и много подобрения. Отделяте време да се разходите из общността. Какво виждате? Какво чувате? Какво правят младежите? Какво е усещането?*
4. *Поканете участниците да отворят очите си.*
5. *Помолете ги да седнат и в групи от 2 до 4 души да разкажат кои са най-важните части на общността, които са си представили.*
6. *Дайте на всяка група лист хартия за флипчарт с бои и цветни маркери.*
7. *Обяснете, че всяка група ще разполага с 15 минути, за да създаде рисунка на своята визия за общността. Ако желаят, групите могат да добавят текст около рисунката си, за да обяснят какво се случва.*
8. *Напишете следното на флипчарт и публикувайте или задайте въпросите на глас:*
  - *Как изглежда вашата общност?*
  - *Какво е усещането да сте там?*
  - *Какво правят младежите? Какво правят възрастните?*
  - *В какви видове изкуство, творчески и културни дейности участват младежите?*

- *Къде младежите имат възможности за участие в изкуство, култура и творчески дейности?*
  - *Кой подкрепя младежите и участието им в изкуства, култура и творчески дейности?*
  - *В какво още участват младежите?*
9. *След 15 минути помолете групите да нарисуват сърчица до областите, в които според тях това вече се случва, звездички (*) до местата, в които според тях това може да се подобри, и X, където според тях това все още не се случва.*
10. *Поканете по един човек от всяка група да постави рисунката си на стената и да обясни своето виждане в рамките на една минута.*
11. *Поканете всички групи да добавят допълнителни идеи и/или да зададат въпроси.*
12. *Помолете групата да подреди документите от флипчарта на стената по начин, който има смисъл за тях и свързва тяхното виждане. С помощта на бои или маркери отделете 5 минути, за да "свържете" визиите заедно.*
13. *Проведете дискусия, като използвате въпросите по-долу като ръководство.*
- *Кои са общите елементи в нашите визии?*
  - *Какви са разликите?*
  - *Какво положително вече се случва във вашата общност? Какво не се случва, а бихте искали да видите? (напр. какви възможности за участие в изкуството, културата и творчеството бихте искали да имат младите хора?)*

Какви идеи имате за различни видове изкуство, творчески и културни дейности, в които младежите могат да се включат? Кой би ги подкрепил? Какво въздействие биха имали те

Забележка: *Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите биха могли да използват упражнението „Вълшебно килимче“*

Предложения: Вълшебно килимче

Адаптирано от: Набор от инструменти за за оценка дете участие, <https://resourcecentre.savethechildren.net/collection/toolkit-monitoring-and-evaluating-childrens-participation/>

1. *Насърчете децата да седнат заедно на килимчето (килимче или нещо, което можете да използвате като вълшебно килимче). Обяснете, че това е вълшебно килимче, което ще пътува до свят, в който децата говорят много за това, което мислят, а възрастните винаги ги изслушват.*
2. *Издайте звуци на летене и размахвайте килима, за да развиете въображението на децата, че се намират на вълшебно летящо килимче.*
3. *Обяснете, че вашето летящо килимче е кацнало в нова страна. Тя може да изглежда по същия начин като мястото, откъдето са тръгнали, но в тази земя възрастните винаги слушат децата.*
4. *Сега, когато са в страната, където възрастните винаги слушат децата, те биха искали да се вслушат в мненията на момичетата и момчетата. Например, в тази страна има жена, която се казва г-жа Атанасова. Тя винаги насърчава децата да изразяват мнението си и с удоволствие ги изслушва. Тя би искала да знае:*
  - *Как искате да промените училището си?*
  - *Какви решения според вас могат да вземат децата на вашата възраст? (например, можете ли да решавате какви игри да играете вие и вашите приятели)? Можете ли да решавате какви дрехи да носите? Какви други неща можете да решавате?*
  - *Как възрастните трябва да подкрепят момичетата и момчетата като вас в училищата и общностите. Например, какво може да направи вашият учител, за да покаже, че харесва идеите ви за промяна?*
5. *Сега нашето вълшебно килимче ще ни отведе обратно. Направете няколко "летящи звука" и размахайте килима.*
6. *Сега се връщаме в първоначалния си свят.*

– Това ли е свят, в който децата могат да променят училището? Ако да, как? Ако не, защо не? Насърчавайте децата да споделят своите възгледи и опит.

СЕСИЯ 3: УЧАСТНИЧЕСКО ИЗСЛЕДВАНЕ В ХОДА НА ДЕЙСТВИЕТО (PARTICIPATORY ACTION RESEARCH)- ПЛАНИРАНЕ И РАЗМИСЪЛ

Дейност 1: Фаза на планиране

Създаване на визия, свързана с благосъстоянието и положителната социална промяна.

Предложения: Дърво на планирането

В тази дейност ще създадем дърво, което ще ни помогне да обмислим идеи за справяне с нашите предизвикателства.

Проведете творческа мозъчна атака на тема силни страни и предизвикателства, произтичаща от дискусиите около визиите в предишната дейност. Ако младежите са наясно с едно или две предизвикателства, по които биха искали да работят, можете да продължите, но ако все още има дебати, проведете дискусия с младежите за техните 2-4 най-добри избора. Опитайте се да решите върху какво би било най-реалистично да се работи. Попитайте ги кое е най-важно за тях и върху какво смятат, че биха могли да окажат реално въздействие. (Ако има разногласия, можете да помолите младежите да гласуват отново след обсъждането.) Ако младежите решат за 2 предизвикателства, ще трябва да направите 2 отделни дървета. Завършете едното дърво за планиране и след това преминете към следващото.

2. Нарисувайте изображение на голямо дърво с корени, ствол, листа и плодове на голяма флипчарт хартия. Обяснете че това е "Дърво на планирането" и обяснете какво представлява всяка част:

- Ствол (Предизвикателства): ключовото предизвикателство, по което групата е избрала да работи.*
- Корени (основни причини): причините за основното предизвикателство*

- *Листа (Силни страни):* силните страни и ресурсите, които младежите са идентифицирали в предишни дейности.
  - *Плодове (идеи):* възможни стратегии, основани на изкуството, за справяне с първопричините.
3. *Помолете младежите да се разделят на малки групи от по 3-5 души. Раздайте на всяка група по един голям лист хартия и цветни маркери.*
  4. *Помолете групите да нарисуват подобно дърво на своята хартия. След това младежите могат да напишат предизвикателствата, които са избрали, върху ствола на своето дърво (10 минути).*

(Моля, обърнете внимание, че всички групи трябва да се съсредоточат върху едно и също "предизвикателство". Това ще предизвика и стимулира дискусия, когато те споделят своите дървета за планиране помежду си, тъй като могат да надграждат идеите си.)
  5. *Сега насърчете младежите да проведат дискусия в малките си групи за това кои са основните причини (корените на дървото) за предизвикателството (5-10 минути). Подканете ги с въпроса "защо", за да ги насърчите да се вгледат по-дълбоко в предизвикателствата.*
  6. *Когато младежите са установили някои от основните причини за предизвикателството, те могат да ги запишат върху корените. Ако има разногласия по отношение на първопричините, напомнете на младежите, че споделяме идеи и всеки има право на своето мнение.*
  7. *Направете справка с таблицата на силните им страни, закачена на стената. Помолете младежите да обсъдят и да запишат върху листата на дървото силните страни, които биха могли да помогнат за справяне с избраното от тях предизвикателство.*
  8. *Улеснете дискусията за това как могат да работят заедно, за да се справят с първопричините за предизвикателството, което са определили, като се опират на силните страни, които са идентифицирали (10-15 минути). Задайте следните въпроси:*
    - *Какви идеи могат да измислят, за да се справят с предизвикателството си?*

- Какви "идеи" или "стратегии" ще им помогнат да се доближат до тяхната "визия" или "мечта" за бъдещето?

9. Помолете ги да напишат възможни творчески идеи (арт-действия) върху плодовете. Ако ресурсите не са лесно достъпни, кажете им, че все пак е добре да запишат идеите, но да се уверят, че някои от идеите е възможно да бъдат осъществени.

10. Помолете всяка група да представи кратка презентация (2-3 минути) на своето дърво на планирането и проведете дискусия.

Повече информация за целия процес на обсъждане на етапа на планиране можете да намерите на:

https://childhub.org/sites/default/files/library/attachments/200325_tdh_youcreate_light.pdf

Забележка: Това упражнение може да се използва успешно за различни възрастови групи деца. Въпреки това, ако в групата повечето деца са на възраст под 14 години, учителите могат да използват упражнението Стъпки.

Предложения: Стъпки

Адаптирано от: Набор от инструменти за оценка на детското участие

<https://resourcecentre.savethechildren.net/collection/toolkit-monitoring-and-evaluating-childrens-participation/>

Преди да представите дейността на децата, изрежете хартия или таблица във формата на стъпало. Инструментът може да се нуждае от 10-15 такива стъпки.

1. Представете дейността на децата. Помолете ги да помислят защо биха искали да участват в програма за намаляване на тормоза в училище. Каква би била основната цел на такава програма?

2. След като решат каква да бъде целта, едно от децата се моли да я напише на лист хартия като формулировка на целта. Този лист се поставя на земята на място, отдалечено от децата.

3. Сега децата ще трябва да поставят стъпките една по една, като всяка стъпка

съответства на етап от пътя им към целта. Попитайте децата какви практически стъпки са предприели или са участвали в работата по постигането на целта.

4. Първото "изрязано стъпало" се поставя на земята. Едно от децата поставя крака си върху него.
5. Това е първият етап от постигането на тяхната цел. Сега всички деца обсъждат какъв е този първи етап. Как първоначално те ще бъдат включени в тази програма? Какво ще направят първо? След това това се записва на лист хартия и се поставя до първата стъпка.
6. Това упражнение се повтаря, докато не бъдат завършени всички ключови етапи на детското участие и действия за постигане на целта.
7. Децата и младежите могат да бъдат насърчавани да размишляват и да обсъждат следното:
8. - Степента, в която е необходимо да се включите от най-ранните етапи (например, до каква степен е важно момичетата и момчетата да участват в идентифицирането и оценката на проблема(ите)/загрижеността(ите)?
9. Смятат ли, че е необходимо да се включат възрастни и как?
10. Какви идеи могат да измислят за справяне с проблема с тормоза в училище, като имат предвид стъпките за постигане на целта?

Дейност 2: Размисъл и споделяне

Децата трябва да разберат, че могат да споделят резултатите от работата си с общността и да празнуват успеха заедно.

Предложения: Празнично рисуване по камъчета

Подгответе шапка или кутия с името на всеки човек, изписано на малко листче хартия. Поканете младежите да изберат име от шапката. Ако получат собственото си име, могат да я върнат обратно и да изберат друго име.

Поканете участниците да отделят десет минути, за да завършат дизайна на наградата за човека, чието име са изтеглили.

Кажете на младежите, че ще имат 1 минута, за да представят наградата и как тя

представя избрания от тях човек.

Помолете участниците да бъдат конкретни и да споделят особени неща, които са уважавали и ценили в човека по време на семинарите.

Пример:

Давам на ..... наградата за голям слушател. Той винаги се вслушваше в това, което другите имаха да кажат. Например, когато се притеснявах по време на някаква дейност, той изслуша притесненията ми и ми оказа подкрепа.

Давам на ..... наградата за живопис. Когато не знаех как да правя различни цветове с моите бои, тя любезно ми показа как да смеся червено и синьо, за да се получи лилаво, без да ме кара да се чувствам зле, че не знам.

След десет минути подготовка поканете всички младежи да се съберат в кръг.

Поканете участник, за да започнете процеса.

Поканете лицето, което е получило наградата, да представи наградата си на следващото лице.

След като всички младежи са дали и получили награди, поканете участниците да изберат камък от купчината на масата. Уверете се, че всеки човек има достъп до бои

9. Помолете ги да обмислят следните въпроси, докато рисуват своя камък: "Какво спечелихте от това обучение?" "Какво ще вземете със себе си?"

10. Дайте на младежите 5-10 минути да помислят върху въпросите и да нарисуват своите камъни.

11. След като всички са приключили, поканете ги да донесат камъните си на масата и заедно ги помолете да намерят форма, в която да поставят камъните си и която да отразява чувствата им относно обучението (например възклицателен знак, слънце, сърце, четка за рисуване).

12. Насърчете групата да сподели мислите и чувствата си, както и това, което са нарисували на камъка. Младежите могат да отнесат своя камък у дома, за да си спомнят за пътуването си на обучение.

13. Благодарим на всички младежи за участието им.

14. Завършете дейността с Кръга на доверието.

Допълнителни ресурси:

1. Международен фонд за децата, Инструментариум за изследване с участието на деца и младежи, https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/child_friendly_par_toolkit_small.pdf/

7. ПРИЛОЖЕНИЯ

7.1. ПРОУЧВАНЕ ЗА ОБРАТНА ВРЪЗКА ОТ УЧЕНИЦИТЕ

Формуляр за обратна връзка за модул 1

1. Моля, отбележете с кръгче кое от следните чувства изпитахте по време на обучението.

Щастие	Предизвикан/а бях	Неудовлетворен/а	Доволен/а
Изненада	Разочарован/а	Насладихте се	Заинтригуван/а
Овластен/а	Преоценихте предишните си мнения и позиции.	Скучно ми беше	Въввлечен/а
Интерес	Стресиран/а	Вдъхновен/а	Незаинтересован/а Изюркан/а
Притиснат от времето	Ентузиазиран/а	Уморен/а и с ниска енергия	Спокоен/а

2. Моля, кажете ни доколко сте удовлетворени от обучението, като отбележете степента си на съгласие/несъгласие със следните твърдения. Моля, обърнете внимание, че 1 означава ПЪЛНО НЕСЪГЛАСИЕ, а 5 означава ПЪЛНО СЪГЛАСИЕ.

Обучението отговори на очакванията ми	1	2	3	4	5
Обсъжданите теми бяха интересни	1	2	3	4	5
Обсъжданите теми засягаха въпроси, които ме вълнуват в ежедневието ми.	1	2	3	4	5
Методите на обучение, използвани в курса, насърчиха активното ми участие	1	2	3	4	5
Дейностите по обучението стимулираха това да	1	2	3	4	5

научавам					
Обучението насърчи активното участие и успешното изразяване на идеи	1	2	3	4	5
Харесаха ми дейностите, в които участвах	1	2	3	4	5
Обучителите бяха добре подготвени	1	2	3	4	5
На всяка сесия беше отделено достатъчно време	1	2	3	4	5
Беше отделено достатъчно време за дискусия/въпроси	1	2	3	4	5
Теоретичният аспект на курса беше задоволителен	1	2	3	4	5

3. Моля, кажете ни как се е променило нивото на вашите знания и разбиране по отношение на следните теми? Моля, обърнете внимание, че 1 означава НАМАЛЯ; 2 – ОСТАНА СЪЩОТО; 3 - ПОВИШИ СЕ; 4 - НЕ ЗНАМ, а 5 – НЕ ЖЕЛЯ ДА СПОДЕЛЯ

Теми	1	2	3	4	5
Укрепване на екипа	1	2	3	4	5
Да работим заедно	1	2	3	4	5
Правата на детето	1	2	3	4	5
Безопасно училище, приятел на детето	1	2	3	4	5

4. Кое е най-важното нещо, свързано с изграждането на безопасна училищна среда, което ще приложите в бъдеще?

.....

.....

5. Моля, оградете с кръгче съответната оценка, за да посочите до каква степен модулът 1 – Развиване на безопасна и закриляща училищна среда - ....? (Моля, обърнете внимание, че 1 означава НИСКА СТЕПЕН, а 5 - ВИСОКА СТЕПЕН)

Ви помогна да работите със съучениците си	1	2	3	4	5
Ви помогна да осъзнаете колко е важно да работите с други хора в екип	1	2	3	4	5
Ви помогна да придобиете повече знания за правата на детето	1	2	3	4	5

Ви помогна да оцените "температурата" на дружелюбност на вашето училище	1	2	3	4	5
Ви помогна да се мотивирате да инициирате промени в училището си	1	2	3	4	5

6. Моля, споделете в кои теми и области имате нужда от повече знания и умения.

.....

.....

Формуляр за обратна връзка за модул 2

1. Моля, отбележете с кръгче кое от следните чувства изпитахте по време на обучението.

Щастие	Предизвикан/а бях	Неудовлетворен/а	Доволен/а
Изненада	Разочарован/а	Насладихте се	Заинтригуван/а
Овластен/а	Преоцените предишните си мнения и позиции.	Скучно ми беше	Въвлечен/а
Интерес	Стресиран/а	Вдъхновен/а	Незаинтересован/а Изюркан/а
Притиснат от времето	Ентусиазиран/а	Уморен/а и с ниска енергия	Спокоен/а

2. Моля, кажете ни доколко сте удовлетворени от обучението, като отбележите степента си на съгласие/несъгласие със следните твърдения. Моля, обърнете внимание, че 1 означава ПЪЛНО НЕСЪГЛАСИЕ, а 5 означава ПЪЛНО СЪГЛАСИЕ.

Обучението отговори на очакванията ми	1	2	3	4	5
Обсъжданите теми бяха интересни	1	2	3	4	5
Обсъжданите теми засягаха въпроси, които ме вълнуват в ежедневието ми.	1	2	3	4	5

Методите на обучение, използвани в курса, насърчиха активното ми участие	1	2	3	4	5
Дейностите по обучението стимулираха ученето ми	1	2	3	4	5
Обучението насърчи активното участие и успешното изразяване на идеи	1	2	3	4	5
Харесаха ми дейностите, в които участвах	1	2	3	4	5
Обучителите бяха добре подготвени	1	2	3	4	5
На всяка сесия беше отделено достатъчно време	1	2	3	4	5
Беше отделено достатъчно време за дискусия/въпроси	1	2	3	4	5
Теоретичният аспект на курса беше задоволителен	1	2	3	4	5

3. Моля, кажете ни как се е променило нивото на вашите знания и разбиране по отношение на следните теми? Моля, обърнете внимание, че 1 означава НАМАЛЯ; 2 – ОСТАНА СЪЩОТО; 3 - ПОВИШИ СЕ; 4 - НЕ ЗНАМ, а 5 – НЕ ЖЕЛЯ ДА СПОДЕЛЯ

Теми	1	2	3	4	5
Проучване на социалните норми и нормите, свързани с възприемането на хората от различни полове в училище	1	2	3	4	5
Норми, насилие, училище	1	2	3	4	5
Промяна на социалните норми и нормите, свързани с възприемането на хората от различни полове в училище в училище	1	2	3	4	5

4. Кое е най-важното нещо, свързано със социалните норми и нормите, свързани с възприемането на хората от различни полове, , което ще приложите в бъдеще?

.....
.....

5. Моля, оградете с кръгче съответната оценка, за да посочите до каква степен модулът 2 Социални норми и норми, основани на стереотипите по отношение на половете...? (Моля, обърнете внимание, че 1 означава НАЙ-НИСКА СТЕПЕН, а 5 - НАЙ-ВИСОКА СТЕПЕН)

Помогна ви да разберете социалните норми и нормите, свързани с възприемането на хората от различни полове	1	2	3	4	5
Помогна ви да разберете как социалните норми са свързани с нагласите на хората	1	2	3	4	5
Помогна ви да разграничите положителните и отрицателните социални норми	1	2	3	4	5
Помогна ви да се противопоставите на вредните социални норми	1	2	3	4	5
Помогна ви да придобиете умения да спрете тормоза	1	2	3	4	5
Помогна ви да се мотивирате да инициирате промени в училището си	1	2	3	4	5

6. Моля, споделете в кои теми и области имате нужда от повече знания и умения.....
 .....
 .....

Формуляр за обратна връзка за модул 3

1. Моля, отбележете с кръгче кое от следните чувства изпитахте по време на обучението.

Щастие	Предизвикан/а бях	Неудовлетворен/а	Доволен/а
Изненада	Разочарован/а	Насладихте се	Заинтригуван/а
Овластен/а	Преоценихте предишните си мнения и позиции.	Скучно ми беше	Въвлечен/а
Интерес	Стресиран/а	Вдъхновен/а	Незаинтересован/а Изюркан/а
Притиснат/а от времето	Ентузиазиран/а	Уморен/а и с ниска енергия	Спокоен/а

3. Моля, кажете ни доколко сте удовлетворени от обучението, като отбележите степента си на съгласие/несъгласие със следните твърдения. Моля, обърнете внимание, че 1 означава ПЪЛНО НЕСЪГЛАСИЕ, а 5 означава ПЪЛНО СЪГЛАСИЕ.

Обучението отговори на очакванията ми	1	2	3	4	5
Обсъжданите теми бяха интересни	1	2	3	4	5
Обсъжданите теми засягаха въпроси, които ме вълнуват в ежедневието ми.	1	2	3	4	5
Методите на обучение, използвани в курса, насърчиха активното ми участие	1	2	3	4	5
Дейностите по обучението стимулираха ученето ми	1	2	3	4	5
Обучението насърчи активното участие и успешното изразяване на идеи	1	2	3	4	5
Харесаха ми дейностите, в които участвах	1	2	3	4	5
Обучителите бяха добре подготвени	1	2	3	4	5
На всяка сесия беше отделено достатъчно време	1	2	3	4	5
Беше отделено достатъчно време за дискусия/въпроси	1	2	3	4	5
Теоретичният аспект на курса беше задоволителен	1	2	3	4	5

4. Моля, кажете ни как се е променило нивото на вашите знания и разбиране по отношение на следните теми? Моля, обърнете внимание, че 1 означава НАМАЛЯ; 2 – ОСТАНА СЪЩОТО; 3 - ПОВИШИ СЕ; 4 - НЕ ЗНАМ, а 5 – НЕ ЖЕЛАЯ ДА СПОДЕЛЯ

Теми	1	2	3	4	5
Участие и овластяване на децата	1	2	3	4	5
Участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research) - Карта и проучване	1	2	3	4	5
Участническо изследване в хода на действието (Participatory Action Research) - планиране и обмисляне	1	2	3	4	5

5. Кое е най-важното нещо, свързано с организирането на младежки дейности, което ще приложите в бъдеще?

.....

.....

6. Моля, оградете с кръгче съответната оценка, за да посочите до каква степен модул 3 Организиране на младежка дейност...? (Моля, обърнете внимание, че 1 означава НАЙ-НИСКА СТЕПЕН, а 5 - НАЙ-ВИСОКА СТЕПЕН)

Ви помогна да разпознаете значението на участието на децата	1	2	3	4	5
Ви помогна да разберете различните нива на детско участие	1	2	3	4	5
Ви помогна да се запознаете с различните форми на участие	1	2	3	4	5
Ви помогна да научите повече за участническото изследване в хода на действието (Participatory Action Research)	1	2	3	4	5
Ви помогна да придобиете умения за прилагане на някои от етапите на участническото изследване в хода на действието (Participatory Action Research)	1	2	3	4	5
Ви помогна да се мотивирате да инициирате промени в училището си	1	2	3	4	5

7. Моля, споделете в кои теми и области имате нужда от повече знания и умения.

.....

.....

7.2. КРАТКО РЪКОВОДСТВО ЗА НАСТАВНИЧЕСТВО НА РАБОТНОТО МЯСТО

Наставничеството или коучингът е форма на непрекъснато професионално развитие. То се предоставя от наставник или коуч, който улеснява активното участие на практикуващите, размишлява върху тях и се характеризира с фокус върху практическото обучение, което се осъществява в постоянен диалог с колеги, родители и местни общности³⁷.

Ръководството за наставничество на работното място включва стратегии и съвети за националните обучители, които да подпомагат фасилитаторите в процеса на прилагане на учебните програми.

Стратегии на националния обучител в подкрепа на фасилитаторите	Как да кандидатствате в процеса на наставничество
Изграждане на взаимоотношения с фасилитатор/и	Установяването на отношения на доверие с фасилитаторите ще даде възможност за мотивация и професионално развитие.
Определете коучинг цели и очаквания	Съгласие за: <ul style="list-style-type: none"> • ролите и отговорностите на наставника и наставляваното лице • честота и форми на коучинг сесиите (лична среща, наблюдение на сесията; писмена кореспонденция; попълване на форми за отразяване на сесията). • продължителност на сесиите и т.н.
Фокус на силни страни и възможности	Помогнете на фасилитаторите да: <ul style="list-style-type: none"> • открийте техните силни страни и възможности, и да им дадем възможност да предприемат действия. • да приемат и разбират както положителната, така и отрицателната обратна връзка. • да идентифицират и преодоляват всички предизвикателства или пречки, с които могат да се сблъскат.

³⁷ ³⁷ Peeters, J., Alayli, A., Hyson, M., & Chen Lin, H. (2019). Пътища за укрепване на работната сила в предучилищното образование в страните с ниски и средни доходи: бяла книга.

Осигуряване на постоянна подкрепа и проследяване	<p>Осигуряване на текуща подкрепа и последващи действия на учителя по отношение на:</p> <ul style="list-style-type: none"> • относно съдържанието на обучението • работа с груповия процес • определяне на стратегии за справяне с трудни участници. • степен на гъвкавост на изпълнението • мониторинг на напредъка и резултатите
Насърчаване на самообучението и размисъла	<p>Насърчавайте учителя да:</p> <ul style="list-style-type: none"> • умения за самообучение и размисъл • да поемат отговорност за своето учене и израстване <p>Дайте на фасилитаторите примери за въпроси за самоанализ:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Какво се получи добре? • Какво беше трудно?
Резултати и следващи стъпки	<ul style="list-style-type: none"> • Какво бих искал да променя следващия път? • Какво бих искал да науча? • Какво знам сега, което не знаех тогава? Как съм да придобиете тези знания? • Какво трябва да направя днес, за да конкретизирам това обучение?

Предложения за общи въпроси за коучинг

1. Кое беше най-важното нещо, което се случи по време на този модул за групата?

.....

.....

2. Как знанията и уменията ви като учител помагат за постигане на очакваните резултати в сесията/модула?

.....
.....

3. Какви знания и умения придобиват вашите стажанти? Как разбирате това? Моля, дайте примери.

.....
.....

Какви трудности срещнахте със съдържанието?

.....
.....

Какви трудности срещнахте в груповия процес?

.....
.....

Какво ви вдъхнови по време на сесията/модула?

.....
.....

НАУЧЕТЕ ПОВЕЧЕ ЗА ТОЗИ ПРОЕКТ:

CARING – Да предизвикаме социалните норми за намаляване на насилието срещу деца в училище | ChildHub - Център за закрила на детето

ДАННИ ЗА КОНТАКТ

Адрес: Фондация Terre des hommes, Букурещ, Румъния

E-mail: fou.orricc@tdk.oig

